קנין הלכה

3

מראי מקומות

4

חודש אלול תשפ"ג

יו"ד הלכות רבית

סימן קעה, סעיפים ו-ח, סימן קסג וסימן קעג סעיפים א-יד

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחיזוק ועידוד לימוד התורה

קנין הלכה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

סעיף ו

גמ' דף סג. דאתמר רב אמר עושין אמנה בפירות וכו' עד כגון שייחד לו קרן זוית.
דף סה: והלכתא כר' ינאי דאמר מה לי הן מה לי דמיהן.

בגמ' נחלקו רב ור' ינאי אם הפוסק על הפירות רשאי לקבל תמורתם דמים, דרב סובר דלא הקלו בפסיקה אלא כאשר מקבל את סוג הפירות עליהם פסק, ולא כשמקבל פירות אחרים או דמים.
ונתבארו בגמ' שני מקרים שבהם מודה רב:

א. כאשר משך את הפירות בזמן נתינת המעות [ופירשו בתום' דאין הכוונה למשיכה העושה קנין אלא רק למשיכה לענין היתר פסיקה, דע"י המשיכה מיחזי טפי כאילו כבר קנה את הפירות, ולכן מודה רב שעושין אמנה בדמים].
ב. אם ייחד לו קרן זוית בזמן הפסיקה והראה לו פירות מסויימים שעליהם פוסק, דגם בזה מיחזי טפי כאילו קנה את הפירות האלו.

<u>להלכה</u>: קיי"ל כר' ינאי שעושין אמנה גם בדמים.

<u>האם מותר לקבל גם מעות או רק פירות מסוג אחר</u>

הראשונים נחלקו אם לפי ר' ינאי רשאי הקונה לקבל גם מעות, או דאינו רשאי לקבל אלא פירות מסוג אחר, כגון יין במקום חיטים, אך אם יקבל מעות מיחזי טפי כרבית:

א. הרשב"ם [תום' דף סג. ד"ה דאמר] והרא"ש [סימן ז] כתבו דגם לפי ר' ינאי אינו רשאי לקבל אלא פירות אחרים, אך לא מעות, שבזה מיחזי טפי כרבית.
ב. רב האי [ספר המקח שער מד], הרי"ף, הרמב"ם, הר"ח [הובא בשטמ"ק], ר"ת, הסמ"ג [סי' קצג], ספר התרומות [שער מו ח"ה ס"ד], הריב"ש [סי' שלה] והריטב"א ס"ל דמותר לעשות פסיקה ולקבל מעות.

<u>להלכה</u>: השו"ע נקט בסתמא לאיסור, ואת דעת המקילין הביא רק כיש אומרים, והש"ך והט"ז לא השיגו על זה, וגם הגר"ז כתב לאיסור.[1] והחוות דעת [ס"ק ה] והגר"א [ס"ק ח] נקטו להקל, וכן כתב בספר שער דעה.

<u>להתנות מראש שיתן לו מעות</u>

עיין רש"י [דף סג. ד"ה ואין] שכתב דעשיית אמנה בדמים היינו לפסוק על הפירות כדי לקבל דמים לכשיוקירו.
ונחלקו האחרונים בביאור דבריו:

א. החוות דעת פירש דברי רש"י כפשוטו, דיכול אף להתנות שיתן לו דמים תמורת הפירות.[2]

ביאורים והערות

1. וכתב בספר שער דעה דאף להשו"ע שפסק כהרשב"ם, מ"מ אם מחלק את הפירות או שייחד לו קרן זוית רשאי לקבל גם מעות, דכשם שלפי רב האוסר לקבל פירות אחרים הקלו אם משך או ייחד לו קרן זוית, כן יש להקל לפי ר' ינאי לענין שיוכל לקבל מעות. והמקור מים חיים הניח זאת בצ"ע כיון שהשו"ע לא הביא דין זה.

2. ונראה שאף להחוות דעת עיקר החלות הנעשית כאן היא מעשה קנין דקונה ממנו פירות למי שפרע, אלא שמוסיף תנאי שיתן לו דמים תמורת הפירות האלו. [ונפק"מ שאם ימחל הקונה על התנאי הנוסף הזה ישאר כאן מעשה פסיקה רגיל]. אך לא התיר החוות דעת להלוות מעות בהצמדה לערך החיטים.

קנין הלכה

ב. מהר"ש אבוהב [ספר הזכרונות זכרון ז] וספר כהונת עולם לא התירו להתנות כן מתחילה, דזה נראה טפי כרבית.

בגמרא [ב"ק דף קג.] נתבאר שגם לרב שאין עושין אמנה בדמים, מ"מ אם המוכר מכר את הפירות לאחר ואמר לקונה שפירות אלו שייכים לקונה, רשאי הקונה ליקח את הדמים. ומסתבר דה"ה שלפי השו"ע שפסק כרשב"ם יהא מותר בכה"ג לקבל מעות.

<u>בדברי הרמ"א בפוסק עמו על פירות אחרים</u>

כתב הרמ"א שאם פסק על חיטים דהיינו שנתן לו מעות ופסק עמו שיספק לו חיטים בזמן פלוני, והגיע הזמן הנ"ל, יכול לפסוק עמו מעתה על יין, אם יצא השער של יין, אף שאין לו למוכר יין.

מקור הדברים הוא בר"ן ובנ"י בשם רב האי גאון בספר המקח.

והחידוש בדין זה הוא דאין אנו דנים אותו עתה כפוסק בחובו [דהמוכר חייב לספק לו חיטים והוא פוסק אותם על היין], דאם היה זה כפוסק בחובו לא היתה פסיקה מועילה אלא ביש לו, ולא ביצא השער, אלא דיינינן ליה כאילו נותן לו עכשיו מעות, וכלשון הרמ"א.

וכתבו הר"ן והנ"י דהא דדיינינן ליה כנותן מעות הוא משום שאנו רואים את הכל כחדא פסיקה אריכתא, וכיון שמתחילה נתן מעות עבור החיטים ה"ז כאילו גם הפסיקה על היין נעשתה במעות.

ומשמע מדברי רב האי גאון [ספר המקח], ומסתימת דברי הר"ן והנ"י, דאף אם בזמן נתינת המעות עבור החיטים לא היו ברשותו חיטים רק יצא השער ה"ז מותר, דכל שהפסיקה הראשונה נעשתה בהיתר אמרינן שהפסיקה השנייה נמשכת ממנה.[3]

<u>בדברי הרמ"א בשם את החיטים בדמים</u>

מקור דברי הרמ"א הוא בדברי הר"ן והנ"י שכתבו שאם זקף עליו את דמי החיטים במלוה, ואח"כ בא לעשות במלוה זה פסיקה על היין הרי זה כשאר פסיקה בחוב, שלא הקלו בה אלא ביש לו יין ולא סגי ביצא השער [וכמבואר בסי' קסג]. וכתבו הר"ן והנ"י הטעם משום שע"י הזקיפה במלוה "איפסק ליה איסר דמעיקרא", היינו דמתוך ששורש ההיתר לפסוק על סמך יציאת שער היין נובע מזה שאנו דנים הכל כפסיקה אריכתא, לכן ע"י הזקיפה במלוה ה"ז נהפך להיות כשתי פסיקות נפרדות, והפסיקה השניה היא פסיקה בחוב ואין להקל אלא ביש לו ולא ביצא השער.

והוסיף הב"י דיש ללמוד מלשון הר"ן והנ"י שדין זה אינו רק אם זקף את חוב החיטים במלוה, אלא דאף אם שם את החיטים בדמים ואמר לו סך החיטים שאתה חייב לי עולים כו"כ מעות ותתן לי כו"כ חביות יין, גם בזה לא התירו.[4]

ביאורים והערות

3. כן כתב בספר שער דעה, ודלא כהרדב"ז [שו"ת ח"א סי' תקכה] שכתב מסברא דאין להקל אלא באופן שבזמן הפסיקה השניה מהחיטים על היין יהיו למוכר חיטים אשר בידו ליתנם לקונה, דאז אמרינן דהוי כאילו נטלן הקונה וחזר ונתנן למוכר בתורת פסיקה על היין.
עוד יש להוסיף שמדברי רב האי גאון ומסתימת דברי הר"ן והנ"י משמע עוד, שגם בזמן הפסיקה הראשונה כאשר הקונה נתן מעות, לא בעינן שיהיה למוכר חיטים אלא סגי ביצא השער, וכן משמע מסתימת דברי השו"ע והפוסקים. [ושיטת הרמב"ן והרשב"א והראב"ד היא דלא הקלו בכה"ג אלא כאשר יש למוכר חיטים בזמן הפסיקה הראשונה, וגם יש לו חיטים בזמן הפסיקה השניה, אך שיטתו לא הובאה בשו"ע].

4. עיין חכמת אדם [כלל קמא ס"ו] שהעתיק את דינו של הרמ"א בזה"ל, אבל אם שם את החיטים בדמים, שאמר כו"כ מעות יש לי בידך תן לי בהם יין ה"ז אסור עכ"ל. ומשמע שפירש שהאיסור הוא דוקא אם לשון הפסיקה היא על המעות. [ולשון הב"י הוא שלא יאמר סאים חיטים שיש לי בידך עולים כך מעות, ותתן לי בעדם כך חביות יין].

קנין הלכה

סעיף ז

מקור הדין הוא במשנה [דף עב:], וביאור הענין של פסיקה כשער הגבוה הוא, דרשאי נותן המעות להתנות מתחילה שאם יוזלו הפירות יקבל אותם כשער הזול.

בטעם ההיתר מצינו כמה ביאורים באחרונים:

א] בט"ז [ס"ק ב] משמע שתנאי זה שאם יוזלו פירות יספק לו המוכר אותם כשער הזול, הוא מעין קבלת אחריות זולא שמקבל המוכר על עצמו. והיינו דעצם הסכם הפסיקה מחייבת את המוכר לספק את הפירות כשער של זמן נתינת המעות אף אם יתייקרו לבסוף, אלא שהוסיפו ועשו תנאי נוסף של קבלת אחריות, שאם יוזלו הפירות יתן לו כשער הזול.

וכתב הט"ז ששורש ההיתר לקבל על עצמו אחריות כבר נמצא בתום' [דף סד:], שביארו דדין פסיקה שאני מדין חביתא הנזכר בגמ' שם, שבפוסק על חבית מסויימת ומקבל ע"ע אחריות הרי זה כסותר לעצם הפסיקה, ולכן בעינן שגם הלוקח יקבל ע"ע קצת האחריות, משא"כ בפסיקה שאינו פוסק על פירות מסויימים רק פסיקה כללית, אין קבלת אחריות סותרת כלל את עצם הפסיקה.[5] וכן מפורש בהג"א על הרא"ש [סי' טו].

גם מדברי רע"א [בהגהתו על הש"ך סי' קעג ס"ק כד] משמע שנקט כהט"ז שבפסיקה כללית אין חסרון אף בקבלת אחריות זולא, וכן משמע בחזו"א [סי' עו ס"ק א].

ב] הש"ך [ס"ק יא] כתב דמה שנוטל כשער הזול אינו נראה כרבית, כיון שאילו היו מעותיו בידו היה יכול לקנות את התבואה בזול, והמקור לסברא זו הוא בפרישה.

וכתב החכמת אדם [כלל קמא ס"ב] שהוצרכו לסברא זו כדי שלא יקשה דהוי כתרתי דסתרי, דאם מקילין לפסוק משום דהוי כאילו נקנו לו הפירות עכשיו, א"כ צריך הקונה ליטול כשער של עכשיו גם אם הוזלו הפירות.

ג] רע"א [שו"ת סי' נב ד"ה ולענ"ד] כתב דטעם ההיתר לפסוק כשער הגבוה הוא משום דהוי כעושה תנאי מתחילה, שאם יתייקרו הפירות הוי כקונה אותם עכשיו במעות, ואם יוזלו פירות לא נימא דהוי כקונה אותם עתה, אלא דקונה בשעת נתינת הפירות.[6]

בדברי הש"ך סי' קעג ס"ק כד

כתב הש"ך [סי' קעג ס"ק כד] דלענין פסיקה אין היתר שיקבל עליו המוכר אחריות יוקרא וזולא, ומה שמצינו בסי' קעה [ס"ז] היינו רק שפוסק עמו כשער של עכשיו או כשער הזול.

ביאורים והערות

5. והחוות דעת [סי' קעג ס"ק יח] כתב לחלוק על הט"ז, דתוס' התייחסו רק לאחריות אונסין וכיו"ב, וע"ז כתבו שבפסיקה כללית אין חסרון כלל, שהרי לא פסק על פירות מסויימים, וכאשר לוקח פירות שלא התקלקלו אין זה נראה כסותר לעצם המקח, אבל אחריות זולא נראית כסותרת גם למקח כללי, דנהי שפסק באופן כללי מ"מ כל הפירות שבשוק הוזלו, וכשהוא מספק לו כשער הזול ה"ז כמוכיח שמתחילה לא חל המקח כלל.

6. ואף שכתבו תוס' [דף סד.] שבעלמא אין היתר לעשות תנאים באופן שירויח על כל צד, צ"ל שבפסיקה כללית שאני.

ויש לעיין אם כוונת רע"א לומר דלהך צד שלבסוף הוזלו הפירות מתבטלת הפסיקה ואינו קונה אותם אלא בשעת לקיחת הפירות, או דכוונתו דכיון שהקנין בזמן הפסיקה אינו קנין גמור, וקונה רק למי שפרע, ורק בזמן לקיחת הפירות קונה אותם קנין גמור, לכן נהי דהקלו חכמים לענין רבית דרבנן לראות כאילו המקח חל מתחילה, מ"מ כיון שלפי האמת אינו קונה אלא לבסוף, אין איסור ריבית אם מתנהגים כאילו המקח חל רק לבסוף.

ותמה רע"א [בהגהתו לש"ך] דהא מפורש במשנה דרשאי לפסוק עמו כשער הגבוה, ונמצא שאחריות זולא על המוכר, וכתב דכן תמה גם בספר תפארת למשה.

וכתב החוות דעת [סי' קעג ס"ק יח] דכוונת הש"ך לומר שכל ההיתר לפסוק כשער הגבוה, נאמר רק באופן שגם אם יוזלו פירות לא יוכל אחד מהם לבטל את המקח אלא המקח יתקיים לפי שער הזול, אך באופן שאם יוזלו הפירות יוכל המוכר לחזור בו ולהחזיר את המעות ללוקח אין להתיר, דבמקח כזה יש צד הלואה אם יוזלו הפירות, ובזה החמירו טפי.[7] [החוו"ד כתב דבריו לפי ביאורו של הנ"י בסוגיא דחביתא (דף סד.)].

והחזו"א [סי' עו ס"ק ו] כתב לבאר דברי הש"ך דכוונתו לחדש שלא הותר אלא לפסוק כשער של ניסן אף שידוע שברוב השנים הפירות זולים יותר בניסן, אך אם מתנה ואומר שיתן לו כשער הזול דעת החזו"א לאסור. [אמנם לדינא כתב החזו"א דיש להקל דלא כהש"ך, הואיל ובהג"א מפורש שבפסיקה כללית רשאי המוכר לקבל ע"ע גם אחריות זולא].

סעיף ח

מקור הדין שמקח שנעשה באיסור חל, הוא בתשובת רב האי גאון המובאת ברמב"ן וברשב"א וברא"ש [דף סה.]. רב האי למד דבריו ממה שמצינו בגמ' [שם] שאם היה חייב לחבירו זוז של רבית ונתן לו גלימא עבור חוב זה, דאמר אביי דכי מפקינן מהמלוה [כדין ר"ק היוצאה בדיינים] זוזא מפקינן מיניה, גלימא לא מפקינן מיניה, [ורבא נחלק מטעם צדדי, דמפקינן מיניה גלימא כי היכי דלא לימרו גלימא דמכסי' בה דאיסורא היא]. ומבואר שעצם הקנאת הגלימא חלה, אף שההקנאה זו נעשתה באיסור, שהגלימא ניתנה בתורת רבית.

אופנים שונים של מקח הנעשה באיסור

א] המוכר חפץ בהמתנת מעות והוסיף במחיר משום אגר נטר, כגון שאמר לקונה אם תשלם לי היום המחיר ק' דינר, ואם לאחר זמן המחיר קכ' דינר, והקונה משך את החפץ לרשותו, קנאו ואין אומרים דכיון שמקח זה אסור לא חל המקח. ולכשיגיע הזמן אסור לשלם קכ', שהרי כ' דינרים הם רבית וישלם רק ק'.

ב] העושה פסיקה אסורה, כגון שנתן ק' דינר עבור פירות שלא יצא השער שלהם וגם לא היו ברשות המוכר, והסכימו ביניהם שיספק לו אחר זמן את הפירות במחיר הנ"ל, אף אם יתייקרו ויהיו שוים קכ', הרי זו פסיקה אסורה. בדין זה כתב רב האי גאון [בתשובה נוספת המובאת בחידושי הרמב"ן] דכל שהמקח לא חל בקנין גמור, שהרי מעות אינן קונות מטלטלי אלא למי שפרע, הכא שהפסיקה אסורה לא הטילו חכמים אלה זו על מי שאינו מקיים מקח שנעשה באיסור, ולכן המקח בטל לגמרי, וזהו הדין השני שבשו"ע בסעיף זה.[8]

ביאורים והערות

7. דברי החוו"ד לכאורה צריכים עיון מדברי ר' יהודה [במשנה דף עב:] שכתב שאף בלי שהתנה במפורש יכול לומר לו תן לי כזה [כשער הזול] או תן לי מעותי, והיינו שאינו יכול לכופו ליתן לו כשער הזול רק יכול לבטל את המקח, ונמצא שיש כאן צד הלואה ואפ"ה שרי ר"י.

8. והנה רב האי גאון נתן בתשובתו הראשונה דוגמא נוספת במקח הנעשה באיסור שחל וא"י לחזור בהם, [מלבד הציור של מכירה בהמתנה] דוגמא של פסיקה אסורה [וכן הובא בשו"ע (חו"מ סי' רח)]. והקשה הפרישה [חו"מ סי' רח] היכי משכח"ל שתיעשה פסיקה אסורה בקנין גמור, דהא אם אין למוכר פירות וגם לא יצא השער א"א לעשות קנין כלל, דהוי דבר שלא בא לעולם. ותירץ בשני אופנים: א. אמנם א"א לעשות קנין, אך מיירי שעשו קנין סודר ונתחייב בו המוכר ליתן חיטים לקונה, וחוב זה יש בו איסור, שהרי הקונה נתן רק ק' דינר וקיבל פירות השוים קכ' דינר [אם יתייקרו הפירות בינתיים], ולכן אף שהמעות עצמן לא קנו כלל מ"מ ההתחייבות האסורה חלה,

ג] הנשבע שלא ימכור חפץ מסויים ועבר ומכרו, המרדכי [שבועות סי' תקפד] כתב שהמקח לא חל, וכמבואר בגמ' [תמורה דף ו.] דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני. וכתב הב"י [חו"מ סי' רח] שדברי המרדכי האלו הם דלא כדברי רב האי גאון הנ"ל שנקט שמקח הנעשה באיסור חל, ולכן כתב דיש לדחות דברי המרדכי מהלכה. וברמ"א מצינו בזה סתירה, שבחו"מ [סי' רח] פסק כהב"י שהמקח חל, וביו"ד [סי' רל] פסק הרמ"א כהמרדכי שהמקח לא חל. והסמ"ע פסק כהמרדכי שהמקח לא חל, והב"ח והש"ך [חו"מ סי' רח ס"ק א] פסקו דהוי ספיקא דדינא.

<u>הטעם שמקח הנעשה באיסור חל</u>

בעיקר טעמו של רב האי גאון שכתב דמקח הנעשה באיסור חל, ולא אמרינן בזה דאי עביד לא מהני, האריך הסמ"ע [חו"מ סי' רח ס"ק ג], ותורף דבריו דלא נאמר הך כללא דאי עביד לא מהני אלא כאשר עצם המכירה אסורה, כגון בנשבע שלא למכור, אבל במכירה בהמתנה באופן האסור משום רבית אין איסור בעצם המכירה רק במחיר שקבעו, ולכן עצם המכירה חלה. ועיין ש"ך [חו"מ סי' רח ס"ק א] שהסכים לתירוצו של הסמ"ע.[9] [10]

ביאורים והערות

ולכשיגיע הזמן אסור ליתן פירות ששווין קכ' רק פירות ששווין ק'. ב. עוד תירץ הפרישה דמיירי שיש למוכר עכשיו פירות ברשותו אלא שהם מחוסרים ג' מלאכות, ולכן אין בהם היתר של "יש לו" להתיר את הפסיקה, ומ"מ יכול לעשות קנין גמור ואין זה בגדר דבר שלא בא לעולם. [והנתה"מ (סי' רח ס"ק ג) חולק על הסמ"ע וסובר דאם לא עשה קנין על הפירות המסויימים שיש למוכר ברשותו רק עשה פסיקה כללית ויכול להביא לו פירות מן השוק, הרי זה בגדר דבר שלא בא לעולם].

9. והוסיף הש"ך דמטעם זה אמרינן נמי דמקח הנעשה בשבת חל אף באופן שיש בו איסור תורה [כגון בב"ק (דף ע:) באומר עקוץ תאינה מתאנתי], והיינו משום שעצם המכירה לא נאסרה ורק משום דשבת הוא, וכל כה"ג לא אמרינן דאי עביד לא מהני.

ובטעם החולקים על המרדכי וסוברים דגבי נשבע שלא למכור חל המקח אף שעצם המכירה אסורה, כתבו תוס' [תמורה ו.] דכיון שאין כאן איסור מפורש בתורה אלא הוא בדה אותו מלבו, לכן לא אמרינן בזה אי עביד לא מהני.

10. <u>תוספת עיון</u>

<u>לבטל את המקח מטעם מקח טעות</u>

כתב הרמב"ם [פ"ח מלוה ה"א] דאם מכר בהמתנה באופן האסור, כגון שמכר שוה ק' בקכ', כשיתבענו המוכר בדין אינו חייב ליתן לו אלא ק', משום איסור רבית, או שיחזיר ממכרו אם הוא עדיין קיים. ומבואר מהרמב"ם דסובר שהברירה ביד המוכר, רצה מקיים את המקח בשער של היתר, רצה מבטלו [בטענה שתמורת ק' לא היה מוכן למכור בהמתנה].

ועיין ב"י [חו"מ סי' רח] שהביא את דברי תלמידי הרשב"א שכתבו, שלענין פסיקה אסורה יכול הלוקח לטעון שבמחיר גבוה של שעת הספקת הפירות לא היה מוכן לקנות, ולכן הברירה בידו של הלוקח רצה מקיים את המקח בשער היוקר, רצה מבטלו ותובע מעותיו.*)

ועיין מל"מ [פ"ח מלוה ה"א סוד"ה עוד כתב הרב] שכתב דהמלוה את חבירו ע"מ שיתן לו דינר לחודש בתורת רבית, ואח"כ נודע לו שיש בזה איסור ולא יוכל לקבל את הרבית, א"נ שבי"ד הודיעוהו שלא יקבל את הרבית, יכול המלוה לתבוע מעותיו מיד, דלא הלוה לו מעותיו אלא על דעת שירויח. והסכים לזה החוות דעת [סי' קסא ס"ק ה].

---

*) הפוסקים דייקו מלשון תלמידי הרשב"א שרק לגבי פסיקה כתבו שבידו של הלוקח לבטל המקח ולתבוע מעותיו, ולא במכירה בהמתנה, [ודלא כהרמב"ם הנ"ל הסובר שגם במכירה בהמתנה יכול הלוקח לבטל את המקח]. וכתבו טעמים שונים לחלק בין הדינים הנ"ל, עיין סמ"ע [חו"מ סי' רח ס"ק ז], ומל"מ [פ"ח מלוה ד"ה עוד נראה לי], וע"ע מחנ"א [דיני רבית סי' לז].

קנין הלכה

סימן קסג

סעיף א

גמ' דף סב: אלא אמר רבא וכו' עד דף סג. אלא כגון שייחד לו קרן זוית.

בגמרא מבואר שחכמים התירו לעשות פסיקה על פירות גם כשאינו נותן למוכר מעות, אלא כשמוחל לו על חוב שהמוכר חייב לו. אמנם לא התירו בזה אלא ביש לו, דהיינו שבשעת מחילת החוב יש למוכר פירות, ולא התירו כשאין לו אף שיצא השער. בטעם ההיתר לפסוק בחוב מצינו שלש שיטות בראשונים:

א] רש"י [דף סג. ד"ה יש לו] והרמב"ם [פ"ז מכירה ה"ד] כתבו שמחילת מלוה נחשבת כנתינת מעות, וקונה במטלטלין למי שפרע,[11] וכיון שיש קנין למי שפרע הקלו חכמים לראותו כאילו קנה את הפירות שישנם ברשותו של המוכר.

ב] הראב"ד [פ"ז מכירה ה"ד] והרשב"א [קידושין דף מז.] סוברים דכשם שהמקדש במלוה אינה מקודשת כן המוכר במלוה אינו מכור, ואין כאן קנין למי שפרע, ואעפ"כ הקלו חכמים לענין רבית לראות את הקונה כאילו קנה את הפירות וברשותו נתייקרו.[12]

ג] בשיטת תוס' [דף סב. ד"ה הרי] נראה דס"ל דהכא אירי שהפסיקה נעשית בהנאת מחילת המלוה, דכשם שאפשר לקדש אשה בהנאת מחילת מלוה, כמבואר בגמ' קידושין [דף ו:], כן אפשר לקנות נכסים בהנאת מחילת מלוה.[13]

הטעם דלא מהני פסיקה בחוב על סמך יציאת השער

כתב רש"י [דף סב: ד"ה מתניתין ודף סג. ד"ה יש לו] דהא דלא מהני לפסוק בחובו כשאין למוכר פירות על סמך יציאת השער, הוא משום דמעליותא דיציאת השער הוא משום שהמוכר יכול לקנות את הפירות במעות שקיבל, והקלו לראותו כאילו קנה, ובפוסק בחובו אין המוכר מקבל מעות ואין לו במה לקנות את הפירות.

פסיקה בחוב ביצא השער כשיש למוכר מעות

כתב הט"ז [ס"ק ד] דאם יש למוכר מעות בביתו, אפשר לפסוק עמו בחוב אף כשאין לו פירות אם יצא השער, שהרי בידו לקנות בשוק פירות במעות שבידו. וכתב לדייק זאת מלשון הרא"ש [סי' ז] שכתב, דהא דאין פוסק עמו בחוב ביצא השער, הוא משום שאין למוכר מעות ולא פירות. אמנם סיים הט"ז, דכיון שהב"י החמיר בזה אין הוא אומר דבריו אלא להלכה ולא למעשה. [והב"י והפלפולא חריפתא כתבו דאין זה מלשון הרא"ש, אלא דכל שאין לו פירות אינו פוסק עמו, ואין נ"מ אם יש לו מעות או אין לו]. וכדברי הט"ז כתבו גם הפנ"י והגהת פרישה, אמנם הש"ך [ס"ק א] והפלפולא חריפתא אסרו בזה, כדעת הב"י. [גם הגר"א (ס"ק א) הסיק להחמיר להלכה, וכתב דזו דעת הרמב"ם ושאר פוסקים, וכפשטות המשנה (דף ס:) "יין אין לו", ודלא כהג"א על הרא"ש (סי' ז) והגהות מרדכי (סי' תלג) שהקלו ביש לו מעות].

ביאורים והערות

11. אף שהמקדש במלוה אינה מקודשת כמבואר בגמ' [קידושין דף ו:], מ"מ סובר הרמב"ם שהמוכר במלוה קנה, דס"ל דקידושין שאני דבעינן בה כסף שיש בו הנאה, וכאן אין הנאה מחודשת כיון שאינו נותן לה דבר חדש רק מוחל על החוב.

12. וכן מבואר בחידושי הרמב"ן והרשב"א [ב"מ דף סב:] דבפוסק חובו אין שום קנין [ומ"מ מסקינן דביש לו מותר לפסוק בחובו].

13. מה שכתבנו דלפי תוס' הפסיקה היא בהנאת המחילה אינו מפורש בדבריהם, אך כן משמע ממה שכתבו [דף סב: ד"ה אע"פ] דבפסיקה בעינן קנין למי שפרע. ומאידך כתבו [דף מו: ד"ה יש] שמחילת מלוה אינה קונה כלל, וביארו דהמשנה דהחליף דמי שור בפרה איירי בהנאת מחילת מלוה, ובדף סב: הקשו מהסוגיא דדף מו:, ועיין בהגהת הגר"א [על תוס' שם ד"ה הרי].

קנין הלכה

ההיתר להוזיל במחיר הפירות

בגמ' [דף סג:] מבואר דהנותן מעות ופוסק על פירות אם יש למוכר פירות רשאי הוא להוזיל במחירם. והנה לענין פסיקה בחוב דשריא ביש לו פירות, כתב הנ"י בשם הרמב"ן שההיתר הוא אף כשלא יצא עדיין השער, כיון שיש לו פירות דאוזולי קא מוזיל גביה. ופירשו הפנ"י, ורע"א [שו"ת סי' נב], והשער דעה [ס"ק א] דשרי גם להוזיל ממחיר הפירות. אמנם תמהו ע"ז הפנ"י והשער דעה דהא אף אם יפרע לו עתה חובו בפירות, אסור ליתן פירות ששוויים עולה על סך החוב, דהו"ל רבית מאוחרת הניתנת בשעת הפירעון. ועיין בשער דעה שהאריך בזה בדיני רבית מאוחרת וסיים דלדינא צע"ג אם להקל בזה.

והחכמת אדם [כלל קלד סי"ב] כתב שנראה לו להקל לפסוק בחוב גם בהוזלה, וסיים בצ"ע. [ולא העיר את הערת הפנ"י והשער דעה דהוי כרבית מאוחרת].

והחזו"א [סי' עו ס"ק ב ד"ה ומש"כ] נקט דאסור לפסוק בחוב בהוזלה, וכן כתב בהגהת יד אברהם [ס"א], ופירשו בדברי הרמב"ן דלא נתכוין להוזלה ממש, אלא לשמירת המחיר של הפירות, שעתיד לספקם במחיר הזול של היום אף לכשיוקרו.

בדברי הב"י המובאים בש"ך ס"ק ד, באומר אם לא אפרעך אתן לך פירות כשער של עכשיו

בגמ' [דף עב:] מסקינן דלוין על שער שבשוק, ועי"ש ברש"י [ד"ה אין לוין] שפירש בפירוש הראשון שהכוונה לאדם שנותן מעות לחברו בדרך הלואה, והתנה עמו שאם לא יפרענו עד זמן פלוני יתן לו פירות כשער של עכשיו [פירוש כשער של זמן נתינת המעות], ולפי הפירוש הנ"ל הרי זה מותר.

וכתב הב"י [סי' זה] דכיון ששאר הראשונים לא פירשו כרש"י לכן אין לנו להקל באופן זה כיון שמחמת הלואה קאתי, ולכאורה כוונת הב"י שלא הקלו בפסיקה אלא כאשר המעות ניתנו מתחילה בתורת דמי מקח עבור הפירות, ולא באופן שניתנו מתחילה כהלוואה.

והט"ז [ס"ק ה] כתב טעם האיסור, משום דכיון שעד זמן הפירעון היה על המעות שם הלואה, נמצא שהפסיקה מתחילה רק מזמן הפירעון,[14] ובאותו זמן אינו נותן לו מעות, וה"ז כפוסק דמים על הפירות דאין בו היתר דיצא השער.

ביש לו פירות

הב"י והפוסקים כתבו את הדין הנ"ל לענין יציאת השער, ומשמע שאם היו לו פירות ה"ז מותר, וכן כתב הגר"ז [סעיף כז].[15]

ביאורים והערות

14. דברי הט"ז לכאורה צ"ב, דבזמן הנ"ל שהיה צריך לפורעו מעות אינו עושה פסיקה חדשה, אלא מספק לו אז פירות, ואמאי קרי ליה הט"ז בשם פסיקה. ואולי מיירי גם באופן שהתנאי לא היה שיספק את הפירות באותו הזמן שהיה אמור לפרוע את ההלואה, אלא שאם לא יפרע יהא חוב זה מכאן ולהבא כפסיקה על הפירות, ויספק לו את הפירות לאחר זמן. גם החוות דעת [ס"ק ב] העמיד באופן זה שאינו מספק את הפירות מיד, וכתב זאת מטעם אחר, שיבואר בע"ה להלן.

15. **תוספת עיון**

לפי משמעות הט"ז שהפסיקה מתחילה רק מזמן שהיה צריך לפרוע, ואז לא מהני יציאת שער כיון שאינו נותן לו מעות, לכאורה מה דמהני היתר דיש לו הוא דוקא אם באותו זמן היו הפירות ברשותו, ובגר"ז מבואר דהעיקר שיהיו לו הפירות ברשות מתחילה בשעת נתינת המעות, וצ"ע דהא באותה שעה לא ניתנו המעות בתורת קנין כלל.

ואולי הגר"ז מפרש שהתנאי היה שאם לא יפרענו בזמן פלוני יחשבו המעות מתחילה כמעות הניתנות בפסיקה על הפירות, ויוברר הדבר למפרע שלא היתה כאן הלואה אלא פסיקה, ולכן בעינן שיהיו לו מעות בזמן נתינת המעות. [והא דלא מהני אז יציאת השער י"ל דהוא משום שהיתר דיציאת השער הוא משום שהמוכר יכול לילך ולקנות פירות בשוק במעות שניתנו לו, וזה שייך רק כאשר הוא יודע בבירור שהמעות ניתנו ע"מ לקנות פירות, משא"כ הכא שאפשר שיפרע בזמן ולא יהא צורך בפירות כלל. אך היתר דיש לו קיים בכל ענין, דכל שיש לו פירות בשעת ההלואה, נקנו אותם פירות למפרע מאותה שעה לכשנתברר שלא פרע בזמן], ואכתי צ"ע.

קנין הלכה

<u>הטעם שאין בציור הנ"ל היתר של רבית דרך קנם</u>

הריטב"א [דף עב:] הקשה על רש"י, דבציור הנ"ל שהלוה לו מעות ואמר לו שאם לא יפרענו עד זמן פלוני, יש כאן היתר מצד אחר דהוי דרך קנם, שנתבאר ברמ"א [סי' קעז סי"ד] דאם הלוה לו ק' דינר וקנם את עצמו שאם לא יפרע בזמן פלוני יתן לו פירות בשווי קכ' ה"ז מותר, וא"כ יהא מותר אף כשאין שער, ואף כשמוזיל לו מהשער, דכל זה בכלל הקנם, ולכן דחה הריטב"א את פירוש רש"י. וכן הקשו התפארת למשה ורע"א [בהגהתו], והחוות דעת [ס"ק ב].

וכתב החוות דעת לתרץ דהכא איירי שאינו מספק את הפירות מיד בזמן שהיה צריך לפרוע ולא פרע, אלא התנו שיתן לו את הפירות לאחר זמן, שבאופן זה ניכר שההוזלה אינה ניתנת רק בתורת קנם, אלא גם משום ההמתנה מכאן ולהבא, וכמבואר בש"ך [סי' קעז ס"ק לו] שבאופן זה אין היתר של דרך קנם.

והשער דעה כתב לתרץ דבכל דרך קנם בעינן שיקנו מידו מעכשיו ויכתבו שעשו כן בבי"ד חשוב, שאם לא כן הוי אסמכתא ולא חל החיוב של הקנם, והכא מיירי בשלא כתבו כן.

<u>סעיף ב</u>

מקור הדין הוא בגמ' דף סג., עיי"ש שמתוך שפסק מתחילה על חיטים ורשאי הוא לקבל עתה חיטים, יכול המוכר לומר לו הרי חיטיך עשויים אצלי בשלשים, ופוסק עמו בחוב זה של שלשים על היין אם יש לו יין.

ויש כאן חידוש, דאף שעיקר קניינו בחיטים אינו קנין גמור דקנה רק למי שפרע, אך מן הדין יכול לחזור בו [ולפי הראב"ד והרשב"א לא קנה אף למי שפרע דמחילת מלוה אינה כמתן מעות], מ"מ יכול לזקוף עליו את חוב החיטים במלוה ולפסוק בזה על היין.[16]

[אמנם עיין להלן (סי' קעה סעיף ו) שלפי הר"ן והנ"י אין דנים זאת כפסיקה חדשה אלא כהמשך לפסיקה הראשונה, ולשיטתו א"ש טפי דדייניו ליה כפסיקה בחוב גמור].

<u>סעיף ג</u>

מקור הדין הוא בגמ' דף סב:, עיי"ש שהובאה ברייתא דר' חייא ולשונה "יש דברים שהם מותרים, ואסורים משום הערמת רבית", ונחלקו הראשונים בדין זה:

א] הרמב"ם [פ"ה הט"ו] והרשב"א נקטו שהאיסור הוא רק לכתחילה, שלא יערים וימכור באופן הנ"ל, אך אם עבר ועשה כן מותר אף לכתחילה לגבות את מלוא הסכום, והטעם משום שמן הדין ה"ז מותר ואינו אף אבק רבית, ורק לכתחילה אסור משום הערמת רבית.

ב] הרמב"ן והרא"ש סוברים שאם עבר ועשה כן אינו גובה את הסכום במלואו הואיל והוי הערמת רבית.[17]

וכתב הריב"ש [סי' שלה] דמ"מ אף לשיטה זו ה"ז קל טפי מאבק רבית, ונפק"מ שאף להסוברים שאם עבר ונטל אבק רבית חייב להחזיר לצאת ידי שמים, בהערמת רבית אם עבר ונטל אינו חייב להחזיר אף לצי"ש.

ביאורים והערות

16. ולפי רש"י והרמב"ם דבפסיקה בעינן קנין למי שפרע וס"ל דבפסיקה בחוב יש קנין כזה, ה"נ קנה את היין למי שפרע תמורת מחילת החוב הזה.

17. הרמב"ן והרא"ש למדו כן מזה שהיתה הו"א בגמ' לבאר לשון "תרבית" שבמשנה [דף ס:] בהך גוונא של הערמת רבית, ושם בודאי דינו כאבק ריבית לענין שאסור לגבותו לכתחילה.

קנין הלכה

<u>הטעם דיש כאן הערמת רבית</u>

הטעם שבציור הזה חשיב הערמת רבית, הוא משום דמתוך שמוכר סחורה ושוב חוזר וקונה אותה, ואין זו דרך הסוחרים, ה"ז נראה כאילו אינם מתכוונים כלל למקח אלא רק להלואה. ובפרט שמתחילה מכר לו את החיטים בשוויים ושוב חזר וקנאם ממנו בהוזלה, ה"ז נראה שכל כוונתו להלואה ברבית, ומ"מ אינו אסור מן הדין, כיון שבאמת חלה המכירה של החיטים מהמוכר לקונה ומן הקונה למוכר ולא התנו על כך מתחילה.

<u>בדברי הש"ך ס"ק ו כשלא עשו קנין גמור מתחילה</u>

כתב הש"ך [ס"ק ו] בשם הב"ח דכל הא דהוי רק הערמת רבית הוא בגוונא שהקונה עשה קנין גמור בחיטים, אבל אם לא עשה בהן קנין גמור ה"ז נראה כרבית ואסור בכל גווני [אף אם אמר לו מתחילה הלויני חיטים ואף אם יפרע לו את המנה בפירות].[18]

<u>אמר מתחילה הלויני חיטים</u>

כתב הרא"ש [סימן ח] שאיסור הערמת רבית נאמר רק אם מתחילה פנה אל בעל החיטים בלשון "הלויני מנה" דאז רואים את מכירת החיטים במנה, ואת קנייתם בתשעים כהערמה אריכתא שעניינה ללוות מעות, אבל אם מתחילה ביקש "הלויני חיטים" אין כאן הערמת רבית כלל.[19]

<u>כשהמוכר לא חזר וקנה את החיטים</u>

כתב הט"ז [ס"ק ז] שאיסור הערמת רבית נאמר רק באופן שהמוכר חזר וקנה את החיטים מהקונה באותה שעה שמכר לו את החיטים מתחילה [והיינו שעשה כן במעמד אחד], אבל אם לא עשה כן במעמד אחד אין בזה איסורא דהערמת ריבית.
והש"ך [נקה"כ] חלק על הט"ז וכתב דאף כשאינו בשעה אחת מ"מ מיחזי כריבית, וכן הסכים גם הבית מאיר.[20]

<u>בדברי הרמ"א שהחיטים שוים עדיין מנה</u>

כתב הרמ"א שלא נאסר לחזור ולקנות ממנו בתשעים, אלא באופן שמחיר החיטים בשוק הוא עדיין מנה והוא מכר לו בזול, אבל אם הוזלו החיטים אין איסור לחזור ולמוכרן למוכר בתשעים, מקור הדין בב"י בשם תלמידי הרשב"א. [21]

ביאורים והערות

18. דברי הש"ך האלו צריכים ביאור, דאם אכן לא משך הקונה את החיטים א"כ עדיין לא נתחייב לשלם מנה למוכר, וכאשר המוכר נותן לו אח"כ צ' זוז וחוזר וקונה ממנו את החיטים אין כאן קנין אמיתי כלל, שהרי מעולם לא נקנו החיטים לקונה, וא"כ למה לא יחשב ריבית גמורה דנתן לו צ' זוז ותמורתם נתחייב לו הקונה מנה לאחר זמן. ואולי מיירי שמתחילה נתחייב הקונה למוכר את המנה בקנין סודר או בשטר, ועשה זאת בתמורה לחיטים שעתיד הוא לספק לו, ואח"כ קנה המוכר את החיטים האלו לעצמו בחזרה בתשעים, ונמצא שהתחייבות המנה לא נבעה מנתינת התשעים, ולכן אינו רבית גמורה, ומ"מ חמיר טפי מהערמת ריבית דרב ספרא [דהתם מיירי שעשה קנין גמור בחיטים ואח"כ חזר ומכרן לו בקנין גמור].

19. ומשמע שזה אף באופן ששניהם יודעים שסופו של המוכר לחזור ולקנות את החיטים. והנה הפוסקים סתמו ולא פירשו אם מיירי דוקא באופן שהלוה לו חיטים בחיטים, ואינו מחוייב לו מנה כלל אלא חיטים, או דמיירי גם באופן שהלוה לו חיטים ועשאן דמים שנתחייב לו מנה, ואפ"ה התיר הרא"ש משום שלא פנה אליו מתחילה בבקשה להלוות לו מנה.

20. ולמד כאן הב"מ מדברי הרמ"א שכתב שהאיסור הוא רק אם קנה ממנו בתשעים בשעה שעדיין מחירו מנה, ואם מיירי דוקא באותה שעה פשיטא שלא הוזלו חיטים בינתיים.

21. **<u>תוספת עיון</u>**

עיין חוות דעת [ס"ק ו] שהקשה למה לא יהא בזה איסור מדינא, והרי הקונה חייב למוכר מנה, והוא נותן לו עכשיו טובת הנאה בזה

<u>בביאור דברי תלמידי הרשב"א המובאים בט"ז ס"ק ו</u>

כתב הט"ז [ס"ק ו] בשם תלמידי הרשב"א [הובא בב"י] דמה שנתבאר בגמרא שהאיסור הוא רק משום הערמת ריבית, מיירי דוקא באופן שכאשר מכר לו מתחילה את החיטים במנה היה זה מחירם בשוק, אבל אם בשעת המכירה היה שווים תשעים והוא מכרם לו במנה יש בזה איסור מן הדין. וכתב הט"ז שלא נתכוונו תלמידי הרשב"א לאסור מצד עצם זה שמכרו לו בהמתנה ביותר משווים, וכדין טרשא האסורה המבואר להלן [סי' קעג ס"א], דא"כ לא היו כותבים דבריהם בדינא דרב ספרא שאמר לו מתחילה הלויני מנה וכו', אלא מיירי באופן שמצד המכירה בהמתנה אין איסור, כיון שלא היתה שומתן של החיטים ידועה ולא פירש שני מחירים, ורק משום שאמר לו הלויני מנה יש איסור.

ונחלקו האחרונים בביאור דברי הט"ז:

א] החוות דעת [ס"ק ז] מפרש שהט"ז איירי באופן הדומה לברייתא דר' חייא, והיינו שאמר לו הלויני מנה, והלה מכר לו שוה תשעים במנה וחזר ולקחו ממנו בתשעים, ורק באופן זה נקטו תלמידי הרשב"א שיש איסור מן הדין ולא רק מחמת הערמת ריבית, והטעם משום דאיגלאי דאדעתא דהכי עביד, וכיון שתחילת המכירה היתה ביותר משווים לכן נאסר מן הדין. וציין החוות דעת לש"ך [נקה"כ סי' קסז], שגם בדבריו נראה דאיירי בשחזר ולקח הימנו.

ב] בספר מקור מים חיים חלק על החוות דעת ונקט שתלמידי הרשב"א אסרו אף בשלא חזר ולקחם ממנו בתשעים, אלא דכיון שאמר לו מתחילה הלויני מנה, אין היתר למכור לו שוה תשעים במנה אף שאין שומתו ידועה.[22]

<u>המוכר שוה צ' בק' וחוזר וקונה ממנו בצ'</u>

הפתחי תשובה [ס"ק ב] הביא תשובת חתם סופר [סי' קלז] שהביא ריטב"א שכתב חידוש בדיני מכירה בהמתנה [טרשא], דמה שהתירו למכור שוה צ' במאה בהמתנה כשאין שומתו ידועה, היינו כשדעתו של הלוקח להרויח בסחורה זו, אבל לוקח שדעתו למכור מיד את הסחורה במזומנים ויקבל פחות ממה ששילם אין בו היתר, והטעם משום דהוי כהלואה. דין זה של הריטב"א נאמר אף באופן שדעתו של הלוקח למכור במזומנים לאדם אחר, וכ"ש כשעתיד למוכרה במחיר הזול למי שמכר לו את הסחורה.

<u>כשפורע את חובו בפירות</u>

איתא בגמרא [דף סב:] סבר אביי להעמיד את המשנה דריש פרקין בציור של ברייתא דרב ספרא, והיינו שאמר לו הלויני מנה והשיב לו, מנה אין לי חיטים במנה יש לי, ומשך הימנו את החיטים, ואח"כ חזר המוכר וקנה את החיטים בתשעים, ועל זה נתפרש במשנה שאם לבסוף לא שילם הקונה את חובו במעות אלא ביין, לא גזרו בזה משום הערמת ריבית.

וכתבו הרמב"ן והרא"ש דאף שאוקימתא דאביי נדחית, מ"מ לא נדחו ההלכות הנלמדות ממנה, ועפ"ז הסיקו הטור והשו"ע שאם פורע את החוב בפירות ה"ז מותר.

ביאורים והערות

שהוא מוכר לו שוה מנה בתשעים, ויש לאסור זאת כשם שאנו אוסרים בעלמא על הלוה ליתן למלוה טובות הנאה אף כשלא קצצו אותן מראש. ותירץ החוות דעת דכיון שאין כאן הלואה אלא מכירה בהקפה, בחוב דרך מקח לא נאסר על הלוקח ליתן טוה"נ למוכר.

והגרש"ז אויערבאך זצ"ל [מנחת שלמה סי' כט] תירץ דאיירי באופן שהלוקח דחוק למעות, ולכן הוא היה מסכים למכור לכל אדם את החיטים במחיר הזול, ולכן אין כאן איסור מן הדין ליתן הוזלה זו למוכר שמכר לו בהקפה. [ואכן רש"י (דף סב: ד"ה וחזר) כתב דאיירי באופן שהלוקח דחוק למעות ולכן חזר ומכרן בתשעים].

22. עיקר ראייתו של המקור מים חיים לדין זה היא מהגמ' [דף סב:] שדנה להעמיד את המשנה [דף ס:] באופן של ברייתא דר' חייא, והקשו ע"ז בגמרא והא בדינר זהב קתני וכן השער, ופירש"י דאם השער של חיטים הוא דינר זהב [שהם כה דינרי כסף] ומכר לו מתחילה בשלושים מעיקרא אוקמינהו עליה בריבית, והיינו דעצם המכירה בשלושים היתה אסורה, ועל כרחנו הטעם משום שאמר לו תחילה הלויני.

ומבואר בב"י שהיתר זה נאמר בין באופן שמתחילה מכר לו את החיטים ע"מ שישלם לו מעות, אך לבסוף שילם פירות, ובין באופן שמתחילה התנו שישלם לו ביין עבור החיטים.

ונסתפק הב"י מה הדין באופן שהתנו מתחילה שישלם ביין ולבסוף בא לשלם את חובו במעות, האם נימא דכיון שמתחילה לא התנו על מעות אין בזה איסור. וכתב הב"י דנראה שדין זה תלוי במחלוקת הרשב"ם ור"ת בפוסק על הפירות ובא לשלם מעות תמורתם, דהרשב"ם אסר ור"ת התיר, והש"ך [ס"ק ח] הביא את דברי הב"י האלו.[23]

<u>מכר לו חיטים במנה בתנאי שיחזור וימכרם לו בתשעים</u>

כתב הרמב"ן שאם עשו תנאי ביניהם שמוכר לו את החיטים במנה ע"מ שיחזור וימכור לו בתשעים ה"ז כמין רבית גמור, וכ"כ המ"מ [פ"ה הט"ו], והריטב"א כתב דהוי ריבית קצוצה. והרמ"א הביא דין זה וכתב דהוי ריבית גמורה, והש"ך [ס"ק יא] הביא את הב"ח שכתב בשם הפוסקים דהוי רק כמין רבית גמור, ולא רבית גמור ממש.

ובטעם הדבר עיין בהגר"א [סי' קסד ס"ק ב] שנראה מדבריו דכל שהתנו כן מתחילה אנן סהדי שלא נתכוונו למכירה ולקנייה אלא להלואה ברבית.[24]

<u>אופנים נוספים של הערמת ריבית</u>

כתב הרשב"א [מיוחסות סי' רכא] שהמלוה את חבירו ואמר ללוה אם לא תפרעני עד יום פלוני תשלם סך מסוים בתורת קנס ה"ז מותר מן הדין, אך אין לעשות כן משום הערמת רבית, ולמד כן מהך דינא דהערמת רבית דרב ספרא, והובאו הדברים בשו"ע [סי' קעז סעיף יד]. ועיי"ש ברמ"א שהשוה את שני דיני הערמת רבית אלו אהדדי, ולכן כתב שלענין דיעבד אם עבר והתנה בדרך קנס הרי זה תלוי במחלוקת הראשונים בדינא דרב ספרא, שלפי הרמב"ם [וכן פסק השו"ע] בדיעבד מותר ליקח את הקנס, ולפי הרמב"ן [וכן פסק הרמ"א] ה"ז אסור.

וע"ע בסי' קעז [סעיף יח] שהובא דינו של הריב"ש שבדרך מקח מותר להתנות בדרך קנס, כגון שנתן לו שישים דינר עבור סחורה והתנה שאם לא יספק לו אותה במועד ישלם מאה. וכתב הט"ז [שם ס"ק כב וכן בסי' קסז ס"ק א] שההיתר הוא רק אם מתחילה ועד סוף היתה בדרך מקח, אך אם מתחילה א"ל הלויני מנה יש לאסור מדינא דרב ספרא.

[הש"ך (נקה"כ סי' קסז) חלק על הט"ז והתיר בכל גווני, דדוקא בההיא דרב ספרא יש לאסור משום שמכר לו סחורה וחזר וקנאה ממנו במעמד אחד, משא"כ בציור של הריב"ש].

ביאורים והערות

23. והשו"ע [סי' קעה ס"ו] החמיר כהרשב"ם, והש"ך והט"ז לא השיגו עליו, וכן כתב הגר"ז כהרשב"ם, אך הגר"א [שם ס"ק ח], והחוו"ד [סי קסב ס"ק ה] והשער דעה כתבו להקל, משום שדעת רוב הראשונים כר"ת. [הרי"ף והרמב"ם ורב האי גאון ורבינו חננאל והסמ"ק והריטב"א והריב"ש וסה"ת והמרדכי].

24. עיי"ש בהגר"א דקאי על האיסור של המלוה על משכנתא דסורא, שלא יעשה תנאי מתחילה שהלוה יחזור ויחכור ממנו את השדה בסכום קצוב, וכתב הגר"א שזה דומה לדין של הרמ"א [כאן]. והרי זה בא ללמד ונמצא למד, דהראשונים כתבו בדין משכנתא שאם התנו כהנ"ל ה"ז רבית קצוצה, דאנן סהדי שלא נתכוונו למשכנתא אלא לרווחים קצובים, וה"נ בנ"ד, ולכן הוי רבית גמורה או כמין רבית גמורה.

סימן קעג

סעיף א

משנה דף סה. אין מרבין על המכר עד סוף המשנה. גמרא שם אמר רב נחמן טרשא שרי, עד המשנה דף סה:

סעיף זה עוסק באדם המוכר חפץ בהקפה [או בתשלומין] ומרבה על המחיר מחמת ההקפה, ויש בזה איסור רבית מדרבנן [ולא מדאורייתא כיון שהוא דרך מקח].

ובגמרא אמר ר"נ טרשא[25] שרי, וביארו בגמ' דהיינו כאשר מוכר בהקפה ומרבה במחיר אך "לא קץ", ולכן לא גזרו בזה. ובביאור דברי ר"נ כתבו רוב הראשונים[26] דלשון "קץ" היינו שאמר אם אתה משלם לי מעכשיו במזומן המחיר כו"כ, ואם לאחר זמן המחיר גבוה יותר, וזה אסור כמבואר במשנה. ו"לא קץ" היינו שלא פירש מחיר למזומן אלא מכר לו בסתמא, ביב' דינר לאחר זמן, דכיון שאין הרבית ניכרת הקלו בזה ברבית דרבנן.[27] אמנם יבואר להלן שאם יש לחפץ שומא ידועה למחיר במזומן, הרי זה כמפרש אם מעכשיו בכו"כ, ואסור [כן כתבו תוס' דף סג: והרא"ש סי' כג].

עוד הוסיף הטור דאף בדבר שאין שומתו ידועה לא הותר אלא כשאינו מעלה הרבה מהמחיר המקובל היום, אבל במעלה הרבה ה"ז כמפרש שמוסיף על המחיר של היום וה"ז אסור.

<u>שיטות הראשונים בדברי ר"נ</u>

א. רב האי גאון ור"ת והרא"ש והבעה"מ והרשב"א פסקו כר"נ, דאף דלא קי"ל כטרשא דר"פ [המבואר בדף סה.], טרשא דר"נ קיל טפי.

ב. הרי"ף השמיט טרשא דר"נ, וכתב הרמב"ן דהרי"ף סובר דלא קיי"ל כר"נ, וכן הסכים הרמב"ן, וגם בדעת הרמב"ם כתבו המ"מ והכ"מ דם"ל כהרי"ף דלא קיי"ל כר"נ.

<u>להלכה</u>: כתב הב"י דאף שהרי"ף והרמב"ם החמירו, מ"מ המנהג להקל כשאר הראשונים, וכן פסק השו"ע.

ביאורים והערות

25. כתב הרמב"ן [במלחמות] דביאור התיבה 'טרשא' הוא לשון חרש והיינו שהרבית אינה נשמעת, משום דלא קץ. [והשטמ"ק בשם הראב"ד ביאר דטרשא הוא לשון הוספה והגבהה כמו טרשים שהם גבוהים מן הארץ].

26. רש"י, תוס', בעה"מ, רשב"א, רא"ש וכן פסקו הטור והשו"ע.

27. שיטת רב האי גאון והר"ח והרמב"ן בביאור 'קץ' ו'לא קץ' הוא שהדבר תלוי אם קבע מחיר קצוב לתשלום, כגון שאמר לו תשלם לי יב' דינר לאחר שנה, שזה אסור, משא"כ אם אמר תשלם לי בעוד שנה כמחיר שיהא אז, זה מותר אף שברוב השנים המחיר עולה בזמן ההוא. בטעם ההיתר כתב הרמב"ן דהוא משם דשמא לא יתייקר ולכן אין זו רבית הניכרת. [והרמב"ן במלחמות כתב בזה גם את הסברא של חיטי דקדחי באכלבאי, שהובאה בגמ' לעיל (דף סג:), והיינו שאם החיטים היו נשארים ברשות המוכר ולא היה מוכרם עכשיו, היו הם מתייקרים ברשותו, וזו סיבה נוספת להקל ברבית דרבנן. ואף שסברא זו לא התקבלה שם בגמ', היינו לענין הלואת סאה בסאה וכפי שאמרו שם בגמ' התם הלואה, והכא במקח איירינן].

ובביאור החילוק בין "קץ" ל"ללא קץ" כתב הב"י כרש"י ותוס' שהדבר תלוי אם אמר אם מעכשיו בכו"כ או שלא אמר.[28]

<u>בדברי הש"ך ס"ק ג</u>

כתב הש"ך [ס"ק ג] בשם בעל התרומות [שער מו ח"ד סי' ל עמ' תתקפא] בשם רבינו חננאל דכל שלא אמר לו אם תתן מעכשיו תשלם כו"כ, אלא אמר סתם באייר תתן לי כשער של אייר מותר, אף שדרכן להתייקר באייר, ועיין בהערה בביאור הדברים.[29] וכתב הש"ך דמשמע שבעל התרומות התיר אף באופן שיש עכשיו שער ידוע לפירות, דמ"מ מותר. והיינו דאף שהשו"ע כתב דכאשר יש שער ידוע הרי זה כאומר אם מעכשיו בכו"כ, נקט בעה"ת דלא אסרו רש"י ותוס' בבה"ג אלא כשקצב מחיר לזמן מאוחר, אבל כשלא קצב מחיר אלא אמר תתן לי באייר כשער של אייר, וגם עכשיו לא אמר במפורש אם מעכשיו בכו"כ אלא שיש שער ידוע, בזה יש להקל.

דברים אלו של הש"ך מחודשים, ובהגהת רע"א כתב שבתוס' [דף סה: ד"ה והלכתא] אסרו בזה, דפירשו טרשא דר"פ בקץ או בשיש שער קבוע, ושם לא איירי בקצץ מחיר לתשלום היותר מאוחר אלא אמר שישלמו כשווי השער בזמן התשלום, ואפ"ה אסרו בזה.

גם הגר"ז [סכ"ב] הביא את דברי הש"ך האלו, וכתב דיש אוסרים וראוי לחוש לדבריהם. ומה שכתב דיש אוסרים כוונתו לדברי הרמ"א [סעיף יד] במה שהביא בשם הגהות מרדכי בשם רב האי גאון. גם החוות דעת [סום"ק א] כתב שמדברי הרמ"א הנ"ל משמע דלא כהש"ך.[30]

ביאורים והערות

28. הגר"א [ס"ק ב] נקט דהעיקר בביאור טרשא דר"נ כהגאונים שהובאו לעיל בהערה, שהדבר תלוי אם נקב בסכום קצוב או אמר שישלם לו כפי שיהא המחיר בזמן התשלום. ולענין הלכה נקט הגר"א כהרי"ף והרמב"ם שלא פסקו כטרשא דר"נ.

29. דברי בעה"ת האלו כתובים בשני מקומות, בעמ' תתקעו, ובעמ' תתקפא, בעמ' תתקעו עוסק בעה"ת בשיטת הגאונים והר"ח, ולשיטתם התיר טרשא אף במפרש אם מעכשיו בכו"כ, אם אינו קוצב את המחיר שישלם לאח"ז, אלא שלא קיי"ל כר"נ, וע"ז כתב בעה"ת שאם לא אמר אם מעכשיו בכו"כ רק אמר תשלם לי באייר כשער של אייר, בזה יש להקל אף למאי דלא קיי"ל כר"נ, והטעם משום הסברא דחיטי קדחי באכלבאי. אמנם לדידן אין נפק"מ בפסק זה של בעה"ת, דאנו פוסקים להלכה כר"נ, וכביאור רש"י ותוס', וכל שלא אמר אם מעכשיו בכו"כ הרי זה מותר, אף אם קצב מחיר לזמן המאוחר יותר.

ובעמ' תתקפא, כתב שוב את הדין הנ"ל, וכתב דזו טרשא המותרת לכל הדעות, ולכאורה כוונתו דזה שרי אף לשיטת רש"י ותוס' בביאור דין טרשא. אמנם צ"ע מאי קמ"ל, דכיון שלא פירש אם מעכשיו בכו"כ א"כ פשיטא דשרי לפי רש"י ותוס', וזה אף כשקצב מיד לתשלום שישלם באייר. ויתכן שמטעם זה כתב הש"ך דמשמע דבעה"ת איירי באופן שיש לפירות האלו עכשיו שער ידוע, ואפ"ה מותר. ועיין במה שכתבנו למעלה בדברי הש"ך.

30. <u>תוספת עיון</u>

החוות דעת דייק דבריו מהרמ"א [סעיף יד] שכתב דהמוכר כמה חביות לחבירו ואין הקונה נוטלן עכשיו, רשאי לומר לו תשלם לי כל חבית כפי שיהיה מחירה בשעה שתקחנה וה"ז מותר, וכתב החוו"ד שמדוייק ברמ"א שאם יקח עכשיו את החביות ויאמר לו תשלם לי כל חבית כפי שיהא ערכה בזמן התשלום ה"ז אסור, ולפי בעה"ת [המובא בש"ך] אין בזה איסור, שהרי התיר לומר תשלם לי באייר כשער של אייר.

ובשו"ת אבני נזר [סי' רז] כתב דאין מדברי הרמ"א סתירה לדברי בעה"ת המובאים בש"ך, שהרי גם הש"ך לא התיר לפרש שני מחירים, כגון אם מעכשיו בכו"כ ואם באייר כשער של אייר, ולא התיר אלא באומר שער אחד בלבד שאמר לו תשלם לי באייר כשער של אייר, ופירוש הדבר שקוצב לו את השער של אייר, ואף אם יקדים וישלם לו בניסן או יאחר וישלם בסיון יהא סך התשלום כשער של אייר, אך בציור של הרמ"א, אם יאמר לו תשלם לי כל חבית כפי שיהא מחירה בזמן התשלום, ה"ז כמפרש שני מחירים.

אמנם בבעה"ת עצמו משמע שהתיר אף באופן שהשער יכול להשתנות, עיי"ש שהביא תוספתא שמבואר בה שהאומר לחבירו הלויני כור חיטים ואני נותן לך כשער שאתה מוכרו מותר, ומשמע שלא קצב סכום מסויים אלא בכל זמן שיפרענו ישלם לו כשער שהחיטים נמכרות

בדברי הרמב"ן המובאים בחידושי רע"א

עיין בהגהת רע"א שציין למה שהביא הב"י בשם בעל התרומות [שער מו ח"ד סי' ל] בשם הרמב"ן דכל ההיתר למכור במחיר גבוה [כשאינו מפרש אם מעכשיו בכו"כ ואין שומתו ידועה] הוא דוקא אם הסכום הגבוה הזה הוא מחירו של החפץ בזמן הפירעון ברוב השנים, אבל אסור לקצוב סכום גבוה יותר. אמנם משאר הפוסקים שלא הביאו דברי הרמב"ן האלו נראה דלא ס"ל כן, אלא כל שאינו בגדר מעלהו הרבה ביחס למחיר של עכשיו ה"ז מותר, וכן המנהג להקל בכל גווני.

דבר ששומתו ידועה

כתב השו"ע שאם יש שער ידוע או שומתו ידועה, ה"ז כמפרש אם מעכשיו בכו"כ.

מקור הדברים הוא בתוס' [דף סג: ד"ה ואמר] שכתבו דלא הותר טרשא דר"נ אלא בדבר שאין שומתו ידועה כגון פרה או טלית, אבל פירות אם יצא השער אין להתיר טרשא, עיי"ש.

ונחלקו הפוסקים בביאור ענין זה דשומתו ידועה.

א. בטור ובב"י משמע ששומא ידועה היא דרגה פחותה של יציאת שער, דאמנם לא יצא השער אך השומא של החפץ ידועה, וסגי בזה כדי להיחשב כאילו פירש אם מעכשיו בכו"כ ולאסור.[31]

ב. החוות דעת [ס"ק יא] והגר"ז [ס"ק כא] נקטו דשומא ידועה היינו שכל החפצים מסוג זה שוים, ואין כל חפץ צריך שומא בפ"ע,[32] ולכן כאשר יצא השער הוי כמפרש אם מעכשיו בכו"כ, אבל פרה וטלית הם חפצים שכל אחד חלוק מחבירו וכל אחד טעון שומא, ולכן כאשר נמכר חפץ כזה לשלמו לאחר זמן בסכום מסויים אין ההעלאה במחיר ניכרת, דאפשר שאם ישומו את הפרה הזו יראו שהיא משובחת ביותר.

והנפק"מ בין הטור והשו"ע לבין החוות דעת היא בדברים שיש להם שער קבוע אלא שכל פריט טעון שומא בפ"ע, שלפי החוות דעת זה נחשב אין שומתו ידועה, ולפי הטור והשו"ע לא נתפרש אם להקל בכה"ג.

השער הקובע לענין טרשא

בדיני פסיקה נתבאר שהשו"ע נקט דלא סגי בשער של שוק של עיירות, והרמ"א היקל בזה משום דספק דרבנן לקולא.

ולענין דיני טרשא היה מקום לדון איפכא, דמדין ספיקא דרבנן לקולא ננקוט להקל בשער שוק של עיירות ולא נחמיר אלא בשער חשוב יותר.

אמנם הגר"ז כתב לאסור בזה. והשער דעה כתב את הטעם לזה, דלענין דיני טרשא אין נפק"מ כ"כ אם השער נמשך זמן רב או זמן בינוני, דכל שיש שער ברור ביום המקח ה"ז כמפרש לו אם מעכשיו בכו"כ, ולכן סגי גם בשער של עיירות כדי לאסור.

בדברי השו"ע שאם מעלהו הרבה ה"ז אסור

כתב הטור וכן פסק השו"ע, דמסתבר שאין להתיר טרשא כשאינו מפרש שני מחירים אלא כשאינו מעלהו הרבה, אבל במעלהו הרבה אסור. ובפשטות הכוונה שמעלהו הרבה ביחס למחיר שאפשר לקנותו עכשיו בזמן המכירה. אמנם החוות דעת [ס"ק ג]

ביאורים והערות

באותו זמן, וסברת ההיתר היא חיטי דקדחי באכלבאי.

31. לפי הטור והב"י צ"ב מה שנקטו תוס' דוגמא לחילוק בין שומא ידועה לאין שומא ידועה את החילוק בין פרה וטלית לבין פירות.

32. והגר"ז הוסיף דפירות הכל קונים אותן תדיר ולכן שומתן ידועה לכל.

כתב דמעלהו הרבה היינו ביחס למחיר העתיד להיות בזמן הפירעון, שאין לו להעלותו הרבה יותר מהמחיר שאנו משערין שיהיה בזמן הפירעון.[33]

<u>השיעור של מעלהו הרבה</u>

א] הש"ך [ס"ק ה] ציין לתשובת הרלב"ח [סי' ע], והרלב"ח הביא את הסמ"ג [מצות ל"ת קצא] שכתב דחפץ הנמכר בחמש ומכרו בשש לא חשיב מעלהו הרבה, הואיל ופעמים שאדם אשר החפץ הזה נצרך לו יקנהו בשש, אבל אין למכור שוה חמש בעשר. ומשמע מסגנון הלשון שאין שיעור זה תלוי כלל בדיני אונאה, אלא רק אם יש צד סביר שימצא קונה במחיר הזה או שאינו סביר כלל.

ב] אך החוות דעת [ס"ק ג] למד שיעור מעלהו הרבה מדיני אונאה, ולדבריו שוה חמש בשש חשיב מעלהו הרבה.

<u>דין מעלהו הרבה בקרקע</u>

עיין מ"מ [פ"ח מלוה ה"א] שדייק מלשון הרמב"ם שבקרקע אין אוסרין מכירה בהמתנה אלא אם פירש שני מחירים, אך אם לא פירש אין איסור. וכתב המ"מ הטעם משום שקרקע אין כיוצא בה נמכר בשוק ואין הרבית ניכרת בה, ועוד שאין אונאה לקרקעות. וכתב החוות דעת [ס"ק ג] דלפי הטעם שאין אונאה לקרקעות אפילו מכר לו שוה דינר באלף ה"ז מותר.[34] ובשער דעה [ס"ק ב] תמה דנהי דיש גזה"כ שאין אונאה לקרקעות, מ"מ הרבית ניכרת בה, ולכן כתב דלא מיירי שמכר שוה דינר באלף אלא מכר במחיר יקר, שבמטלטלין הוי רבית ניכרת, אבל קרקע אין הרבית ניכרת בה כיון שלפעמים אדם המעוניין בקרקע זו ישלם עליה הרבה, וזה גם הטעם שאין אונאה לקרקעות.

<u>הנותן הנחה למשלם במזומן</u>

האחרונים נחלקו בדין מי שאינו מעלה במחיר כלל בגלל ההמתנה, ולוקח בתשלום לאחר זמן כדי שהחפץ ימכר היום בשוק, אך הוא נותן הנחה למשלם במזומן, האם כיון שהוא מפרש שני מחירים ה"ז אסור, או דשרי כיון שאין כאן אגר נטר:

א. המחנה אפרים [סי' לא] והחכמת אדם [כלל קלט ס"ה] התירו, דאין כאן אגר נטר.

ב. המל"מ [ריש פ"ח], רע"א [בהגהתו על המל"מ], התפארת למשה, הגר"ז [סעיף יח] והיד אברהם אסרו.[35]
ורע"א שם ציין שברמב"ן במלחמות כתב להדיא לאסור בזה.[36]

<u>בדברי השו"ע שהאיסור הוא אף אם המוכר עשיר ואינו זקוק למעות עתה</u>

כתב השו"ע שהאיסור של מכירה בהמתנה [במפרש אם מעכשיו בכו"כ או כשיש שער ידוע] הוא אף אם המוכר עשיר ואינו

ביאורים והערות

33. לכאורה דברי החוו"ד צ"ב, דמה לנו במחיר שאנו משערין שיהא בזמן הפירעון והרי העיקר שלא יהא כמפרש שאם ישלם עכשיו ישלם יותר בזול, ובמעלהו הרבה מהמחיר של היום ה"ז כמפרש. ואולי החוו"ד נקט כאן סברא של חיטי דקדחי באכלבאי, ויל"ע בזה.

34. לפי מה שדן הרמב"ן על התורה בפרשת בהר [פ' כה פסוק יד] שיש לאו דאונאה גם בקרקעות וגם בפחות משתות [וגם הרא"ש פרק הזהב סי' כ נסתפק בזה], לא שייך לומר שדיני מכירה בהמתנה יהיו נלמדים מדיני אונאה, דהא גם בפחות משיעור אונאה יש איסור לאו.

35. בטעם האיסור כתב הגר"ז דהוא משום שכיון שאם היה הקונה משלם במזומן היה משלם פחות, ורק בגלל שלא היה מעות בידו שילם יותר, הרי זה נראה כאגר נטר. והיד אברהם כתב דהוי גזירה שמא יתירו ליקח רווחים תמורת המתנת מעות.

36. הרמב"ן מתייחס לדינא דמתניתין שמכר לו קרקע וא"ל אם מעכשיו בעשר ואם לגורן בשנים עשר דאסור, וכתב הרמב"ן שאיסור זה נאמר אף אם מחירה של הקרקע הזו היום בשוק הוא יב'.

זקוק למעות.

כוונת הדברים בזה לאסור טרשא דר"פ [המובא בגמ' דף סה.], דרב פפא סבר להתיר למכור בהמתנה בתשרי ולקחת בניסן את המחיר של ניסן, וטעמו "שכראי לא פסיד, זוזי לא צריכנא אנא הוא דעבידנא מילתא בהדי לוקח", דהיינו דמצד עצמו לא היה מוכר אלא בניסן ומקבל את המחיר הגבוה של ניסן, וא"כ לקיחת המחיר של ניסן אינה בגדר אגר נטר כיון שהוא בגדר "מוכר של ניסן". ובגמ' השיבו על זה דאף שמצד ר"פ עצמו אין זה אגר נטר, מ"מ מצד הלוקחים יש כאן אגר נטר, שאם היו בידם מעות בזמן הקנייה הם היו קונים במחיר הזול של תשרי, אך הואיל ואין בידם מעות, קונים הם בהמתנה במחיר יקר, ונמצא שמבחינת הקונים יש כאן אגר נטר, ומטעם זה אסרו בגמ', ולדין זה רמז השו"ע כאן.

<u>בדברי הרמ"א בדבר הנמכר בעשרה וכו'</u>

מקור דברי הרמ"א בהגהות מרדכי [סוס"י תלב], וביאורו דהיו חפצים מסויימים [כגון מעילים] אשר השרים היו חפצים בהם מאוד והיו מוכנים לשלם עבורם מחיר גבוה, ונמצא שמעיל זה שמחירו עתה בשוק עשר עשוי להשתנות ברגע אחד לשנים עשר, אם יבוא שר לעיר, וחידש הגמ"ר שאם ביאת שרים כאלה לעיר היא דבר המצוי, מותר למכור את המעיל בהמתנה בשנים עשר אף שכרגע אין שר בעיר.[37]

הגר"א [ס"ק ה] חולק על דברי הרמ"א וסובר דכיון שכרגע אין שר בעיר ומחיר המעיל הוא עשר, הו"ל כמפרש שני מחירים, ולכן הגר"א מפרש את דברי הגמ"ר באופן אחר, דמאחר שבזמן שהשר מגיע הוא מוכן לקנות את המעיל גם בעשרים, ולכן יש המוכנים לשלם עבור מעיל כזה יב' גם כשמשלמים במזומן ואף שאין שר בעיר, בתורת הימור, שאם יבוא שר ירויחו, ולכן אין כאן רבית הניכרת.

<u>סעיף ב</u>

מקור הדברים הוא ברמב"ם פ"ח ה"ד, והחידוש בדבריו הוא שמותר למוכרם בשוק בהמתנה ביב' אף שהמוכר בשוק מוכר בעשר. וכתב הב"י דטעם ההיתר הוא משום דבאמת מחירו של החפץ יב', אלא שהמוכר בשוק מוזיל משום שהוא דחוק למעות, וממילא כאשר מוכר בהמתנה ואינו מקבל עכשיו מעות לידיו, בטלה הסיבה להוזיל וחזר להיות מחיר החפץ יב' גם לענין מכירה בשוק.

<u>במחלוקת האחרונים המובאת בש"ך ס"ק ו</u>

הש"ך [ס"ק ו] הביא תשובת המבי"ט [ח"ב סי' קטז] שנחלק באריכות עם ר' יצחק בן לב בדין המלוה לחבירו מעות על מנת שיקנה ממנו סחורה במזומן ביותר משוויה, שדעת רי"צ בן לב דהוי רבית קצוצה ויש בזה איסור תורה, ודעת המבי"ט דאין בזה איסור תורה.

טעמו של המבי"ט הוא דכשם שאין איסור תורה ברבית דרך מקח [ונקט המבי"ט דהוא משום שאין הרבית ניכרת לעין כל, דהא אפשר שזהו מחירו של החפץ], כן אין הרבית ניכרת בציור הנ"ל שהתנאי הוא שיקנה ממנו ביותר משוויה, דגם זו רבית שאינה ניכרת.[38]

ביאורים והערות

37. ויתכן שטעמו דכיון שמצוי הוא שהמחיר משתנה ברגע אחד לשנים עשר, לכן הוי כחפץ שאין שומתו ידועה, דמחירו נע בין עשר לבין שנים עשר, ומכירתו בשנים עשר אינה רבית הניכרת.

38. עיין רשב"א [הובא בב"י סי' קסו] שכתב דהמלוה לחבירו ע"מ שישכיר לו חצר בפחות משוויה ה"ז ר"ק, ולכאורה מוכח מזה דלא כהמבי"ט, דהא גם בציור זה אין הרבית ניכרת.

סעיף ג

מקור הדין בתוספתא שהובאה ברי"ף וברא"ש ובנ"י [וברמב"ם פ"ח ה"ב] וכלולים בו ב' ענינים:

א. אם הלוקח מסכים לשלם עתה עשר אין בכך איסור, ולא אמרינן דהוי כעין אגר נטר שהרי מקבל הוזלה עבור הקדמת התשלום, והטעם משום דאין כאן הלואה כלל, דאדרבא משעה ששילם לו הם מסולקים זה מזה.

ב. אם אין הלוקח רוצה ליתן עשר במזומן, רשאי הוא לקיים את המקח שעשו ולשלם יב' אחר זמן, ולא אמרינן דהוי כמפרש שני מחירים, כיון שהמקח נגמר ועשו קנין וכבר נתחייב לו יב' קודם שהציע לו מחיר נמוך יותר לתשלום מזומן [כן כתב הש"ך (ס"ק ז) בשם הב"ח].

סעיף ד

מקור הדין של מכירת שטרות בפחות הוא, בברייתא המובאת בירושלמי פרק איזהו נשך [ה"א] תני לוקח אדם שטרותיו ומלוותו של חבירו בפחות ואינו חושש משום רבית, והובא דין זה ברי"ף [דף לו.] וברמב"ם [פ"ה הי"ד].

החידוש בדין זה הוא דלא אמרינן שהקונה נותן לבעל השטר ק' דינר, וכשמגיע זמן הפירעון הוא גובה את מלוא הסכום הנקוב בשטר [קכ' דינרים] מהלוה, והרי זה כהלואה ברבית, קמ"ל דמותר לעשות כן.

בטעם ההיתר מצינו בראשונים והאחרונים כמה דרכים:

א] בהגהות אשר"י [על הרא"ש סי' כא] ובשו"ת הרשב"א [ח"ה סי' קנד] ובתשובת מהר"ם מרוטנבורג [תשובות מיימוניות ספר משפטים סי' סח] כתבו דטעם ההיתר משום שעשו קנין בשטר ובחוב כדיני מכירת שטרות וחובות, [שטרות נמכרים בכתיבה ומסירה, ומלוה ע"פ נמכר במעמד שלשתן], ומעתה מסולק המוכר מן החוב הזה, שהרי הקונה כבר קנאו, וכשהוא גובה קכ' מהלוה אין זה גבייה מהמוכר אלא שלו הוא גובה.[39]

ב] המחנה אפרים [סי' לג] הביא מתשובת מהר"ם [דפוס פראג סי' תתרח] והמרדכי [ב"ב סי' תריד] שגם באופן שמכירת השטר לא חלה, מותר לקחת את המקח ואין בזה איסור רבית. ומשמע במחנה אפרים שהטעם הוא משום שסיבת ההוזלה אינה משום אגר נטר, אלא החשש שמא הלוה לא יפרע את החוב, דכל אשראי ספק אתא ספק לא אתא.[40]

ג] החוות דעת [ס"ק יא] כתב לחדש דבכל מכירה שאין המוכר מקבל עליו שעבוד הגוף להעמיד את המקח, אלא מוכר לו חפצים מסויימים אם יזדמנו לידו, לא גזרו חכמים איסור רבית אף כשהמקח לא חל, דכיון שהמוכר אינו משעבד את עצמו להעמיד את

ביאורים והערות

39. בשו"ת מהר"ם שיק [חיו"ד סי' קסא] ובשו"ת נחלת דוד [סי' ז] הקשו דלפי הרי"ף והרמב"ם הסוברים שמכירת שטרות אינה מן התורה אלא מדרבנן, נמצא שמן התורה אין כאן קנין כלל והלוה עדיין חייב למלוה את החוב, וכשהקונה גובה ממנו נמצא גובה רבית מהמלוה. וכתבו דלהסוברים דקנין דרבנן מהני לדאורייתא אתי שפיר, משא"כ להסוברים דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא. והמהר"ם שיק תירץ דכיון שהמוכר אינו מקבל עליו אחריות, נמצא שאין כאן רבית גמורה, כמבואר בתוס' [דף סד:] דכאשר הרבית אינה מובטחת אין איסור רבית מן התורה, [והכא עדיף טפי, דגם הקרן אינה מובטחת]. והנחלת דוד למד מזה את שיטתו המובאת להלן, דהיתר מכירת שטרות הוא אף כשהמכירה לא חלה.

ובשו"ת כת"ס [סי' סה] כתב דאף שמן התורה אין כאן מקח, מ"מ המעות שנתן הלוקח אינם הלואה ביד המוכר, אלא הם ניתנו לו בהקנאה גמורה תמורת הקנין דרבנן שזכה בו הקונה, ולכן אף שמן התורה לא זכה הקונה בחוב, מ"מ המעות שנתן אינן בגדר הלואה כלל, אף מן התורה, אלא ניתנו בהקנאה חלוטה למוכר תמורת הקנין דרבנן.

40. אמנם דברי המחנה אפרים מחודשים דבדרך כלל במכירת שטרות שעדיין לא הגיעו זמן פרעונם עיקר ההוזלה משום האגר נטר, ואף כשיהיו ערבים בטוחים יוזילו לו.

המקח, אין זה דומה להלואה ולא גזרו בזה. ובשו"ת נחלת דוד [סי' ז] הביא את דברי החוו"ד האלו ונקט כוותיה לדינא.[41]

<u>איסור קבלת אחריות</u>

מקור הדין שאסור למוכר לקבל עליו אחריות הוא בתשובת הרמב"ן [המובאת בספר התרומות שער מו ח"ד סי"ג]. הרמב"ן למד זאת מהדין של חביתא [בגמ' דף סד.] ובשו"ע [להלן סעיף יג], דאין היתר למוכר לקבל אחריות אי תקפה אלא משום שהקונה מקבל על עצמו אחריות זולא, והכא בשטר לא שייך זולא כיון שהכסף עומד בעינו, וממילא מכח קבלת האחריות הנ"ל הקונה קרוב לשכר ורחוק להפסד. [ובסוגיא דחביתא משמע ברמב"ן שמחמת האחריות אין אנו דנים זאת כמקח אלא כהלואה, וממילא נחשבת התוספת שמקבל הקונה כרבית].

דין זה הובא גם בב"י בשם תשובת הרשב"א [ח"ג סי' רסא], וכן כתב המ"מ [פ"ה הי"ד], ולשון הרשב"א היא ד"תנאי זה מבטל המקח, ולכן אין כאן מכר אלא כעין מלוה".
וכתבו כמה גדולי אחרונים, מהריב"ל [ח"ג סי' ס], המהרי"ט [ח"ב סי' לט], הגידולי תרומה, והחת"ס [ח"ו סכ"ו] שאם המוכר קיבל ע"ע שאם הלוה לא ישלם, יתן הוא ללוקח את מלוא הסכום הכתוב בשטר [ולא רק את המעות ששילם הלוקח], ה"ז רבית קצוצה.[42]

<u>אחריות שבאה מחמת המוכר</u>

כתב השו"ע שרשאי המוכר של השטר לקבל ע"ע אחריות, הבאה מחמתו, כגון אם נמצא השטר פרוע, או שבע"ח מוקדם של המוכר טרף את השטר. מקור הדין הוא במ"מ [פ"ה הי"ד], ולא ביאר המ"מ טעם לדין זה, ומסתבר שהטעם משום שאחריות כזו אינה סותרת כלל למקח, ואדרבה הדבר מקובל בכל מקח שהמוכר מקבל עליו אחריות אם נמצא בו מום.

<u>אחריות גזרת מלך</u>

כתב הרשב"א [שו"ת ח"ג סי' רסא] דרשאי המוכר לקבל עליו אחריות שאם הלוקח לא יוכל לגבות את החוב מחמת גזרת המלך, ישלם הוא ללוקח את כל החוב.[43] והובאו הדברים בב"י ובש"ך [ס"ק י].
בטעם ההיתר כתב הרשב"א שהוא כאחריות מכירת קרקע, וכתב החוות דעת [ס"ק ה] דלכאורה צ"ע, דהא סתם אחריות מכירת קרקע היא לענין אחריות דאתיא מחמתיה, כגון שבא בע"ח של המוכר וטרף את הקרקע או בא נגזל והביא ראיה שהשדה שלו. וכתב החוו"ד שהרשב"א התכוין לגמ' גיטין [דף עג.] שמבואר דמשכחת לה קבלת אחריות על כל אונאה דמתיילד, אף שאין זו אחריות דאתיא מחמתיה של המוכר.

ביאורים והערות

41. דברי החוו"ד מתאימות רק לפי הראשונים הסוברים שאסור למוכר לקבל עליו אחריות אם הלוה לא יפרע, אך לשיטת הריטב"א והרב דוד בן שאול [הובא בשו"ת מהריב"ל ח"ג סי' ס] היתר מכירת שטרות הוא אף כשהמוכר מקבל עליו אחריות, ולשיטתם לא שייך לומר כסברת החוו"ד. וכן לפי הראשונים שהובאו לעיל שהצריכו שימכור לו את השטרות והחובות כדין משמע דלא כהחוות דעת.

42. משא"כ אם המוכר קיבל אחריות רק על המעות ששילם הלוקח, נמצא שלא יקבל הלוקח את הרווחים אלא אם הלוה אכן יפרע את חובו, אך אם לא יפרע לא יקבל הלוקח רווחים, ונמצא שהרבית אינה מובטחת, ורבית שאינה מובטחת אינה אסורה מהתורה לפי כמה ראשונים.

43. וכאשר הלוה הוא נכרי וההלואה היא ברבית, רשאי לקבל ע"ע שישלם לו גם את הרבית שהיה הנכרי צריך לשלם, כך מבואר בתשובת הרשב"א.

ולענין ביאור החילוק בין הא דאסור לקבל ע"ע אחריות אם הלוה לא ישלם ומותר לקבל אחריות גזרת מלך, כתב החוות דעת בשם המהרי"ט [שו"ת ח"ב סי' לט] דאחריות אם הלוה לא ישלם סותרת יותר לעצם המקח, שהרי עיקר המקח הוא שגביית החוב תהא מוטלת על הלוקח, וע"י האחריות נמצא שהגבייה מוטלת על המוכר, שאם הלוה לא יפרע יצטרך המוכר לשלם ויחזור הוא על הלוקח, משא"כ אחריות גזרת מלך שאינה סותרת לעצם המקח אלא הוי כשאר אחריות קרקע.[44]

<u>בדברי השו"ע אם עבר ומכר שטר באחריות</u>

כתב השו"ע שאם עבר ומכר שטר וקיבל עליו המוכר אחריות שאם הלוה לא ישלם יחזיר ללוקח את מעותיו, חלה המכירה עם תנאי זה, ואין היתר לגבות יותר ממה ששילם.

<u>בדברי השו"ע שרשאי למכור את השטר ללוה עצמו</u>

כתב השו"ע דכשם שרשאי למכור שטר לאחרים כן רשאי למכור ללוה עצמו, ומקורו בטור.

ולכאורה דין זה פשוט להיתר טפי ממכירת שטר, דהכא כשהלוה נותן ק' דינר ומקבל מהמלוה את השטר שכתוב בו קכ' וקורעו, נמחל החוב לגמרי והם מסולקים זה מזה ואין כאן צד המתנת מעות כלל, ואינו דומה לקונה שטר של אחר שאינו מקבל את התמורה אלא לבסוף כשהלוה ישלם לו.

<u>בדברי הרמ"א</u>

כתב הרמ"א שתי הלכות שמקורן בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תרפו]:

א. אדם החייב ליתן בעוד שנה יב' דינר לפלוני אסור לו ליתן עשרה דינר לחבירו ולומר לו שיפטרנו מחוב זה, דכיון שהוא חייב לפלוני יב' דינר הרי מי שמקבל עליו לפוטרו מפלוני כמי שמקבל עליו ליתן לו יב' דינר, ויש בזה איסור אף שיתכן שיפטרנו ממנו בעשרה דינרים.

ב. ואם אין חוב מסויים שאדם חייב לפלוני יב' דינר, אלא שהמלך חייב את בני המדינה לעבוד עבורו בשווי יב' דינר, כתב הרמ"א [ומקורו בשו"ת הרשב"א הנ"ל בשם התוספתא] להבחין בין שני מקרים:

א. אם אמר לו הא לך עשרה דינרים ופטרני מעבודת המלך ה"ז מותר, משום שאין כאן חיוב גמור של יב' דינר, ומי שמקבל ע"ע לפוטרו מעבודה זו אינו נחשב בהכרח כמקבל עליו ליתן לו יב' דינר. והש"ך [נקה"כ סי' קעז סעיף י על הטו"ז ס"ק יח] כתב דטעם ההיתר משום שדרכו של מלך להתפיים לפעמים בפחות, משא"כ שאר בנ"א.

ב. אבל אם אמר לו הא לך י' דינר והכנס תחתי לעבודת המלך ה"ז אסור, דכיון שהעבודה שוה יב' ה"ז כמתחייב ליתן לו יב דינר עבור י' דינר שהקדים לו.

<u>סעיף ה</u>

מכירת "עזר היין" היתה מכירת זכיון למכור יין בעיר למשך שנה, והיו הקהילות נוהגות למכור זכיונות למכירת יין או בשר או שאר דברים, ובדרך כלל לא היו הקונים משלמים במזומן אלא מתחייבים לשלם בזמנים ידועים.

וכתב הריב"ש [סי' יט] שאם בני העיר זקוקים כעת למזומנים, יכולים הם למכור את החובות שחייבים להם אלו שקנו את הזכיונות

ביאורים והערות

44. והיינו שאחריות מכירת קרקע היא התחייבות חיצונית שהמוכר מתחייב, וכעין ביטוח שהוא מבטח את הקונה, ואין בה ביטול מקח כלל, משא"כ אחריות אם הלוה לא ישלם מתפרשת דעל צד זה שלא ישלם אין כאן מכר כלל, ולכן אחריות זו היא סתירה למקח.

של מכירת יין ובשר וכיו״ב, כדין מכירת שטרות וחובות שנתבארו לעיל [סעיף ד], ולשם כך כתב הריב״ש שיכתבו הקונים של הזכיונות שטרות על עצמם, שהם מחוייבים לקופת בני העיר, ואח״כ ימכרו בני העיר את השטרות האלו.[45]

סעיף ו

מקור הדין הוא בברייתא דף מו. וכאוקימתא דרב אשי, דמיירי שהשולחני נתן לבעה״ב מטבע של דינר תמורת פרוטטות[46] בשווי דינר וטריסית, שיתן לו בעל הבית לאחר זמן. ונמצא שיש כאן מעשה של פסיקה בהוזלה, שנתבאר [בדף סג:] שאם נותן לו מעות ומקבל תמורתן אחר זמן חפצים ששוויים עולה כבר עכשיו על סך המעות שנותן לו עכשיו, נתבאר בגמרא שזה מותר אם יש לו ברשותו החפצים האלו, וכמבואר להלן [סעיף ז].

ונתבאר בתום׳ [דף מו. ד״ה נעשה] שיסוד ההיתר הוא משום שאין כאן חשש רבית דאורייתא, הואיל והוי דרך מקח ולא דרך הלואה, וברבית דרבנן הקלו ביש לו. אך אם היה השולחני נותן פרוטטות ומקבל פרוטטות היה זה אסור, שהרי זה דרך הלואה ואסור מהתורה להלוות סאה בסאתיים.

ואם היה השולחני נותן פרוטטות של כסף [אסימון] בשווי דינר, תמורת פרוטטות של נחושת בשווי דינר וטריסית, נתבאר בתום׳ שזה דרך מקח כיון שאינו פורע לו מאותו המין, וגם בזה התירו ביש לו.[47]

ביאורים והערות

45. כתב בשו״ת אבני נזר [יו״ד סי׳ רח ס״ק ג] דמה שהצריך הריב״ש שיכתבו שטרות על עצמם הוא משתי סיבות:
א] מכירת זכיון אינה חלה כלל מן הדין, כיון שהזכיון הוא דבר שאין בו ממש ואין מכירה תופסת בו כלל, לכן אין זה כשאר מקח שבמשיכתו [או בעשיית קנין סודר או קנין אחר] קנאו הקונה ונתחייב ממון עבורו, ולכן הצריך הריב״ש שיכתבו הקונים שטר התחייבות על עצמם. [אמנם בשו״ת הרא״ש כלל יג סי׳ כא נקט שמכירת זכיון חלה מדין סיטומתא].
ב] עוד כתב האבנ״ז, דהזכיון אשר הוא זכות למכור יין במשך כל השנה, דומה לשכירות דאמרינן ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, דכל יום ויום מחייב תשלום, ואינו דומה למכירת חפץ שבזמן הקנין נתחייב הקונה בכל התשלום, ושטר חוב כזה המתרבה מדי יום א״א למוכרו, דמכירת שטרות חלה רק על שטר המעיד על חוב שהלוה כבר מחוייב בו. ולכן הצריך הריב״ש שהקונים את הזכיון מבני העיר יכתבו שטר התחייבות שבו הם מתחייבים לשלם סך כו״כ לזמנים ידועים.
ובפשטות י״ל דהריב״ש הצריך שהקונים יכתבו שטר על עצמם, שאם לא כן לא יוכלו למכור את החוב אלא במעמד שלשתם, וזה קנין שקשה יותר לעשותו.

<u>תוספת עיון</u>

כתב בשו״ת נחלת דוד [להגרד״ט ממינסק סי׳ ה] דאם זה שקנה את הזכיון [״עזר היין״] הוא אחד מבני העיר, לא יוכלו למכור לאחרים את כל החוב שהוא חייב לקופת בני העיר, שאם דרך משל יש בעיר מאה תושבים, והוא קנה את הזכיון באלף דינר, נמצא שהחוב של אלף דינר הוא חוב של עשרה דינר לכל אחד מבני העיר, ואם הקונה הוא אחד מבני העיר נמצא שעשרה דינרים הוא התחייב לשלם לעצמו, והתחייבות זו אינה חלה כלל, ונמצא ששטר זה שכתב הקונה על אלף דינר מחייבו ליתן לקופת העיר רק תשע מאות ותשעים דינר. ואם האדם שבא לקנות את השטר ישלם מעות גם תמורת עשרה דינרים האלו, והקונה את הזכיון יתחייב לו עשרה דינרים, הרי זו רבית קצוצה, דאין אדם יכול לקנות שטר חוב מן המתחייב עצמו, דנמצא נותן לו ט׳ דינר ומקבל ממנו אחר זמן עשרה דינרים, ורק כשקונה מהמלוה שטר חוב שלוה אחר חייב לו, אז שייכא מכירת שטרות.
[ולולי דברי הנחלת דוד יש לדון שיש תורת התחייבות גם למה שנתחייב קונה הזכיון ליתן בקופת בני העיר כנגד חלקו, דאמנם כסף זה הוא חלקו בקופת השותפים אך הוא משועבד לעשות בו צרכי העיר, וי״ל שחלה בזה התחייבות ליתן כסף שלו בקופת בני העיר לצורך בני העיר].

46. הפרוטטות הן מעות נחושת שאינן טבועות, ואין דינן כמטבע אלא כפירות וכשאר חפץ הנקנה.

47. וכתב הש״ך [ס״ק טז] דגם בזה אין להתיר אלא בסתמא, אך אם אמר לו הלויני מין אחד ואפרע לך במין השני, ה״ז אסור [אף כשאינו מוסיף לו על שוויים] כמבואר ברמ״א (סוס״י קסב) שאין להלוות חיטים בדוחן].

ואם נותן דינר טבוע של כסף תמורת פרוטות טבועות של נחושת בשווי דינר וטרסית ה"ז אסור, דכיון שיש דין מטבע למעות הטבועות, ה"ז הלואה ואסור, ואף שאלו הן שני סוגי מטבע, וכך כתבו הט"ז [ס"ק ט] והש"ך [ס"ק יד].[48]

<u>החיתר כשיש לו מעט פרוטטות</u>

הפוסקים נחלקו בדין זה שאם יש לו פרוטטות ה"ז מותר:

א. הטור בשם הרא"ש [לפי גירסתנו בטור] הצריך שיהיו לו פרוטטות בשיעור כל מה שפסקו עליו, וכן פסק השו"ע, וכן נקטו המהרש"ל והב"ח והלבוש והפרישה והט"ז [ס"ק ט] והש"ך [ס"ק טו].

ב. הרמ"א פסק דסגי ביש לו מעט, [ודייק כן מתוס' (דף מו.) שדימו דין זה להלוואת סאה בסאה, ושם סגי ביש לו מעט, וכן גרס גם הרמ"א בטור].[49]

<u>בדברי התפארת למשה המובאים בהגהת רע"א</u>

כתב רע"א בשם ספר תפארת למשה שבכל מקרה של פסיקה בהוזלה [כגון הכא שנתן דינר תמורת מעות שאינן טבועות בשווי דינר וטרסית] יש להקל אם יצא השער של המעות האלו [או הפירות, בשאר פסיקה בהוזלה], אם יש לו מעות שאינן טבועות בשיעור ההוזלה [הטרסית] ופרוטה. טעם הקולא הוא משום שמחלקים את נתינת הדינר שנותן השולחני לשתי פסיקות חלוקות: א] פרוטה מתוך הדינר ניתנת בתורת פסיקה בהוזלה עבור המעות שאינן טבועות שיש לו [בשיעור טרסית ופרוטה], והרי זו פסיקה בהוזלה המותרת משום שיש לו מעות שאינן טבועות.

ב] שאר הדינר [דינר חסר פרוטה] ניתן בתורת פסיקה שלא בהוזלה עבור מעות שאינן טבועות בשיעור דינר חסר פרוטה, והרי זו פסיקה שלא בהוזלה, והיא מותרת משום דמיירי דיצא השער.[50]

והוסיף התפל"מ דבעינן שלא יוזיל לו הרבה בפסיקה הראשונה שהיא פסיקה בהוזלה, כי אם יוזיל לו הרבה יהיה ניכר שמוזיל לו משום ההלואה שנותן לו בפסיקה השנייה,[51] [שהרי נותן לו דינר חסר פרוטה כהקדמת מעות, עד שיספק לו את המעות שאינן טבועות שקנה ממנו].

ובחידושי רע"א [דף סד] הקשה דמה בכך שההוזלה אינה ניכרת לכל, סו"ס הוא מוזיל גביה משום הקדמת המעות בפסיקה

ביאורים והערות

48. לשון הש"ך הוא "דמי להלואה ואסור", ויל"ע אם לשיטתו הוי רק איסור דרבנן או דהוי הלואה גמורה ואסור מהתורה. [ונחלקו הט"ז והש"ך בדעת תוס', שהט"ז נקט דלפי תוס' יש להתיר בשני סוגי מטבעות, ולהש"ך גם תוס' לא התירו, אך לדינא גם הט"ז אסר וכמבואר בב"י בשם הרמב"ן].

49. ושאר פוסקים נקטו דתוס' דימו פסיקה זו להלוואת סאה בסאה רק לענין הא דתרוויהו אסירי מדרבנן ולא מדאורייתא, אך לענין פרטי הדינים אין הכרח לדמות את הדברים.

והגר"א הביא מקור להא דבעינן שיהא לו הכל מלשון הגמ' [דף סג:] גבי פסיקה בהוזלה בקיראה, שאמרו "איתנהו שרי", ומשמע שצריך שיהא לו כל הכמות. והנה בדין פסיקה שלא בהוזלה נתבאר לקמן [סי' קעה ס"ד] שדעת הגר"א אינה מוכרעת אי בעינן יש לו הכל או סגי ביש לו מעט, וכאן לענין פסיקה בהוזלה נקט הגר"א דבעינן שיהא לו הכל.

50. ולכאורה צ"ע אמאי מחלקים את נתינתו לשתי פסיקות באופן הנ"ל אם לא פירשו זאת להדיא אלא נתנו את הכסף סתם. ובדברי התפל"מ ורע"א משמע שבכל מקרה עושין כך, וצ"ע.

51. ומבואר מדברי התפל"מ שהעושה פסיקה בהיתר דיצא השער אסור לקבל טובות הנאה אחרות אם הן ניכרות, כגון הכא שעושה עמו פסיקה בהוזלה, משום דאמרינן דהוי כאילו המוכר כבר קנה את הפירות בשוק בכסף שקיבל ונקנו לקונה, והוי כאילו אין כאן הלואה כלל. [אמנם מדברי מהר"י הלוי שציין אליו בהגהת רע"א מבואר דס"ל דבפסיקה בהיתר דיש לו מותר ליתן גם טובות הנאה אחרות, דהוי כאילו אין כאן הקדמת מעות כלל].

האחרת, ותירץ דכיון שזו הקדמת מעות עבור מקח ולא הלואה גמורה, ואין בה חשש רבית דאורייתא, יש להקל כשאין הרבית ניכרת.

סעיף ז

מקור הדין של פסיקה בהוזלה הוא בגמ' דף סג: גבי קיראה, שהיו הקונים מקדימים להם מעות ומקבלים הוזלה במחיר, ונתבאר בגמ' שאם "יש לו" למוכר שרי. ועיין לעיל [סעיף ו] שלדעת רוב הפוסקים בעינן שיהא לו כל הכמות שעליה פסקה, ולדעת הרמ"א סגי ביש לו מעט.

בטעם ההיתר של פסיקה בהוזלה ביש לו, כתב הריב"ש [הובא בב"י ד"ה וכשם] דהוא משום דדיינינן ליה כאילו כבר נקנו הפירות ללוקח וממילא אין כאן הלואה והקדמת מעות כלל, דהמעות כבר קנו ללוקח את הפירות.[52]

בפסיקה בהוזלה ביצא השער

בהא דלא מהני היתר יציאת שער בפסיקה בהוזלה, י"ל בפשיטות דלא שייך לומר בזה שהמוכר יכול לילך ולקנות את הפירות בשוק במעות שקיבל, שהרי הוזיל גביה ואין די מעות לקנות את הפירות. וכן לא שייך בזה הטעם שנתבאר בגמ' [דף סג:] דהקונה אומר למוכר מאי אהנית לי אי בעי זבני בהיני ובשילי בזולא, דאין זה שייך כשקנה בהוזלה, דלא היה מוצא לקנות פירות במחיר הזול.

בפסיקה בהוזלה כשהפירות שמכר לו מחוסרים מלאכה

תום' [דף סג: ד"ה מהו] וכן הרא"ש [סי' ס] כתבו דאין להתיר פסיקה בהוזלה מחמת היתר דיש לו אלא כשהפירות גמורים, ולא במחוסרים מלאכה, וכן הביא הש"ך [סי' קעה ס"ק ז].

ורש"י [משנה דף עב: ד"ה פוסק] כתב דכאשר יש לו גדיש [אשר הוא מחוסר מלאכה] פוסק עמו באיזה שער שירצה. ומפרש הטור דרש"י חולק על תום' ורא"ש, וסובר שמותר גם לפסוק בהוזלה אף במחוסר מלאכה. והגר"א [ס"ק ה] נקט דגם השו"ע נקט כרש"י.

וע"ע בחכמת אדם [כלל קמא ס"ג] שכתב בסתמא להקל ולא הביא את שיטת תום' והרא"ש כלל.

יש לו פירות בעיר אחרת

הפוסקים נחלקו בדין פסיקה בהוזלה כשיש לו פירות בעיר אחרת:

א. הכנה"ג כתב דכשם שפסק הרמ"א [סי' קסב] בשם המרדכי דאין להלוות סאה בסאה על סמך היתר דיש לו, אלא אם הפירות בעיר או שיש למלוה דרך לשם, כן לגבי פסיקה בהוזלה בעינן שיהיו הפירות בעיר או שתהא לו דרך לשם. [והוסיף המחנ"א (סי' כט) דאף שברש"י (דף סג:) התיר פסיקה בהוזלה גם כשהפירות שיש לו אינם בעיר, רש"י לשיטתו שהיקל גם במחוסרי מלאכה, אך לפי מה שהחמירו תום' ורא"ש במחוסרי מלאכה יש להחמיר גם כשאין הפירות בעיר].

ביאורים והערות

52. ונמצא שלענין פסיקה שלא בהוזלה, שחשש הריבית הוא רק משום שמא יעלה המחיר ונמצא הקונה מרויח משום הקדמת המעות, סגי בזה שאנו אומרים דהוי כאילו כבר נקנו לו הפירות וברשותו אייקור, אבל בפסיקה בהוזלה אין די במה שנאמר דברשותיה אייקור, דהא כבר בשעת מתן המעות נתן לו הוזלה, ולכן הוצרך הריב"ש לטעם נוסף דאין כאן הקדמת מעות כלל.

ב. הגר"ז [סעיף כג] כתב די"ל דלא החמיר המרדכי שיהיו הפירות בעיר אלא בהלואת סאה בסאה, שאין בזה מעשה מקח וחמיר טפי, אבל לענין פסיקה כיון שהוא מעשה של מקח והקלו חכמים לראות את הפירות כאילו נקנו ללוקח, יש להתיר אפילו הם בעיר אחרת ואין לקונה דרך לשם.

<u>בדברי השו"ע ביש לו מפירות אלו אשראי ביד אחרים</u>

מקור דברי השו"ע שאפילו יש לו מפירות אלו הקפה ביד אחרים הוא בגמ' [דף סג:], דאף שיש למוכר אשראי במתא לא מיקרי "יש לו" לענין פסיקה בהוזלה. ובביאור אשראי במתא נאמרו כמה פירושים, רש"י פירש שהמוכר עצמו עשה פסיקה על פירות אלו עם אחרים, והם מחוייבים לספק לו אותם, ומ"מ אין זה נחשב כיש לו. והרמב"ם [פ"ט ה"ו] פירש שהמוכר הלוה פירות אלו לאחרים, והם עתידים לפרוע לו.

<u>בדברי הרמ"א שנאמן המוכר לומר שיש לו</u>

מקור דברי הרמ"א שנאמן המוכר לומר שיש לו הוא בהגהות מרדכי [סי' תלב] בשם רבינו חננאל, ושם איירי לענין פסיקה שלא בהוזלה, והרמ"א למד מזה לדיני פסיקה בהוזלה. [וכן כתב זאת הגמ"ר לענין הלואת סאה בסאה, עיין לעיל סי' קסב ס"ב].

בטעם הנאמנות כתב הלבוש דהוא משום דמוקמינן למוכר על חזקת כשרות [ולכאורה כוונתו משום דעד אחד נאמן באיסורין, וזה אף כשיש לעד נגיעת ממון, וכמו שכתב בספר חקרי לב יו"ד סי' קצו].

והגר"א [סי' קסב ס"ק יא] כתב דטעם הנאמנות הוא משום דאמרינן דלא שביק איניש היתירא ואכיל איסורא. עוד כתב הגר"א [סי' קסג ס"ק ה] דהיינו דוקא כשאפשר לו לעשות את ההיתר בקל, ולכן כתב הגר"א דלא היקל הר"ח לומר שנאמן אלא משום שסובר שגם בפסיקה סגי ביש לו מעט, וא"צ שיהא לו כנגד כל מעותיו. [ולפי טעם זה אזיל הרמ"א לשיטתו דס"ל לעיל (סעיף ו) דגם בפסיקה בהוזלה סגי ביש לו מעט, אך לפי שאר פוסקים שנחלקו על הרמ"א והצריכו שיהיו לו פירות כנגד כל המעות אין להאמינו על סמך הא דלא שביק היתירא].

<u>בדברי הרמ"א שאין להתיר לפרש שני מחירים</u>

מקור דברי הרמ"א שאין להתיר פסיקה בהוזלה אם מפרש שני מחירים [מחיר זול למקדים לשלם, ומחיר גבוה יותר למשלם בזמן קבלת הפירות] הוא בטור בשם רבינו ישעיה. [ועיי"ש בטור שיש שהתירו לפרש שני מחירים, וזו שיטת בעל התרומות, והביאו הגר"א ס"ק יט].

דין זה לכאורה מחודש הוא, דכיון ששורש ההיתר לפסוק בהוזלה ביש לו הוא משום דאמרינן דהוי כאילו כבר נקנו לו הפירות ואין כאן הקדמת מעות כלל, א"כ למה יגרע אם מפרש ב' מחירים. ואינו דומה כלל למה שאסרו לעיל [ס"א] טרשא במפרש ב' מחירים, דהתם כל עיקר ההיתר מיוסד על זה שאין הרבית ניכרת, ואמרינן דהמחיר הגבוה הוא מחירו של החפץ, ולכן אם מפרש ב' מחירים נמצא מפרש שיש כאן אגר נטר, אבל הכא בפסיקה בהוזלה שורש ההיתר הוא משום שיש לו וכאילו כבר קנה את הפירות, ולמה יאסר לפרש ב' מחירים.

כתב הגידולי תרומה דלא אסר רבינו ישעיה אלא במפרש להדיא שני מחירים, אבל אם אינו מפרש, אך ההוזלה ניכרת מאד וכל אחד יודע את המחיר למי שאינו מקדים לשלם, ה"ז מותר דסו"ס לא אמר להדיא שני מחירים. ומסתבר דה"ה בחפץ ששומתו ידועה דאין לאסור לפסוק בהוזלה, דסו"ס אינו מפרש שני מחירים.

<u>פסיקה בהוזלה באין שומתו ידועה</u>

כתב הרמ"א דאם אין שומתו של החפץ ידועה, מותר לפסוק עליו בהוזלה אפילו באין לו למוכר הפירות בשעת מתן המעות. מקור הדברים בתוס' [דף סג: ד"ה ואמר] דלמדו היתר זה מדין טרשא [לעיל סעיף א], דכשם שהתירו טרשא [מכירה בהמתנה ביותר מדמיו] אם אין שומת החפץ ידועה, ולא ניכר שמוסיף במחיר משום אגר נטר, כן מותר להוזיל מהמחיר תמורת הקדמת המעות, וכל זה באינו מפרש שני מחירים.

ועיין לעיל [סעיף א] מה נקרא חפץ שאין שומתו ידועה.

וכשם שאסור לפרש שני מחירים כן מסתבר שאסור להוזיל הרבה, דגם זה כמפרש ב' מחירים כמבואר לעיל [סעיף א].

<u>בדברי הט"ז ס"ק יב והש"ך ס"ק יד</u>

עיין ט"ז [ס"ק יב] וש"ך [ס"ק יז] שהקשו על הרמ"א [והב"י] שהתירו פסיקה בהוזלה באין לו, בחפצים שאין שומתם ידועה, דנהי דאין כאן איסור מצד ההוזלה הואיל ואין שומתו ידועה [ואפשר לטעות שזהו המחיר האמיתי של החפץ], מ"מ יש לאסור זאת משום האיסור של פסיקה שלא בהוזלה המובא במשנה [דף עב:] ובשו"ע [סי' קעה], דהיינו מחשש שמא יתייקר החפץ, דאם יתייקר החפץ בשיעור מרובה תהא הרבית ניכרת גם בדבר שאין שומתו ידועה.

וכתב הט"ז דאה"נ, אלא דמירי בדיעבד שהגיע זמן הספקת הפרות ולא התייקרו הפירות, ולכן אין כאן איסור רבית מצד הפסיקה שלא בהוזלה. ועדיין היינו אוסרים משום הפסיקה בהוזלה, שמיד כשהקדים מעות קיבל הוזלה במחיר, ולזה מהני מש"כ הרמ"א דשרי אם אין שומתו ידועה.

והש"ך [ס"ק יז] תירץ דמירי באופן שיצא השער, דבזה אין לאסור מצד פסיקה שלא בהוזלה, ואי משום הפסיקה בהוזלה, ע"ז מהני הא דאין שומתו ידועה. ובהגהת רע"א תמה, ושוב מצא דכן תמה בספר תפארת למשה, דאם יצא השער אין היתר דאין שומתו ידועה, דהוי זה כמפרש שני מחירים, דמשום שמקדים לו מעות מוזיל לו מכפי השער.

וכתב החוות דעת ליישב דכוונת הש"ך לכגון פרה וטלית, דמשמע בתום' דאף כשיצא השער שלהם, מ"מ שייך לומר שאין שומתן ידועה, דנהי דהשער יציב ואינו משתנה מ"מ כל פרה נמכרת במחיר אחר, משום שכל פרה שונה מחברתה, ולכן אי לאו ההוזלה לא היה בזה איסור משום חשש שמא יתייקרו הפירות, דהא יצא השער, ואי משום ההוזלה שמוזיל לו שלזה לא מהניא יציאת השער, לזה מהני הא דאין שומתו ידועה.[53]

<u>בחיוב המוכר בפסיקה בהוזלה לספק לקונה את הפירות שהיו לו בשעת הפסיקה</u>

לגבי פסיקה שלא בהוזלה בהיתר דיש לו, מבואר בתום' [דף סד:] דאין המוכר מחוייב ליתן דוקא את הפירות שברשותו, אלא רשאי למוכרן ולספק פירות אחרים תחתיהם, ולפום ריהטא נראה מסתימת הפוסקים דכך הוא גם בפסיקה בהוזלה. אמנם החזו"א [סי' עו סק"א] הביא שבהגהות מרדכי [סי' תלג] כתב בשם הר"ח דחייב ליתן לו דוקא את הפירות שהיו ברשותו בשעת מתן

ביאורים והערות

53. החוות דעת עצמו מתרץ את הקושיא עפ"י מה שחידש בסימן קסט [ס"ק לח], דלא נאסרה פסיקה אף באין לו ולא יצא השער, אלא באופן שהמוכר משעבד א"ע להביא פירות מן השוק אם לא יהיו לו פירות משלו, דמחמת שעבוד זה מיחזי טפי כהלואה, ורק בזה אסור מחשש שמא יתייקרו הפירות, אבל באופן שאין המוכר מתחייב להביא פירות מן השוק לא אסרו חז"ל פסיקה, אך אסרו פסיקה בהוזלה. ומעתה כתב החוות דעת דהרמ"א איירי באופן זה שהמוכר לא שעבד א"ע להביא פירות מן השוק, ולכן אין לחוש בזה אלא לאיסור פסיקה בהוזלה, ולזה מהני הא דאין שומתו ידועה, דמעתה אין ההוזלה ניכרת.

המעות. אמנם מדברי הב״י והד״מ הארוך והש״ך והט״ז [להלן סעיף ח] נראה שגרסו בדברי ההגהות מרדכי ׳קארי׳ ולא ׳קיראה׳, וקאי על סוגיא דדילועין דלהלן [סעיף ח] ולא על הסוגיא דקיראה לענין פסיקה בהוזלה.

סעיף ח

מקור הדין בגמרא הוא דף סד., ואיירי בקונה ממנו עשר דילועים בני אמה בהוזלה [דמשלם לו רק לפי דילועים בני חצי אמה (זרת) שיש לו עכשיו] על סמך הא דיש לו עכשיו דילועים בני זרת. ואף שמסברא לא היה ראוי לומר דכה״ג ייחשב כיש לו, שהרי הדילועים עדיין קטנים, מ״מ כיון דממילא קא רבו, הקלו לראות זאת כפסיקה ביש לו.

וכתב בספר גידולי תרומה [שער מו ח״ד סי׳ מג] דמשמע בגמרא דלא הקלו להוזיל יותר, אלא צריך ליתן לו לכל הפחות את מחיר הדילועים בני זרת ולא פחות מזה.

והב״י והד״מ הארוך [ס״ק יד] והט״ז והש״ך הביאו מהגהות מרדכי בשם הר״ח, דההיתר הוא רק אם נותן לו מאותן הדילועים שהם בשדהו וצמחו לשיעור אמה, ואינו רשאי להביא לו דילועים מן השוק. [ולפנינו במרדכי דברים אלו מתייחסים לסוגיא דקיראה (דף סג:), אך כנראה הב״י והד״מ גרסו בהגמ״ר קארי ולא קיראי].
ובמאירי כתב עוד דצריך לייחד לו עשרה דילועים מסויימים, אמנם הגידולי תרומה כתב בדעת הגמ״ר בשם הר״ח דא״צ לייחד דילועים מסויימים, וסגי בזה שפוסק עמו על עשר דילועים מכלל שדהו.[54]

סעיף ט

בסעיף זה ישנם שני דינים, ומקורם בברייתא דף סד..

א. המקדים מעות לחבירו וקונה ממנו מה שעיזיו חולבות במחיר מוזל לכל מדה ומדה, [ואם לא יהיה חלב יחזיר לו מעותיו] ה״ז אסור. טעם האיסור הוא משום דהוי פסיקה בהוזלה באין לו, דבשעת מתן המעות אין למוכר כמות החלב הנצרכת, ולכן ה״ז אסור.
ואמרו ע״ז בגמרא שאין זה דומה להא דהתירו להקדים מעות על קארי [דילועין] בני זיתא [לעיל סעיף ח], דהתם הדילועין האלו עצמן גדלות ממילא, משא״כ בחלב, אין החלב שיש עכשיו מתרבה לכמות הנצרכת אלא עתיד להווצר חלב נוסף.[55]

ב. הדין השני הוא שאינו פוסק עמו על כמות מסויימת של חלב, [או על מחיר מסויים לכל מדה של חלב] אלא נותן לו סך מעות עבור כל החלב שיחלבו העיזים, הן רב הן מעט.

ביאורים והערות

54. המחנה אפרים [סי׳ כט] פירש בלשון הרמב״ם והשו״ע דמיירי שעושה עכשיו קנין גמור וקונה את הדילועים בני הזרת שבשדהו. [ולפי דבריו לכאו׳ גם האחריות על הקונה, שאם ישתדפו לא יחזיר לו המוכר את מעותיו]. אמנם מסתימת הפוסקים משמע דדמי לשאר פסיקה שאין בה עכשיו קנין גמור, ולכאורה אם תשתדף כל שדהו יחזיר לו מעותיו.

55. ומכאן מוכח לכאורה שבפסיקה בהוזלה בעינן שתבוא למוכר כל הכמות עליה פסקו, ולא סגי ביש לו מעט, ודלא כהרמ״א [לעיל סעיף ו], ואולי הרמ״א יתרץ דהכא מיירי באופן שאינו רשאי לספק לו חלב מן השוק אלא פסק עמו בדוקא על חלב שלו, ובכה״ג החמירו טפי שתהא לו כל הכמות.

בטעם ההיתר, כתבו רש"י [דף סד. ד"ה מותר] ותוס' [שם ד"ה מה] והרמב"ם [פ"ט ה"ג] דהוא משום שהקונה מקבל עליו הפסד ושכר, והיינו שאין אנו תולים את ההוזלה בהקדמת המעות [וכלשון תוס' דאין דרך לזלזל במקח בשביל הקדמת יום או יומיים][56] אלא בסיכון שלוקח הקונה על עצמו, דאפשר שכמות החלב תהיה מועטת ולא תגיע לערך מעותיו, וה"ז כעין משחק בקוביא.

סעיף י

מקור הדין של קניית פרי הפרדם הוא בגמ' דף עג., עיי"ש שנחלקו רב ושמואל דרב אסר ושמואל שרי, ונקטו הפוסקים דקיי"ל כרב דאסור, והיינו דיש כאן פסיקה בהוזלה ואין לו למוכר פירות בשעת הפסיקה.

והקשו הראשונים דבמקרה שפירות הפרדם התחילו לצמוח נימא דהוי כיש לו, וכשם שהתירו בגמ' [דף סד. לעיל סעיף ח] בדילועים, דמתוך שממילא קא רבו הוי כיש לו. ותירץ המ"מ שני תירוצים:

א] גבי דילועים אין המוכר צריך לטרוח בהם וגדלי ממילא, ולכן מקילינן לומר דהוי כאילו כבר נקנו הדילועים ללוקח, אבל בפרדיסא צריך המוכר לטרוח, וזה כגילוי שאין כאן מקח, דאם היה זה מקח היה על הלוקח לטרוח.[57]

ב] עוד תירץ המ"מ שאין דרך ליקח פירות פרדם קודם שיגמרו, משא"כ בדילועים וקישואים הדרך ליקח אותם בקוטנם, ולכן אמרינן דהוי כאילו קנאם עכשיו, וזהו שוויים.

הרמ"א העתיק את הטעם השני של המ"מ, דכן הוא גם בנימוקי יוסף. והש"ך [ס"ק כג] רמז דיש טעמים נוספים, והגר"א [ס"ק כד] העתיק את שני תירוצי המ"מ.

הטעם דלא התירו בפרדיסא משום הסיכון שהקונה מקבל על עצמו

עיין תוס' [דף סד. ד"ה מה] שהקשו למה לא התירו בפרדיסא לתלות את ההוזלה בסיכון שמא יהא תיוהא בפרדם ויתקלקלו הפירות, ומאי שנא מההיא דמה שעיזי חולבות הן רב הן מעט [בגמ' דף סד. ולעיל סעיף ט] שהתירו משום דתלינן את ההוזלה בסיכון שנוטל הלוקח על עצמו. ותירצו תוס' דבפרדיסא חשש תיוהא אינו שכיח, וא"כ עיקר ההוזלה ניתנת משום הקדמת המעות, משא"כ גבי מה שעיזי חולבות זמן המתנת המעות הוא קצר, ואין דרך לזלזל בשביל הקדמת יום או יומיים.[58]

קניית פירות הפרדם כשאמרו במפורש שקונה את גוף השדה לפירותיה

כתב הכ"מ [פ"ח ה"ה] שאם בזמן מתן המעות התנו שהלוקח קונה את הגוף הפרדם לפירותיו ה"ז מותר, דכיון שהוא קנין גמור מעכשיו אין כאן הלואה כלל. [ולכאורה כוונתו דהוי כעין משכנתא דסורא] וכן כתב הג"א. והמחנה אפרים [סי' ל] כתב לאסור

ביאורים והערות

56. ומשמע מתוס' דאין הכוונה שאנו אומרים שאין מוזיל לו כלל בגלל ההקדמה, מדהוצרכו לומר גבי פרדיסא דחשש התיוהא אינו מצוי כ"כ, ולמה לא סגי להו בזה שבפרדיסא יש הקדמת מעות לזמן מרובה, אלא כוונתם דאף שמן הסתם מעורב בו גם שיקול של הקדמת המעות בשיעור ההוזלה, מ"מ שיקול זה בטל לגבי עיקר הטעם שהוא הסיכון שלקח הקונה על עצמו, וברבית דרך מקח הקלו שלא לחוש לשיקול שאינו עיקרי.

57. לשון הרמב"ם [פ"ט ה"י] גבי דילועים דמתוך שהם גדלים מאליהם ואין למוכר הפסד או חסרון בכך לכן שרי. וכתב המ"מ דבפרדיסא יש עבודה ונמצא שהמוכר חסר בכך, [והכוונה בזה דממילא הוי כהונאה שאין כאן מקח ולא הקלו בכה"ג].

58. עוד הקשו התוס' [דף סד.] למה לא התירו לקנות פירות הפרדס בהקדמת מעות, ומאי שנא ממשכנתא דסורא דמלוה לו מעות ומקבל פירות של עשר שנים, וה"נ מקדים מעות ומקבל פירות של שנה אחת. ותירצו תוס' דגבי משכנתא אין הקנין מתייחס רק לפירות העתידיים לבוא, אלא הוא קונה עכשיו קנין בגוף השדה לפירותיה. עוד הוסיפו תוס' שהקרקע קנויה לו מעתה גם לשאר תשמישים, כגון למישטח בה פירי, ולכן אין בזה חשש רבית, משא"כ בפרדיסא שאינו קונה קנין בגוף השדה כלל והוי כשאר פסיקה על פירות העתידיים לבוא.

בזה, דכיון שבעל הפרדם טורח בפירות ה"ז נראה כאילו אין כאן מקח רק הקדמת מעות, והו"ל כשאר פסיקה בהוזלה באין לו. ועיין חוות דעת שכתב כהמחנ"א.

<u>בדברי השו"ע דמותר לקנות עגל בזול</u>

מקור דברי השו"ע הוא בגמ' דף עג. ומודה רב בתורי דנפיש פסידייהו. ופירש הרמב"ם [פ"ח ה"ה] הכוונה שמותר לקנות עגל בזול ויהיה אצל הבעלים עד שיגדיל, שהרי אם מת או הכחיש הפסיד הלוקח, והכחש והמיתה דבר מצוי הוא תמיד.[59]

<u>סעיף יא</u>

מקור הדין הוא בגמרא דף עג. דאמר להו שמואל להנהו דשבשי שיבשי הפוכו בארעא כי היכי דקני לכו גופא דארעא, ופירשו הר"ח והרמב"ם דאיירי באדם המקדים מעות עבור זמורות הכרם לכשיכרתו, ומקבל הוזלה משום הקדמת המעות, ולכן מצאו עצה להתיר זאת ע"י שיקנה עכשיו קנין בגוף האילן לזמורותיו.[60]

והא דאין כאן היתר של "יש לו", וכעין דין דילועין דלעיל [סעיף ח] דממילא קא רבו, כתב הרמב"ן דהוא משום שכעת הזמורות עדיין לא יבשו ואין יודע איזו מהן תיבש, לכן אנו דנים את כל זמורות האילן כאילו עדיין אינן בעולם.[61]

<u>סעיף יב</u>

מקור הדין הוא בגמרא דף עג. אמר להו רבא להנהו דמנטרי באגי פוקו הפוכו בבי דרי, כי היכי דלא תשתלם שכירות דידכו עד ההיא שעתא, דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף וההיא שעתא אוזולי הוא דקא מוזלי גבייכו [וגירסת הרש"ל אחולי קא מחלי גבייכו].

והיינו שהיה מקובל ששומרי השדות סיימו את עבודתם לאחר הקציר, אך לא היו מקבלים את שכרם אלא לאחר דישה ומירוח, ותמורת ההמתנה היו בעלי השדות מוסיפים להם על שכרם, ויש בזה איסור רבית. ונתן רבא עצה שהשומרים יסייעו מעט בעבודת הדישה והמירוח, ובזה יראה כאילו עדיין לא סיימו את עבודתם ואין כאן איחור בתשלום אלא התשלום ניתן במועד, וכל שאין המתנת מעות אין איסור להוסיף על השכר כמה שירצו.[62]

ביאורים והערות

59. ואף שהראב"ד חלק על הרמב"ם בביאור הגמרא הנ"ל, דמודה רב בתורי, מ"מ הביא המ"מ שגם הר"ח פירש כהרמב"ם וכן נקט המ"מ. ומה שהוצרכו להתיר בעגל משום הסיכון שנוטל הלוקח על עצמו, ולא התירו משום דכבר קנאו וממילא הוא גדל, הוא משום שבעגל יש טורח מרובה על המוכר, ולכן לא מקילין לומר דהוי כמכרו לו.

60. ומשמע לכאורה שצריך לעשות קנין גמור, ולכן אין בזה חשש הקדמת מעות כלל. ויש לעיין אם מהני גם שיקנה את האילן לזמורותיו בקנין כסף או בשטר, או דקפדינן דוקא שיעשה מעשה המוכיח בגוף הקרקע, דאי לאו הכי מיחזי כרבית. ומפשטות הגמ' משמע דלא סגי במעות שנותן לו, אלא בעינן שיעשה מעשה בקרקע.

61. עוד כתב הרמב"ן דכיון שבעל הבית אינו מעוניין כלל ליתן את הזמורות עכשיו קודם שיבשו, אין בזה היתר פסיקה ולא אמרינן דהוי כאילו נקנו לו הפירות מעכשיו. ולכאורה הוי כעין הא דמבואר ברמב"ם [פ"ט ה"ו] דאין להתיר פסיקה בהוזלה כאשר קבוע זמן לאספקת הסחורה.

62. מלשון הגמ' אוזולי קא מוזלי גבייכו משמע שהיו משלמים להם בחיטים, אך כיון שהתוספת היתה ניכרת לא היה בזה ההיתר [המבואר בדף עג:] להוסיף טפי כופיתא בשעת הספקת הפירות. ובגליון הגמרא הובא שרש"ל גרס אחולי מחלי גבייכו, ולפי"ז אפשר ששילמו להם במעות.

ומשמע קצת מלשון הגמ' שלא התנו מראש עם השומרים שיעבדו בזה, וגם משמע שעבודה זו היתה מועטת והקלו ברבית זו שהיא רבית דרבנן [דהוי הוספה על שכר פעולה, ולא על הלואה] דדי בזה שיראה כאילו ממשיך בעבודתו.

סעיף יג

דף עג: אמר ליה רבא מברניש וכו' עד ההיא שעתא הוא דקא מבחרי. דף סד. אמר אביי שרי ליה לאיניש וכו' עד ע"ב קרוב לזה ולזה הוא. תום' שם ע"א ד"ה אי, תום' שם ע"ב ד"ה האי.

בסעיף זה מובאים שני דינים אשר מקורם בשתי סוגיות בפרק איזהו נשך. הדין הראשון מקורו בדף עג: גבי רבנן דמבחרי חמרא, והדין השני מקורו בדף סד. גבי חביתא.

א] בדף עג: הקשו על מנהגן של רבנן שהיו מקדימין מעות בתשרי עבור יין של מוכר מסויים, ובטבת בחרו מבין חביותיו של המוכר חביות שלא החמיצו. והקשו בגמ' שיש איסור רבית בזה שהם בוחרים את היין שלא החמיץ, ואין המוכר אומר להם שהיין שלהם הוא שהחמיץ, ונמצא שהמוכר נותן להם טובת הנאה [בזה שהוא מספק להם יין טוב] משום הקדמת המעות, ודחו בגמ' דכיון דמעיקרא דחלא חלא, לכך אין זה טובת הנאה אלא דמתחילה לא נתנו כלל מעותיהם על חומץ אלא על יין.[63]

והקשו הראשונים דלכאורה אין כאן איסור רבית כלל [אף ללא הטעם של מעיקרא דחלא חלא] כיון שיש כאן היתר פסיקה ביש לו, ובכל פסיקה אם נאבדו הפירות שביד המוכר חייב הוא לספק ללוקח פירות מן השוק. [תום' בדף סד: נקטו כן מסברא, ושאר הראשונים שם הביאו דכן מפורש בתוספתא פ"ו ה"ג].

שיטת תום'

א. תום' [דף סד: ד"ה האי] תירצו דיש חילוק בין סתם פסיקה לבין המעשה שבגמ' הנ"ל [דף עג:], שבסתם פסיקה אין הפסיקה מתייחסת בדוקא לפירות שברשות המוכר, ורשאי הוא לכתחילה למוכרם ולספק ללוקח פירות אחרים, ולכן אין גריעותא בזה שהוא מחוייב לספק פירות אחרים אם נתקלקלו הראשונים, ואין זה כסותר למקח, משא"כ הסוגיא בדף עג: איירי באופן שרבנן הקפידו לקבל את היין של בעל הבית שפסקו עמו, ואינו רשאי למכור כל יינו לאחרים ולספק להם יין מן השוק, והרי זה כפסיקה על חפץ מסויים, ולכן נקטו בגמ' שקבלת האחריות מהוה סתירה לעצם המקח [אי לאו דמעיקרא דחלא חלא].

תירוץ זה של תום' הובא בט"ז [ס"ק יז], וכתב הט"ז לפי"ז נמצא שבפסיקה מסוג זה [שפסק בדוקא על פירותיו של מוכר זה] אסור למוכר לקבל ע"ע אחריות [מלבד אחריות של חמיצות היין] כגון אחריות זולא או אחריות שאר קלקול, אם יתקלקלו כל פירותיו של מוכר זה.[64]

ביאורים והערות

63. עיין תוס' [דף סד. ד"ה אי] שהקשו דכיון שהמעות אינן קונות קנין גמור רק למי שפרע, א"כ מן הדין רשאי הלוקח לחזור בו אם נפסד החפץ כמבואר בגמ' [דף מט:], ותירצו דכיון שהיין לא נפסד לגמרי רק החמיץ, ואיכא דניחא ליה טפי בחלא מבחמרא, לכן לא מיקרי קלקול גמור ואכתי קאי במי שפרע אם יחזור בו.

64. מלשונו זה של הט"ז [שכתב אם יתקלקלו כל פירותיו של המוכר] מדייק החוות דעת [ס"ק יז] שאם נתקלקלו רק חלק מהפירות רשאי הלוקח ליקח את הפירות שלא נתקלקלו, ואין אומרים שגם זה בכלל קבלת אחריות, בזה שאינו אומר לו שמא שלך נתקלקל. גם בתוס' [דף סד: ד"ה האי] נקטו ציור שאם נתקלקל כל גדישו של מוכר זה, ומשמע שאם לא נתקלקל הכל רשאי הלוקח לבחור מה שלא נתקלקל. ובלשון רש"י [דף עג: ד"ה ומבחרי] יש גירסא "ושמא שלו החמיץ", וכן הוא בפסקי הרי"ד בשם רש"י, ולפי"ז נמצא שלפי רש"י בשאר קלקולים אין הלוקח רשאי לקבל עליו אחריות, ואפילו אם רק חלק מהפירות נתקלקלו אינו רשאי ליטול את אלו שלא נתקלקלו [אלא אם

ואם המוכר יקבל עליו חלק מהאחריות והלוקח יקבל עליו חלק מהאחריות יתבאר דינו להלן, דהוי קרוב לזה ולזה ושרי, כמבואר בגמ' [דף סד:].

שיטת רש"י

ב] רש"י [בדף עג: ד"ה ומבחרי] כתב לתרץ דיין שאני, לפי שהיין רגיל להחמיץ, ולכן אין בזה ההיתר הרגיל של פסיקה ביש לו. והיינו דס"ל לרש"י שלא הקלו בשאר פסיקה שיספק המוכר פירות לקונה גם אם התקלקלו הפירות הראשונים אלא בקלקול שאינו שכיח, אבל בקלקול שכיח החמירו חכמים שאם החמיץ היין החמיץ ללוקח.

ועיין ש"ך [ס"ק כג] שהעתיק את לשון רש"י, ולכאורה נמצא שהש"ך נקט להלכה שבכל פסיקה ביש לו אין להקל אם המוכר יקבל ע"ע אחריות קלקול דשכיח.[65]

שיטת הריטב"א ורבינו פרץ

ג] הריטב"א [דף עג:] כתב בשם תום' [והיינו תום' רבינו פרץ] דהא דאין שם היתר כללי של פסיקה, הוא משום דמיירי באופן שהמוכר אינו רשאי לספק לקונה את הפירות קודם הזמן שקבעו ביניהם, [משא"כ בשאר פסיקה שקביעות הזמן היא רק לטובת המוכר, שאינו מחוייב לספק פירות קודם לכן, אך אם ירצה יוכל לספק פירות קודם הזמן].

ולכאורה טעמם של תום' הר"פ והריטב"א הוא דאם אין המוכר רשאי לספק פירות קודם לכן, אין אנו דנים זאת כמקח אלא כהלואה ולכן יש איסור ליתן ללוקח טובת הנאה, ומכלל זה קבלת אחריות קלקול היין היא טובת הנאה שאסור לו ליתן.[66]

אמנם להלכה נראה מדברי רע"א [תשובה סי' נב] ומדברי החזו"א [סי' עו] שלא חששו לשיטה זו.

בדברי הש"ך ס"ק כד בענין אחריות זולא

כתב הש"ך דלא התירו בגמ' [דף עג:] אלא אחריות חימוץ, ומשום דמעיקרא דחלא חלא, אך אם יקבל המוכר על עצמו אחריות יוקרא וזולא ה"ז אסור, וכתב דכן מוכח בב"י. והנה עיקר מקומו של דין אחריות זולא הוא בחלק השני של הסעיף, ויסודו הוא דאם המוכר מקבל ע"ע אחריות מסויימת, בעינן שהלוקח יקבל ע"ע אחריות אחרת כנגדה, כדי שלא יהא בגדר קרוב לשכר ורחוק להפסד, כמבואר בגמ' [דף סד:].

אמנם אם הלוקח יקבל ע"ע אח"כ אחריות אונסין או שאר קלקולים, מסתבר שגם לפי שהש"ך יהא מותר למוכר לקבל ע"ע אחריות זולא, דמעתה הוי קרוב לזה ולזה, וכן כתב החזו"א [סי' עו ס"ק ד].

ומה שכתב הש"ך שגם בפסיקה כללית אסור למוכר לקבל על עצמו אחריות זולא תמהו ע"ז רע"א והתפארת למשה, דהא במשנה

ביאורים והערות

יקבל ע"ע אחריות אחרת כגון אחריות זולא, כמבואר בדף סד. בדין חביתא].

65. ועיין בש"ך שציטט מלשון רש"י שהיין רגיל להחמיץ "ושמא כולו החמיץ" [ולא כנוסחא האחרת "ושבח שלו החמיץ"] ולכאורה משמע שרק אם נתקלקל כל היין אין המוכר רשאי ליתן לו יין טוב או להחזיר מעותיו, אך אם חלק מהיין לא התקלקל רשאי המוכר ליתן לו מהיין הטוב.

66. עיין חזו"א [סי' עו] שדייק מלשון הריטב"א שהאיסור בקביעת הזמן הוא דוקא כאשר הלוקח קבע את הזמן כדי להטיל את האחריות על המוכר, דעד טבת [או ניסן] מתברר אם היין החמיץ או לא החמיץ, אך בקביעת זמן בעלמא אין לאסור.

עוד כתב החזו"א [שם ס"ק ב] דנראה דלא החמירו הר"פ והריטב"א אלא כשהפסיקה היא על פירותיו המסויימים של בעה"ב ואינו רשאי לספק לו פירות מהשוק, אך בפסיקה כללית י"ל דאין חסרון בקביעת זמן.

[דף עב:] מפורש דרשאי לפסוק עמו כשער הגבוה. [ומה דקשה מההיא דדף סד. דאסרינן על המוכר לקבל אחריות זולא כתב רע"א כאחד מתירוצי הראשונים, דהיינו או כתירוץ תוס' דיש לחלק בין פסיקה כללית לבין פסיקה פרטית על פירות בעה"ב דוקא, [וכן כתב גם הט"ז (סי' קעה ס"ק ט) לדינא כתירוץ זה של תוס'], או כתירוץ הריטב"א (המובא בשטמ"ק דף עג:) דלא הקלו אלא כאשר קביעת הזמן היא לטובתו של המוכר, אך אם ירצה המוכר יוכל לספק את הפירות מיד].
גם החזו"א [סי' עו ס"ק א] נקט כהט"ז שבפסיקה כללית אין איסור אם יקבל המוכר ע"ע יוקרא וזולא.

ומה שכתב הש"ך שלא הקלו [סי' קעה] בדיני פסיקה אלא לפסוק כ"שער של עכשיו או כשער הזול, אבל כשהמוכר מקבל ע"ע יוקרא וזולא ודאי אסור", הדברים צריכים ביאור, וכתב החוו"ד [ס"ק יח] דכוונת הש"ך שלא הותר אלא לעשות פסיקה כשער הזול, והיינו שאם יוזלו הפירות יספק לו יותר פירות, אך לא יוכל הלוקח לחזור בו, אבל אם יקבל ע"ע אחריות שאם יוזלו הפירות יתבטל המקח ויחזיר המעות ה"ז אסור.
והחזו"א [שם ס"ק ו] כתב לבאר את דברי הש"ך באופן אחר, דס"ל דלא התירו לפסוק באופן שהכל לטובת הקונה, שאם יוקרו הפירות ישלם כשעת מתן מעות ואם יוזלו ישלם כשעת מתן הפירות, אלא רשאי לפסוק כשער של היום [שעת מתן מעות], או כשער של תקופה שבה רגיל המקח להיות בזול, אך אם יפסוק כן והמקח יהיה יקר יותר באותו זמן יצטרך להוסיף.
אמנם לענין דינא לא חששו הפוסקים לדעת הש"ך בפסיקה כללית, וכתב החזו"א שיש להקל בזה שיקבל המוכר ע"ע גם אחריות זולא.

<u>הסברא של מעיקרא דחלא חלא</u>

בעיקר הדין השני שבסעיף זה [דין חביתא דדף סד.] הקשו תוס' למה צריך להתנות "אי תקפה ברשותך", תיפוק ליה שיוכל ליקח יין טוב מכח הסברא דמעיקרא דחלא חלא [שבתחילת סעיף זה, ומקורה בדף עג:], שהלוקח נתן כסף על יין טוב ולא על חומץ. ותירצו תוס' דמש"כ בגמ' "אי תקפה" אין הכוונה שהיין יחמיץ אלא לסוג קלקול אחר. אמנם ברש"י וברא"ש ובטור לא חילקו בזה ומשמע שפירשו את הגמ' כפשוטה דאירי בחימוץ של היין, והקשה הב"י דא"כ מה יתרצו על קושיית התוס'.
ותירץ הב"י דהטור [והרא"ש] סוברים שרק עד ניסן אמרינן דמעיקרא דחלא חלא, אך אם החמיץ היין אחרי ניסן לא קיימת הסברא הנ"ל, ואם לא התנה להדיא דאי תקפה ברשותיה יצטרך ליקח את החומץ. וכתב הב"י שהטור חולק בזה על תוס' [דף סד. ד"ה אי] שכתבו דבכל השנה אמרינן סברא זו דמעיקרא דחלא חלא ורשאין לבחור יין טוב.

<u>להלכה</u>: כתב הב"י דנראה להקל כתוס' כיון דמידי דרבנן הוא, וגם הט"ז [ס"ק יח] כתב כן בפשיטות, והש"ך [ס"ק כה] כתב דמ"מ יש להחמיר שלא לומר סברא זו אלא עד ניסן או עד טבת, כל מקום לפי טבע היין שבו.

<u>דין חביתא</u>

ב. מקור הדין השני של השו"ע [בסעיף זה] הוא בגמ' [דף סד.] דאמר אביי שרי ליה לאיניש למימר ליה לחבריה הילך ד' זוזי אחביתא דחמרא אי תקפה ברשותך, אי יקרא או זילא ברשותי, א"ל רב שרביא לאביי האי קרוב לשכר ורחוק להפסד הוא, א"ל כיון דמקביל עליה זולא קרוב לזה ולזה הוא.
ופירש רש"י דמתוך שהלוקח לא קיבל עליו את אחריות היין, שהרי התנה ואמר אי תקפה תהא ברשותו של המוכר, נמצא שאין זה מקח אלא הדמים שהקדים לו הם כהלואה אצל המוכר, ומעתה יש איסור בזה שהוא קרוב לשכר, והיינו שאם תתייקר החבית הלוקח לא יצטרך להוסיף מעות, הרי זה רבית.

גם בתוס' [דף סד. ד"ה אי] וברמב"ן [שם] משמע שיסוד האיסור בדין זה, הוא בזה שמכח קבלת האחריות שקיבל המוכר על עצמו אמרינן דאין זה מקח אלא הלואה.[67]

<u>הטעם שאם קיבל עליו הלוקח אחריות זולא ה"ז מותר</u>

בגמ' [דף סד:] יש שתי גירסאות:

א. הרמב"ן גרס "כיון דקביל עליו יוקרא וזולא קרוב לזה ולזה הוא", ולפי"ז הכוונה דמתוך שלענין יוקרא וזולא נחשבת החבית של הלוקח, ממילא נקטינן דיש כאן מקח, ויש היתר דפסיקה, ושוב לא אמרינן דמחמת זה שהמוכר קיבל ע"ע אחריות אי תקפה ה"ז מורה שאין כאן מקח.[68]

ב. ולפנינו הגירסא, וכן גרסו רש"י ורב האי בסדר המקח, "כיון דקביל עליה זולא קרוב לזה ולזה הוא", ולפי גירסא זו אפשר לפרש כפירוש הרמב"ן, דקבלת אחריות זולא מגלה שיש כאן מקח. ואפשר לפרש באופן אחר, וכן פירש מהר"ם מרוטנבורג בתשובה המובאת במרדכי [סי' שטז], דע"י דקיבל הלוקח ע"ע אחריות זולא ה"ז קרוב לזה ולזה, ולא אסרו אלא קרוב לשכר ורחוק להפסד.

ומתבאר מדין זה שהמקדים מעות על חפץ מסויים שברשות המוכר, וקיבל המוכר ע"ע אחריות שאם יתקלקל החפץ יחזיר ללוקח את מעותיו, לא יהא בזה היתר אלא אם הלוקח קיבל ע"ע אחריות זולא, אך אם גם אחריות זו תהא על המוכר אין היתר לפסוק.[69]

<u>עוד בענין אחריות זולא</u>

כתבו התוס' [דף סד. סוד"ה אי] דהסוגיא דחביתא אינה מתייחסת לאפשרות של חימוץ היין אלא רק לקלקול אחר המכונה בשם "תקפה", אך לענין חימוץ היין כיון שהוא קלקול שכיח לא מהניא אחריות זולא להתיר. אמנם רוב הראשונים והפוסקים ביארו בגמ' ד"תקפה" היינו חימוץ, ולפי"ז מוכח דס"ל לדינא דקבלת אחריות זולא על הלוקח, מהניא להתיר גם קבלת אחריות קלקול דשכיח שקיבל המוכר ע"ע.

ביאורים והערות

67. גם בדין מכירת שטרות המובא לעיל [סעיף ד], כתבו הרמב"ן וספר התרומות שאם המוכר מקבל ע"ע את אחריות השטר הרי זה גילוי שאין כאן מקח, ולמדו זאת מדין חביתא דסעיף דידן.

68. לפי ביאור הרמב"ן קצ"ע הלשון "קרוב לזה ולזה הוא", שהרי לא זו סיבת ההיתר אלא סיבת ההיתר דע"י קבלת אחריות זולא ה"ז מוכיח שיש כאן מקח, וממילא אי יוקרא יוקרא ברשותיה דלוקח.

69. והנה תוס' [דף סד.] הקשו דאם היין החמיץ רשאי הלוקח לחזור בו בלי לקבל עליו מי שפרע, וכוונתם להקשות דממילא אין סיבה לאסור קבלת אחריות אי תקפה, דאין זו סתירה למקח, אלא כך הוא דינו דכיון שלא משך את המקח והמקח נתקלקל רשאי לחזור בו. ותירצו דקלקול של החמצת היין אינו קלקול גמור דאיכא דניח"ל בחלא, ולפי"ז נמצא דלדינא אם יקבל עליו המוכר אחריות קלקול אחר, לא יהא בזה גילוי שאין כאן מקח ולא יאסר, וכן מבואר בהגהות אשר"י. ומכח זה תמה החזו"א [סי' עו ס"ק ה ד"ה ואפילו] על הט"ז [ס"ק יח] שכתב שאין מקושית תוס' נפק"מ לדינא, אלא זו רק קושיא על לשון הגמ' למה הוצרך להתנות דאי תקפה ברשותיה, דהא יש נפק"מ לדינא.

אמנם לענין מעשה אף שאם נתקלקל החפץ רשאי הלוקח לחזור בו ואין זה בגדר קבלת אחריות על המוכר, מ"מ יצטרך הלוקח לקבל ע"ע אחריות זולא, שאם המוכר יקבלנה על עצמו שוב נמצא דהוי קרוב לשכר ורחוק להפסד, דסו"ס כל האחריות על המוכר ואין אחריות על הלוקח [אלא אם יקבל הלוקח ע"ע אחריות אונסין או שאר קלקולים].

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף יד

בסעיף זה ישנם שני דינים שמקורם ברמב"ם [פ"ח ה"ג], וכתב המ"מ דאפשר שהרמב"ם פירש דזהו הציור של טרשא דרב חמא המובא בגמ' [דף סה.].

שני הדינים שייכים לדיני מכירה בהמתנה המבוארים לעיל [סימן זה סעיף א], שאדם מוסר לחבירו חבית השוה זוז ע"מ לשלם לו עבורה לאחר זמן שני זוזים, ולפום ריהטא נתבאר ברמב"ם טעם ההיתר בדין הראשון הוא משום שהאחריות נשארה על המוכר, ועוד שהלוקח יכול להחזיר את המקח אם לא יצליח למוכרה ולהרויח בה. [והיינו דמטעמים אלו אנו דנים זאת כאילו המקח עדיין לא חל וכאשר הלוקח מכר את החבית ביותר משני זוזים אז חל המקח, ובשעה זו שחל המקח מחיר החבית עולה על שני זוזים, ונמצא שהמוכר אינו לוקח יותר משווי החבית ואין כאן רבית].

ובדין השני לא הזכיר הרמב"ם את ענין האחריות כלל, אלא טעם ההיתר הוא משום שהלוקח יכול להחזירה למוכר אם לא ימצא למוכרה בריוח. ותמה הב"י דא"כ נמצא שענין קבלת האחריות על המוכר אינו נחוץ להיתר, אלא די בזה שהלוקח יכול להחזיר את החבית, והניח הב"י קושיא זו בצ"ע.

והפוסקים האריכו מאד בביאור ב' הדינים שברמב"ם וכתבו בזה ביאורים חלוקים, ונביא בתחילה את ביאור הש"ך [ס"ק כט] שהסכימו עמו הגר"א [ס"ק לא] והחכמ"א [כלל קלט סעיף יט].

א] <u>ביאור הש"ך והגר"א</u>

הש"ך כתב דנראה דיש ט"ס ברמב"ם וצריך להשמיט מהדין הראשון את התיבות "ואם לא מצא למוכרה ולהרויח בה הו"ל להחזירה לבעלים", שמקומן בסיום הדין השני.

ולפי הגהה זו נמצא שהרמב"ם כתב שני אופנים שונים שבהם אנו מקילים לדון כאילו המקח עדיין לא חל, וממילא אין כאן רבית כלל:

א) האופן האחד הוא כאשר המוכר מקבל עליו אחריות, דאז אנו מקילין לדון כאילו המקח עדיין לא חל וממילא אין כאן רבית.[70]

ב) והאופן האחר הוא כאשר הלוקח רשאי להחזיר את החבית למוכר ולבטל את המקח, אם לא ימצא למוכרה ולהרויח בה כפי שירצה.[71]

ב] <u>ביאור הט"ז</u>

הט"ז [ס"ק כ] כתב דיסוד ההיתר הוא בזה שהמקח לא חל בזמן מסירת החבית ללוקח אלא בזמן שהלוקח מכרה לאחרים, והרי זה מותר אף אם הלוקח מכרה בפחות משניים ונתחייב לשלם למוכר לאחר זמן שני זוזים, והטעם משום שאנו אומרים שבמכירה

ביאורים והערות

70. ואין הכוונה בזה לומר שבאמת לא חל המקח, שהרי בדין הראשון אין הלוקח יכול לחזור בו, לפי גרסת הש"ך והגר"א, אלא שלענין רבית דרבנן מקילינן לדון כאילו לא חל המקח. ולפי המ"מ והגר"א [ס"ק ל] מקור הדין הוא בטרשא דרב חמא, המבואר בגמ' [דף סג:], ולפי"ז צ"ל דמה שאמרו בגמ' שם דטרשא דר"ח שרי הואיל ונקטו לה שוקא ושבקי להך מיכרא, אינו אלא לבאר למה ניחא לקונים שתבא האחריות על רב חמא, דמכח הטעמים הנ"ל הם מעדיפים שתהא הסחורה קרויה על שמו של רב חמא ובאחריותו, וממילא אין בזה איסור רבית, מחמת האחריות גרידא.

71. וכתב המ"מ שלא מצא מקור לדין השני של הרמב"ם, אך הוסיף שהוא פשוט בטעמו, והיינו שכיון שהלוקח יכול להחזיר את המקח נמצא שעדיין לא חל המקח, ולכן שרינן אף אם הלוקח קיבל עליו אחריות [והא דלא אמרינן דמכח קבלת האחריות נימא דהוי כאילו כבר קנה את המקח ויאסר, י"ל דמתוך שהוא רשאי להחזיר את המקח ה"ז הוכחה גמורה שלא חל המקח, ואין האחריות גורעת. ועוד שבדין השני אמר לו המוכר שהריוח היתר על ב' זוזים יהיה שלו בתורת שכר טירחא, וזו הוכחה נוספת שהמקח לא חל והלוקח אינו אלא שליח, וכדלקמן ברמ"א סעיף טז].

זו, שהלוקח מתחייב תמורתה למוכר ב' זוזים לא היה המוכר שותף בפועל אלא הלוקח עשאה מעצמו, ולכן אין איסור על המוכר ליטול שני זוזים לאחר זמן.[72]

וביאור שני הדינים שברמב"ם הוא, שבדין הראשון שהאחריות עדיין על המוכר, פשוט טפי לומר שהמקח עדיין לא חל עד שעה שימכרנה הלוקח, ורק בדין השני שהאחריות על הלוקח צריך להוסיף ענין נוסף, שהמוכר אמר לו להמתין עד שעת היוקר והבטיח לו שהמותר על ב' זוזים יהא ללוקח, ובההיא הנאה שאפשר שירויח יותר מקבל עליו הלוקח את האחריות, ולכן אנו חוזרים לומר שמכח הא דהלוקח יכול להחזיר את המקח ה"ז גילוי שהמקח עדיין לא חל, וקבלת האחריות של הלוקח אינה גורעת משום שאנו תולים אותה ברווחים שהלוקח ציפה לקבל.

ובנקוה"כ כתב שדברי הט"ז דחוקים והעיקר כמש"כ הש"ך [ס"ק כט].[73]

<u>בדברי הרמ"א באומר תשלם לי כל חבית כשעת הלקיחה</u>

מקור דברי הרמ"א הוא בהגהות מרדכי בשם רב האי גאון, ובביאור דבריו נאמרו כמה דרכים:

א] ברמב"ן [בחידושיו ובמלחמות דף סה] משמע שנעשה קנין קמור מעכשיו על כל החביות, ואפ"ה מותר לשלם על חבית כשעת לקיחתה משום הסברא דחיטי דקדחי באכלבאי, דהיינו שהמוכר אומר שגם אם החבית היתה נשארת ברשותו היתה מתייקרת, ולכן מותר לו ליקח את המחיר היקר. אמנם הרמב"ן לא הדגיש כלל שהלוקח עדיין לא לקח את החביות, ושהוא משלם על כל חבית כשוויה בשעת הלקיחה, אלא דעת הרמב"ן דרשאי לשלם על כל חבית כשעת התשלום, ואפילו לקח כל החביות מיד בשעת הקנין, ומשלם במועד מאוחר יותר ה"ז מותר, ואילו בדברי רב האי משמע שלא היקל אלא באופן שהלוקח עדיין לא לקח את החביות, ומשלם על כל חבית כשעת לקיחתה, וה"ז מותר, [ומ"מ משמע ברמב"ן שטעם ההיתר מחמת הסברא דחיטי קדחי באכלבאי].

ב] גם הגר"ז [סכ"ב] כתב שהקנין נעשה מתחילה, ומ"מ התיר רב האי לשלם כל חבית כשעת לקיחתה, משום דס"ל להגר"ז שכאשר אדם עושה קנין אך אינו לוקח את החפץ לרשותו עד אחר זמן, לא אמרינן דהזמן הראוי לתשלום הוא בדוקא שעת הקנין, וכאשר משלם במועד מאוחר יותר הוי כהמתנת מעות, אלא גם זמן לקיחת החפץ לרשותו הוא זמן מתאים לתשלום, וממילא כאשר משלם על כל חבית כשוויה בעת הלקיחה אין כאן אגר נטר. גם בשו"ת אבני נזר [סי' ריג] כתב כהגר"ז.

ולפי הבנה זו נמצא שלא יוכל להתנות עמו שישלם כשוויה בשעת התשלום אלא כשוויה בשעת הלקיחה, ואם לקח בטבת ושילם בשבט, אסור לשלם כשווי החבית בשבט אלא רק כשווייה בטבת.

עיין לעיל [סעיף א] שהבאנו את דברי הש"ך [לעיל ס"ק ג] שהתיר לומר תשלם לי באייר כשער של אייר, ובמה שדנו האחרונים אם יש מהרמ"א [סעיף יד] ראיה לדבריו.

ביאורים והערות

72. טעם ההיתר בסברא זו של הט"ז אכתי טעון ביאור ואכמ"ל.

73. עיין ש"ך [ס"ק כט] שהביא בתחילה את ביאור הפרישה בדברי הרמב"ם, שנקט שהחילוק בין הדין הראשון שבו הצריך הרמב"ם שיקבל המוכר עליו אחריות לבין הדין השני, הוא שבדין הראשון לכשימכור הלוקח את החבית ישארו הדמים בידו עד הקיץ, ויש כאן צד המתנת מעות, ומכח זה היינו אומרים שאם קיבל עליו הלוקח אחריות, ה"ז גורם לכך שמתחילה ייחשב כמקח וכהמתנת מעות ויהא בזה איסור, ולכן בעינן שהמוכר יקבל עליו את האחריות, ומעתה אמרינן דכל זמן שלא נמכרה החבית ע"י הלוקח לא חל המקח הראשון מהמוכר לקונה, שהרי בידו להחזירו למוכר. ובדין השני לא הוזכר ברמב"ם שהמעות ינתנו למוכר רק בקיץ, אלא מיד כשתמכר החבית יעביר הלוקח את המעות למוכר, ומתוך שאין כאן צד הלואה אמרינן שקבלת האחריות של הלוקח אינה גורעת, אלא מתוך שבידו להחזיר את המקח למוכר אמרינן דעדיין לא חל המקח. ועיין חוות דעת [ס"ק כא] שהסכים לביאור זה של הפרישה וגם לדינים העולים ממנו בענין קבלת האחריות.

ועיי"ש עוד בש"ך שרמז לביאור הב"ח בשני הדינים של הרמב"ם וסיים "וכל זה איננו שוה לי".

שאלות לחזרה

יו"ד הלכות ריבית סי' קעה מס"ו, סי' קסג וסי' קעג עד סעיף יד

מיוסדות על טור וב"י, שו"ע ט"ז וש"ך, נקוה"כ רעק"א ופתחי תשובה

<u>סימן קעה סעיף ו</u>

א. הפוסק על הפירות ונתייקרו בשעת הפרעון;
1) באיזה אופן משלם לו פירות?
2) והאם יכול לשלם לו מעות?
3) האם יכול לפסוק על שער שבשוק על פירות האחרות - כאשר כבר שם הפירות הראשונים על מעות, כאשר עדיין לא שם אותם, ומה הטעם?

<u>סעיף ז</u>

ב. הפוסק על השער מותר לפסוק על שער הגבוה. ואם פסק ליתן לו כשער הזול - נותן לו [שו"ע].
1) מה טעם ההיתר, הא כה"ג הוי קרוב לשכר ורחוק מהפסד?
2) מאי שנא מהלוה סאה בסאה והוזלה, שאינו יכול להתנות שיתן לו אח"כ כשער הזול?

ג. בנידון הנ"ל;
1) מה הדין אם היה שליחו של אחרים, ופסק עמו כשער הזול?
2) האם השליח או המשלח מקבלים מי שפרע, ומה הטעם?

<u>סעיף ח</u>

ד. מקח שנעשה באיסור, כגון שהוסיף במקח משום אגר נטר;
1) האם המקח קיים - כשכבר עשו קנין וכאשר עדיין לא עשו קנין רק דברים בעלמא?
2) ומה דין הריבית?

<u>סימן קסג סעיף א</u>

ה. ראובן היה חייב לשמעון מעות וביקש שמעון מעותיו כדי לקנות חטים, האם יכול ראובן לומר לשמעון צא ועשה אותם לי כשער של עכשיו ויהיה לך אצלי חטים בהלוואה;
1) כאשר יש לו חטים כשיעור מעותיו, ויצא השער או לא יצא, והטעם?
2) כאשר יש לו רק מעט חטים ולא כשיעור מעותיו, ויצא השער או לא יצא, והטעם?
3) מאי שנא מהלואת סאה בסאה דסגי אם יש לו מעט?

ו. בנידון הנ"ל;
1) כאשר יש לו מעות כשיעור שיוכל לקנות חטים, האם יכול לפסוק על חטים כשער של עכשיו?
2) מנין הוכיח הט"ז כדבריו?

<u>סעיף ב</u>

ז. היה אצלו חטים, האם מותר לפסוק על היין כשער של עכשיו, ביש לו יין ובאין לו;
1) באופן שהיה לו חטים ועשה הלואתו עליו, ואחר זמן ביקש ממנו החטים כדי לקנות בדמיהם יין?
2) באופן שמתחילה נתן לו מעות על חטים?
3) ובאופן שלא עשה אותם בהלואה, רק אמר כך וכך חטים יש לך בידי, עולים כך וכך מעות, אתן לך יין בעדם?

ח. 1) האם מותר להלוות מעות ולהתנות עמו שאם לא ישלם עד זמן פלוני יהיה חייב ליתן לו פירות כשער של עכשיו, ומה הטעם?
2) ומה הדין באופן שאומר לו הריני נותן לך מעות על פירות שתתן לי כל השנה כשער של עכשיו, אלא שאני נותן לך ברירה אם תרצה תוכל ליתן לי מעותי עד זמן פלוני, ומה הטעם?

<u>סעיף ג</u>

ט. אמר לו הלויני מנה, אמר לו מנה אין לי חטים במנה יש לי, ונתן לו חטים במנה כמו שהוא השער וחזר ולקחם ממנו בתשעים, ועדיין הם שוים מאה.
1) האם מותר לפרוע לו המנה בפירות?

2) האם מותר לפרוע לו במעות, ומה הטעם?
3) ומה הדין אם עבר ופרע במעות?
4) ומה הדין אם הלשון מתחילה היה הלויני חטים?
5) ומה הדין אם התנה בתחילה לקנות ממנו בפחות?
6) ומה הדין אם התנה בתחילה שיפרע לו מעות, האם מותר לפרוע לו חטים?
7) ומה הדין אם אחר שעה שלקח החטים במאה, חזר ומכרן לו בתשעים?

י. בנידון הנ"ל;
1) האם צריך שימשוך החטים לרשותו או קנין אחר, ומה הטעם?
2) מה הדין כשהוזלו לתשעים קודם שחזר ולקחו ממנו בתשעים?
3)ומה הדין אם מתחילה היו שוים תשעים ונותנם לו במאה, והטעם?
4) היכא שהתנו לפרעו בפירות, האם מותר לפרעו במעות?

<u>סימן קעג סעיף א</u>

יא. מה הדין למכור דבר ששוה י' זהובים בי"ב, בשכר המתנת מעות, בדבר שיש לו שער ידוע או ששומתו ידועה?

יב. ומה הדין בדבר שאין לו שער ידוע ואין שומתו ידוע, כשאומר לו בפירוש אם תתן לי מיד הרי הוא בי' ואם לזמן פלוני בי"ב?

יג. 1) ומה הדין כשאינו אומר לו בפירוש כך, רק מבקש ממנו ביוקר לזמן פלוני - כשער של זמן פלוני או יותר ביוקר?
2) ומה הדין כשאינו מפרש רק שמעלה לו הרבה עד שניכר לכל שבשביל כך מעלהו?

יד. אם עבר ומכר באם מעכשיו ואם לזמן פלוני;
1) האם מוציאין ממנו?
2) אם המוכר או הלוקח רוצים לחזור מהמקח, האם יכולים לחזור?

טו. כשהמוכר עשיר ואין צריך למעות עכשיו, נמצא שאין המוכר מרויח כלום;
1) האם אזלינן בתר לוקח או בתר מוכר, והטעם?
2) ומה הדין כשגם הלוקח רוצה להניחו עד שעת היוקר, והטעם?

טז. מה הדין אם אומר לו: באייר תתן לי כשער של אייר, בין שיהיה אותו זמן יוקר או זול - כשיש לו שער ידוע וכשאין לו שער ידוע?

יז. בקרקע;
1) האם מותר למכור יותר ביוקר לזמן ידוע, כשמפרש אם מעכשיו בכך וכך ואם לזמן בכך וכך, וכשאינו מפרש, ומה הטעם?
2) ומה הדין אם כבר החזיק הלוקח?

יח. דבר הנמכר ביוקר לפעמים כשבאים שרים לעיר, האם מותר למוכרו ביוקר?

<u>סעיף ב</u>

יט. יש לו פירות שוים י' ורוצה למוכרם בשוק בח', האם יכול למוכרו ללוקח בי' לזמן פלוני, ומה הטעם?

כ. מי שהלוה לחבירו מעות על מנת שיקנה ממנו סחורה ידועה ביותר משוויה במעות בעין, האם הוי ריבית קצוצה או אבק ריבית?

<u>סעיף ג</u>

כא. 1) אם מכר סחורה בי"ב על מנת לפרעו לאחר זמן, האם יכול לומר לו אם תפרע לי מיד אתן לך בעשרה - כשנגמר המקח וכבר זכה בו הלוקח וכשעדיין לא נגמר המקח?
2) ואם אינו רוצה, האם יכול לשלם לו י"ב לזמן פלוני?

<u>סעיף ד</u>

כב. 1) באלו תנאים מותר למכור שטר חוב או מלוה על פה שיש לו על חבירו, בפחות מהחוב?
2) איזה אחריות יכול המוכר לקבל עליו ואיזה אחריות עליו להעביר ללוקח, ומה הטעם?

כג. 1) אם יש למוכר משכון של הלוה, האם יכול למוכרו ללוקח?
2) האם מותר ללוה שיבטיחנו בערבות או במשכון?
3) ומה הדין אם עבר המוכר וקיבל עליו אחריות?

כד. הפתקים שנסחרים מאה בצ"ו, האם מותר למכרם תמורת מאה?

כה. 1) מי שחייב לפלוני י"ב דינרין, האם מותר לו לומר לחבירו הא לך י' דינרין ופטרני ממה שאני חייב י"ב דינרין לפלוני, ומה הטעם?

2) ומה הדין כשאינו חייב י״ב דינרין, רק שהמלך יטיל עליו אומנות עם שאר בני מדינתו בעד י״ב דינרין, האם יכול לומר לחבירו שקול עלי לאומנות או מלטני מן האומנות, ומה הטעם?

<u>סעיף ו</u>

כו. מותר לומר לשולחני תן לי דינר טבוע ואני אתן לך יותר משויו מעות שאינם טבועות שיש לי בבית [שו״ע].
1) מה הפי׳ דינר טבוע ומה הפי׳ מעות שאינם טבועות?
2) האם ההיתר הוא דוקא בשולחני או גם באינשאחרינא, והטעם?

כז. בנידון הנ״ל;
1) האם צריך שיהיה כל דמי הדינר בידו או סגי במעט?
2) מה נידון המחלוקת בפוסקים אם צריך כל דמי הדינר או סגי במעט?

כח. בנידון הנ״ל לשלם יותר משויו;
1) מה הדין כשאין זה דינר במעות רק מעות במעות כששניהם אינן טבועות, והטעם?
2) ומה הדין פירות בפירות - בסתמא או כשאומר בלשון הלוה לי, והטעם?

<u>סעיף ז</u>

כט. האם מותר לקנות דבר ששוה י״ב בעשרה משום הקדמת מעות;
1) כשישנם ברשות מוכר אלא שאינו מצוי לו עד שיבא בנו או עד שימצא המפתח?
2) כשאינם ברשותו?
3) כשיש לו מאותו דבר הקפה או פקדון ביד אחרים?
4) והאם נאמן המוכר לומר שיש לו?

ל. מה הדין בנידון הנ״ל, אם מפרש אם תתן לי עכשיו אתן לך בי׳, ואם לאחר זמן - כשיבא בני - בי״ב?

לא. 1) מה הדין בדבר שאין שומתו ידוע, האם מותר לקנות בזול משום הקדמת מעות אפי׳ באין לו?
2) מהן הוכחות וקושיות הט״ז על הרמ״א, ולמסקנתו מתי מותר באין לו ומתי אסור?

<u>סעיף ח</u>

לב. 1) האם מותר להקדים לבעל הגינה מעות דמי עשר דלועים אלו שיתנם לו כשיהיו בני אמה בזוז כשעתה הם בני זרת בזוז, ומה הטעם?
2) והאם מותר לו לתת אח״כ גם דלועין אחרות?

<u>סעיף ט</u>

לג. מה הדין להקדים לו מעות עבור חלבו שהולך לחלוב כשמוזיל לו בשביל הקדמת המעות;
1) כשאומר לו מה שעזי חולבות מכור לך המדה בכך וכך?
2) כשאומר לו כל מה שעזי חולבות הן רב הן מעט מכור לך בכך וכך?
3) מאי שנא דין סעיף זה מדין סעיף הקודם דדלועין?

<u>סעיף י</u>

לד. 1) האם מותר לקנות פרי הפרדס קודם שיגמור ויתבשל, ומה הטעם?
2) ומאי שנא מדלועין דלעיל?
3) ומאי שנא ממשכנתא דסורא?
4) והאם מותר לקנות עגל בזול ולהניחו ביד המוכר עד שיגדל שאם ימות או יכחיש הוא ברשות לוקח, ומה הטעם?

<u>סעיף יא</u>

לה. האם מותר להקדים מעות לבעל הכרם על השריגים ועל הזמורות לכשיכרתו, שהם ביוקר והוא קונה אותם בזול, ומה הטעם?

<u>סעיף יב</u>

לו. האם מותר להוסיף שכר לשומרי השדות כדי שימתינו אחר דישה ומירוח, ומה הטעם?

סעיף יג

לז. 1) מאי טעמא מותר להקדים מעות על יין בשעת הבציר על מנת שיתן לו יין טוב בניסן ולא הוי ריבית מה שהמוכר מקבל עליו אחריות?
2) האם המוכר יכול לקבל עליו כל אחריות או רק אחריות שיהיה היין טוב?
3) והאם זה דומה לפיסוק פירות שבסי' קעה או לא, ומדוע?

לח. מהי שיטות הראשונים ואיך פסקינן להלכה, בהא שכתב המחבר על מנת שיתן לו יין טוב בניסן, האם היינו ניסן דוקא, או גם טבת או כל ימות השנה, ומה הטעם?

לט. האם מותר להקדים מעות על חבית ידוע של יין, ולהתנות עם המוכר שאם יחמיץ יהיה ברשות הלוקח;
1) כשהלוקח מקבל אחריות יוקרא וזולא?
2) כשאינו מקבל אחריות יוקרא וזולא?
3) והאם יש נפק"מ אם מושכו לרשותו או לא?

סעיף יד

מ. 1) באר ב' הדינים שכתב השו"ע בסעיף זה, לפי דעת הב"י, הלבוש, הפרישה, הב"ח, הט"ז והש"ך?
2) ומה הדין כשאינו קוצץ לו קצבה, רק מוכר לו שבע חביות ואמר לו לשלם כל חבית כמו שיהיה השער בעת שתקח החבית, ומה הטעם?

שאלות הנוגעות למעשה

יו"ד הלכות ריבית סי' קעה מס"ו וסי' קסג וסימן קעג סעיפים א-יד

א. הזמין מקרר מחברה מסויימת ושילם מראש ואח"כ עלה המחיר.

1) לא הצליח לספק את הסחורה או שחוזר בו וכדו' האם יכול לקבל כסף בשווי.

2) והאם יכול לקבל מקרר של חברה אחרת.

1) והאם יכול לקבל מכונת כביסה במקום מקרר.

2) והאם יש חילוק בין אם יש למוכר את המקרר אלא רוצה להחליף, או שאין לו בכלל.

3) והאם שונה כשמתנה להדיא שאם ירצה יוכל לקבל חפץ אחר, וכן שאם ירצה יוכל לקבל אז את שויו.

4) אם נתן כסף תמורת דולרים, וכשהגיע מועד הפרעון צריך יורו, האם יוכל לקבל לפי מחיר הדולר עכשיו.

[ס"ו, וקס"ג ס"ב, מו"ד קע"ה סק"ב, ט"ז קס"ג סק"ה].

ב. חייב שקלים לחבירו.;

1) האם יכול להפוך את זה לחוב של דולרים.

2) והאם יש חילוק בין אם ללוה יש לו כסף משלו או שאין לו כלל.

3) האם מותר רק אם קובע אתו לפי השער של עכשיו, או שיכול לקבוע אתו גם לפי השער שיהיה בזמן הפרעון.

4) האם יכול לקבוע גם סתם מחיר פחות מהמחיר בשוק.

5) והאם יכול להלוות לחבירו שקלים ולסכם איתו שבשעת הפרעון יחליט האם רוצה בחזרה בשקלים או בדולרים.

6) האם יש חילוק בזה בין אם קובע איתו שבמדה וישלם לו אז דולרים יהיה לפי השער של עכשיו, או של אז, או שיתן לו אז במחיר מוזל יותר.

7) אחרי שקבע איתו לדולרים האם יכול להפוך את זה משווי הדולרים לחוב של של יורו.

[קס"ג ס"ק, ש"ך סק"ק, מו"ד סק"ב, רע"ק קמ"ג נ"ב, מכמ"ק קל"ד סי"ב, יד אברהם, מזו"ק ע"ו סק"ק, ט"ז סק"ה, שער דעה סק"ה].

ג. מי שביקש מחבירו הלואה של שקלים, לחבירו יש רק דולרים.

1) האם יכול ללוות ממנו את הדולרים ולפרוט אותם אצלו במחיר נמוך.

2) והאם יש חילוק אם עושה כך בכונה, או שבאמת אין לו שקלים רק דולרים.

3) והאם יכול להלוות לו דולרים במקום השקלים, אבל ביוקר יותר מהמחיר של הדולר.

4) והאם יש חילוק בין אם יחזיר לו בסוף דולרים או שיחזיר לו שקלים לפי ערך הדולר בזמן ההלואה.

5) ומה הדין אם מוכן להלוות לו רק בתנאי שיפרוט אצלו את הדולרים במחיר של השוק, או בפחות.

6) והאם יכול לכתחילה ללוות דולרים ולפרוט אותם אצלו במחיר נמוך יותר.

7) והאם יש חילוק בכל זה בין אם ההלואה והפריטה נעשים בבת אחת, או בב' שלבים.

[ס"ג, ש"ך סק"ט, ט"ז סק"ו, ופק"ז, נקוה"כ סימן קס"ז, מו"ד מידושים סק"ב].

ד. האם יכול בעל חנות לשלם למפעל מראש על מוצר לשנה שלמה.

1) כשתמורת זה מובטח לו שאם המחיר יעלה יקבל לפי המחיר של עכשיו, ואם יוזל יקבל לפי המחיר העתידי.

2) והאם יש חילוק בין אם מתנה שבמידה וזה יוזל יותן לו את המוצר במחיר מוזל, או שמתנה איתו שאם יוזל יחזיר לו את הכסף חזרה.

3) במידה והתנה כך ובשעת קבלת הסחורה המחיר יותר זול, אבל באמצע השנה היו זמנים שהמחיר היה יותר זול, לפי איזה מחיר צריך לתת לו.

4) וכשהמחיר הוזל בהרבה משעת הפסיקה, האם יכול המוכר לחזור בו מהעיסקה.

[ס"ז, ט"ז סק"ט, מו"ד סק"ג, ס"ך סימן קע"ג סקכ"ד, רע"פ קמפ נ"ב, מזו"פ סימן ע"ו סק"ו, ס"ך סק"ב, מו"מ סימן ר"ט סקי"ג].

יסודות הנידונים

א. יש ב' דעות במחבר האם יכול להחזיר לו במעות, לדעת הרמ"א אסור לקבוע ולשום כמה הוא שווי המוצר ולהחליף, ובחו"ד מחלק שרק אם הלוקח אומר זה הסכום שאתה חייב לי נהפך לחוב שמותר רק אם יש לו, אבל בט"ז מוכח שגם כשהמוכר מזכיר אסור, ולדעת הט"ז צריך שיהיה לו גם בעת הפסיקה השניה מהמין הראשון כדי שיחשב שמחליף זה בזה, אבל בשער דעה כתב שאין צריך שיהיה לו מהמין הראשון.

ב. בחובו מותר רק כשיש לו, ולדעת הש"ך לא מהני שלמוכר יש מעות משלו כי צריך שיוכל לקנות בדמי הקונה, ובט"ז מצדד להתיר, והחו"ד כתב שאם קובע עמו בהנאת מחילת מלוה מותר, וברע"א וחכמ"א כתבו שגם להוזיל מותר ביש לו, אבל לפסוק כן להדיא בשעת ההלואה אסור, אבל ביד אברהם כתב שלהוזיל אסור, ובחזו"א כתב שרק לקבוע לפי השער הכי נמוך שקיים מותר אבל לא להוזיל ממש, אבל להחליף אח"כ לחוב אחר אסור אא"כ יש לו.

ג. לכתחילה אסור כמבואר בס"ג, ובש"ך שכשאומר לכתחילה הלויני חיטים מותר. ולתת לו את הדולר בשווי יותר לכתחילה בזמן ההלואה כתב בט"ז שאסור ולא דמי לכל מכירה ביוקר, ונחלקו הט"ז והש"ך כשאינם עושים בבת אחת אם מותר, אמנם ודאי שזה רק בדוגמאות שאינו אלא הערמה, אבל כשמתנה ודאי אסור, ובנקוה"כ נראה שהכל כאן הוא הערמה של צורה האיך להרויח כסף ע"י המכירה וההלואה וכן נראה בחו"ד, ויל"ע כשאין כונתו לכך.

ד. כשער שבזול, ובט"ז ביאר דבפסיקה שלא על פירות מסויימים לא אסרו קבלת אחריות של יוקרא וזולא, אבל החו"ד חולק שרק תנאי שיתבטל המקח ויחזיר המעות מותר, ובש"ך נראה שאוסר והחו"ד ביארו לשיטתו, וברע"א והבית מאיר הקשו על הש"ך. והחזו"א ביאר כונתו שרק יכול להתנות על זמן שהוא ודאי זול אבל לא להדיא בצורה של קבלת אחריות של יוקר וזול, ולדעת החו"ד אפילו שהתנה עמו לפי שער הזול אם באמצע הוזל ואח"כ הוקר לא יכול לתת לו כשער הזול שבאמצע אא"כ תבעו באותו זמן, אבל במקור מים חיים חולק על הראיה של החו"ד, ואם חוזר בו אם רק שילמו בשעת הסיכום מעות יכול לחזור אבל מקבל מי שפרע, אבל אם עשו קנין מבואר בש"ך שאינו יכול לחזור בו, אבל בחו"מ כתב הש"ך שגם קנין גמור לא מהני כיון שלא היה ברשותו, ובפ"ת שם כתב דהוה ספיקא דדינא.

הלכות ריבית סי' קעג עד סעיף יד

א. בא לקנות מוצר, וכתוב עליו מחיר במזומן.

1) האם יכול לשאול כמה עולה בתשלומים.

2) ומה הדין אם ראה בעיתון או בקטלוג שני מחירים או מחיר במזומן, ובחנות לא מוזכר כלל מחיר.

3) אם שומע שהמוכר אומר לאחר כמה עולה במזומן, האם יכול לשאול מה המחיר בתשלומים.

4) אם המוכר לכתחילה אמר לו את המחיר במזומן, האם יכול להחזיר את החפץ ולומר שאינו מעונין בקניה, ואח"כ לבקש במחיר של תשלומים.

5) וכן האם יכול ללכת ולחזור יותר מאוחר, או בשעה שיש מוכר אחר בחנות, ולומר רק לכתחילה שרוצה לקנות בתשלומים.

6) וכן להיפך שהמוכר אמר לו מחיר במזומן, והלוקח רוצה בתשלומים, האם יכול המוכר לחזור בו ולומר שאינו מעונין למכור במזומן.

7) והאם יש חילוק בכל אלו, בין דברים שיש להם מחיר קבוע בשוק, או שאין להם מחיר קבוע.

[ס"פ, ס"ך סק"ג, מו"ד סק"כ, דרכ"מ סקי"ז].

ב. נכנס לחנות לקנות מוצר, ושואל מה המחיר.

1) האם יכול המוכר לשאול אותו מה תנאי התשלום.

2) כשאומר שמעונין במספר תשלומים מסויים, ורואה שהמוכר מחשב את המחיר לפי עלות הריבית החודשית, האם מותר לו לקחת את המוצר.

3) כשהמוכר אמר לו את המחיר בתשלומים, האם יכול לומר אח״כ שיש הנחה למזומן.
4) ומה הדין כשכתוב בחוץ או בפנים שעל כל קניה במזומן יש הנחה.
5) אחרי שהמוכר אמר לו שיש הנחה למזומן, או שלהדיא אמר לו שני מחירים, האם יכול לפחות לקנות במזומן.
[ס״ג רמ״ח].

ג. מזמין מכשיר חשמל מסויים, או רהיט מסויים.
1) האם יכול המוכר לומר לו מחיר למזומן, ובתשלומים כפי העלות באותו יום, או שהמחיר בתשלומים יהיה כפי העלות ביום קבלת המוצר.
2) וכן האם יכול להתנות שבכל תשלום יקנה בחפץ כשיעור אחוזי התשלום.
3) וכן חנות המוכרות בהקפה, אבל לא רושמים את מחיר המוצר אלא את מהותו, והתשלום הוא כפי המחיר ביום התשלום.
4) והאם יש חילוק בזה בין מוצרים שיש להם מחיר אחר, או שאין להם.
5) והאם יכול לקבוע מחיר, ולהוסיף שהתשלום צמוד למדד, או לדולר, וכדו׳.
6) ומה הדין לכתחילה לקבוע את המחיר בדולרים.
7) והאם יש חילוק בין מוצר שמקובל לשלם בו גם דולרים, או מוצרים שלא מקובל בכלל בהם מחיר של דולרים, כמוצרי מזון וכדו׳.
[ש״ך סק״ג, גר״ז סכ״ג, רמ״ח סי״ד, חו״ד סק״ח, רע״ח על הש״ך, מנ״ז סימן ר״ז סק״ד, חזו״ח ע״ג סק״ה, חו״ד סימן קס״ג סק״ח].

ד. קונה דירה.
1) האם יכול להדיא לקבוע לו שני סוגי תשלומים, מזומן ותשלומים.
2) והאם יש הבדל בכמה מעלה את המחיר בגלל התשלומים.
[ש״ך סק״ג חו״ד סק״ג, שער דעה סק״ג].

ה. פורטי צקים.
1) כשפורטים צ׳ק דחוי האם מותר לקחת עמלה שונה על נתינת התמורה מיידי.
2) ומה הדין בזה בפורטי צקים של דולרים לשקלים.
3) האם יש חילוק בין ציק דחוי, או שרק לוקח זמן עד ששולחים את הציק לחו״ל ומקבלים משם את הכסף.
4) האם יש שיעור אחוזים שרק עד זה אפשר להוזיל.
5) באופנים שמותר מי צריך לקחת את הסיכונים שהציק יחזור, 1) מפני שכרגע אין כיסוי, 2) החשבון מוגבל, 3) יש כסף בחשבון אבל הוא מעוקל, 4) שהציק מזוייף. 5) שחסר פרט מסויים בנתונים שבציק. 6) וכן האם יש חילוק בין דברים שכבר היו בזמן המכירה, או שהתחדשו אח״כ.
[ס״ד, ש״ך סק״ח, מחנ״ח ל״ג, מכמ״ח קל״ט ס״ח, שו״ע הגר״ז סנ״ז].

ו. שנים שרוצים לקנות ביחד מוצר, המוכר מוכן לתת הנחה משמעותית למזומן, לאחד אין אפשרות לכך.
1) האם יכול השני לשלם את הכל בהנחה, ולאחר מכן לחשב עם השותף את חלקו לפי כמה שהיה צריך לשלם בתשלומים.
2) וכן מי שהיה לו חוב עתידי בחנות, עסק וכדו׳, והסכימו להוריד חלק על תשלום מיידי, ואדם אחר שילם זאת, האם יכול כשיגיע התאריך לקבל מהחייב בעצמו את כל הסכום.
3) וכן מי שחבירו חתם עבורו הוראת קבע למשך שנה וכדו׳, האם יכול לקבל מאדם אחר באופן מיידי סכום קטן יותר, תמורת הוראה שכל תשלום חודשי של ההוראת קבע יעבור לשני.
[ס״ד, שמילת יעב״ץ ח״ח ל״ט, דרכ״ת סקל״ה, מהרי״ט יור״ד ל״ט].

ז. סוחרים, וכן מוצרים שהאופן הרגיל שלהם הוא לשלם בתשלומים.
1) האם יכול להציע הנחה למשלם במזומן.
2) וכן חנות שעושה מכירת חיסול, ומפרסמים הנחה מהמחיר האמיתי למשלם מזומן, האם מותר לה לקחת את המחיר האמתי למי שמשלם בתשלומים כרגיל.
3) וכן חנות המפרסמת שמי שמשלם במזומן מקבל מתנה, האם יכול להמשיך לקחת בתשלומים כרגיל.
[ס״ח, מחנ״ח סימן ל״ח, מל״מ ריש פ״ח ממלוה, מכמ״ח קל״ט ס״ה, גר״ז סי״ח, יד מנרהס].

ח. מי שדחוק מיידי לשקלים.
1) האם יכול לבקש מאחר כשמסכם שמוכר לו תמורת זה דולרים במחיר נמוך יותר מהשוק, כשלא נותן את הדולרים מיד.
2) האם יש חילוק אם אין לו דולרים, או יש לו את כל הסכום, או שיש לו קצת דולרים בבית.

3) והאם יכול לקבל יורו או מט״ח אחר תמורת הדולרים.
4) והאם מותר ללוות דולרים כשמפרש שקונה את הדולרים במחיר מוזל תמורת הדולרים שיש לו בבית.
[ס״ו, ט״ז סק״ט, ש״ך סקט״ו-י״ז, מכמ״מ קל״ט י״מ].

ט. חנות רהיטים, מוצרי חשמל וכדו׳, שזקוק למזומנים.
1) האם יכול למכור במחיר מוזל, מוצר שעדיין אין לו במלאי.
2) אם יש לו, האם יכול למכור כשהתחייבות האספקה היא לזמן עתידי.
3) אם יש לו רק אחד האם יכול לבצע עיסקה כזו עם כמה אנשים בזה אחר זה.
4) וכן כשרוצה למכור מה יותר, ויש לו רק כמה בודדים, או שאין לו כלל, האם יכול להתנות שלאספקה בזמן מאוחר יותר יש הוזלה במחיר.
5) ומה הדין במכשירי חשמל, או בגדים, מזוזות, וכדו׳ שיש בכלליות מחיר בשוק, אבל כל דגם וצורה המחיר משתנה קצת, או שאין לו כלל מחיר מסודר ומוגדר בשוק.
[ס״ו-ז. ש״ך סק״ז, דרכ״ת סק״ס, נתוש סימן קס״ו, מו״ד קס״ג סק״ח, ממנ״מ כ״ט, מזו״מ ע״ו סק״ח].

י. פועל שסיים לבצע עבודה.
1) האם יכול לאחר לו את התשלום בהתחייבות תוספת.
2) והאם יש חילוק בזה בין אם יש מחיר קבוע ואחיד לעבודה כזו או שאין לזה מחיר אחיד.
3) והאם יש חילוק אם עדיין לא גמר את העבודה אלא שסיכמו שמשלם לו כל סוף שבוע.
4) וכן עובדים שהמעביד כמה חודשים לא העביר לקרן פנסיה שלהם, האם מותר להם אח״כ להעביר בתוספת הריבית שהפסידו בחודשים האלו.
[סי״ב, משנ״מ פ״ד ממלוה סי״ג, שער דעה סק״ט, מו״ד סקט״ז, גידו״מ מ״ג כ״ז, ש״ך סימן ק״ס סק״ב, ורע״ק שס].

יא. סוחר אתרוגים שרוצה להשיג אתרוגים מהודרים במחיר מוזל.
1) האם מותר לו לשלם לבעל הפרדס מראש, בזמן שהאתרוגים עדיין קטנים.
2) האם יש חילוק באיזה גודל האתרוגים בזמן שמבצע את העיסקה.
3) האם שונה הדין כשהמוכר עדיין צריך לעבוד בפרדס כדי שהאתרוגים יגמרו.
4) והאם יש חילוק בזה כשהמוכר צריך רק לקצץ אץ הענפים מסביב האתרוגים כדי שלא יתקלקלו.
5) והאם יש חילוק בין אם המוכר מתחייב לדאוג לכך, או שאינו מתחייב, וכן אם הסוחר משלם לו עבור עבודה זו בנפרד.
6) האם יש חילוק בין אם המוכר מתחייב להביא לו אתרוגים מסויימים או לא.
7) והאם המוכר יכול להביא לו גם אתרוגים מהשוק.
8) ומה הדין אם התקלקלו כל האתרוגים שבפרדס.
[ס״ת, מחבר, רמ״א, ש״ך סק״כ, נימוק הגר״א סקכ״ג, סקכ״ד, וסקכ״ה, ס״י, ט״ז סקט״ו, ש״ך סקכ״ח. גידולי תרומה מ״ד מ״ג, מ״ג כ״ה].

יב. סוחר שמייצא אתרוגים לחו״ל, ומשלם על אתרוגים מסויימים מהודרים במחיר מוזל בזמן מוקדם יותר.
1) האם יכול לסכם כך כאשר מתנה עם המוכר שאם האתרוגים ירקבו יחזיר לו מעותיו.
2) והאם יש חילוק בין אם מתנה איתו על אתרוגים מסוימים או רק על רמת הידור של אתרוגים.
3) והאם יש חילוק מי מקבל על עצמו את האחריות: 1) במידה וזה יתפס במכס. 2) האריזה או במשלוח יפגמו. 3) כשקיים סיכון שיהיה עיכוב במשלוח ומחמת כן יגיע רק אחרי סוכות.
4) כדי שיוכל לבקש החלפה ללא חשש ריבית, האם משנה באיזה רמה נפגמו האתרוגים מההידור שלהם.
5) האם יועיל בכל זה אם המוכר ישכור את המחסן מבעל האתרוגים וביחד עם זה יקנה את האתרוגים שנמצאים שם.
[סי״ג, ט״ז סקי״ז, ש״ך סקכ״ה, שו״ע הרב ל״ד, מזו״מ סימן ע״ו ד״ה והטור].

יסודות הנידונים

יו"ד הלכות ריבית סי' קעג עד סעיף יד

א. במפרש שתי מחירים בכל האופנים אסור, וכשיש לו שער ידוע בשוק אסור אפילו כשלא מפרש מה המחיר במזומן, אבל אם אין לו שער ידוע מותר. ומאחר ובשער ידוע אסור, מפני שמוכח שהיוקר בתשלום הוא עבור ההמתנה, דנו הפוסקים שה"ה אם בכל צורה שהיא מתפרסם מטעם המוכר שזה המחיר או שיש שני מחירים שאסור, אלא שבכל המקרים יש לדון האם נחשב כמחיר קבוע, בפרט כשאמר רק לאדם אחד שזה המחיר ללא פירסום, והחו"ד דן באופן שהמוכר אמר לו מחיר ואח"כ אמר לו הלוקח שברצונו לקנות בהקפה, האם יוכל לומר שחוזר בו וקובע לו מחיר יקר יותר גם למזומן. ובמהר"ם שיק [הנ"מ דרכ"ת] כתב שאין חילוק בין כתב או בע"פ דהעיקר הוא הידיעה שמשלם יותר עבור ההמתנה, אלא שיש לדון מה מגדיר לידיעה המוכחת וניכרת, וממתי מוגדר כן, [עיין זה נכנ"י פכ"ג הערה י"ג, ומיבות שלום ס"ק י"ד-י"ט].

ב. לומר שיש הנחה במזומן אסור, ורק אם כבר עשה קנין ונתחייב בתשלומים מותר לומר לו שיש הנחה במזומן, ואינו נחשב שהמוכר מוותר לו על חלק ממעות בגלל הקדמת מעות, וכן מאחר וכבר נגמר המקח בתשלומים יכול להשאיר בצורה של תשלומים ובמחיר שלו, אפילו שאח"כ פירש לו להדיא מחיר של מזומן. ולקנות אח"כ במזומן מותר, כמבואר ברמ"א.

ג. בש"ך מבואר שאם רק אומר לו שישלם כשיעור שיהיה שוה באותו יום, גם אם יצא השער או שומתו ידוע, מותר. ובחו"ד כתב שברמ"א מבואר שמותר רק אם מתנה שישלם לו כפי שיהיה המחיר באותו יום שיקבל, אבל לא כפי מחיר שיהיה שוה בתאריך או יום מסויים, ולפי"ז אם מתנה שיקנה כל תשלום כפי החלק מותר. וברע"א כתב שבתוס' לא משמע כהש"ך, ובאבני נזר כתב שגם לדעת הש"ך רק יצא השער מותר, אבל להתנות להדיא שאם ישלם מעכשיו יהיה כשער של עכשיו אסור. ואם מתנה להדיא שיקנה כל חלק בחפץ ביום התשלום שלו קיל טפי, אבל מאידך אפשר שמאחר ובריבית הדבר תלוי גם בגדרי קבלת אחריות לא יועיל שיש רק תנאי על הקנין עצמו שיחול אז. וכן לקבוע צמוד למדד וכדו' מאחר וחיוב התשלום אלא לפי דמי המכר האמיתי נחשב שמעלהו משום ההמתנת מעות, ולהצמיד לדולר תלוי האם מוגדר כפירות וממילא נחשב לתוספת משום ההמתנה ואסרו, או שנחשב לדמים ובפרט בדברים שזה צורת התשלום שלהם, אלא שאפשר שגם אם דולרים נחשב לתשלום, זה רק כשהכונה באמת שמשלם לו בדולרים [או נמקלים תמורתו] בין אם יוקיר ובין אם יוזיל, ואם נחשב כפירי הרי זה כפסיקה הפוכה, כלומר שאינו נותן מעות אלא נותן פירות ומתחייב מחמת זה ליתן פירות, שמבואר בחזו"א שבכה"ג נחשב לפסיקה רגילה, דלא כהחו"ד שמותר לעשות פסיקת פירות תמורת פירות. [ועיין מש"כ בזה נכנ"י פכ"ג הערה ל"ג, ובעיקרי דינים פי"ג כ"ב, ובמו"ל פי"ט ס"ק נ"ג, והערה קי"ז].

ד. בש"ך כתב דבקרקעות מאחר ואין הונאה וגם אין כיוצא בהם נמכר בשוק כל שאינו מפרש להדיא שני מחירים מותר, ובחו"ד כתב שמאחר ואין בו הונאה נחשב שלדבר אין מחיר ואפילו מעלהו הרבה מאוד מותר. אבל בשע"ד ומקור חיים חולקים עליו שאינו קשור לדיני הונאה, אלא הכונה רק שאין הריבית ניכרת אבל אם ניכר אסור.

ה. שט"ח של אחרים יכול למכור בפחות, ולענין צ'קים דעת הרבה מהפוסקים שאינו מוגדר לשט"ח, אלא שמ"מ לא גרע ממלוה ע"פ מחמת החוב שיש כאן, אלא שבזה לא יועיל עצם זה שמוכר לו את החוב אלא צריך גם שיקנה לו את החוב בקנין המועיל כמבואר בש"ך, ובמחנ"א כתב שבשו"ע נראה שכל שעומד בדיבורו אין צריך קנין המועיל, והנפק"מ הוא גם כשזה צ'ק שכבר עבר כמה אנשים, נמצא שכאשר מוכר את הציק גם אם יעשה קנין המועיל על החוב זה רק על מה שחייב לו מי שמסר לו את הציק, ולא על מי שממנו יגבו את הציק בעצמו, ואם כל מה שמועיל זה מדין מכירת חובות צריך שמלבד אחריות של זיוף וכדו' שאר הדברים כגון שאין כיסוי או שמעוקל וכדו' צריך יהיה על הלוקח, אמנם יש אומרים שמאחר וכל מהות הצ'ק הוא רק היכי תמצא לגבות את הכסף, כשאין כיסוי נמצא שלא נתן לו כלל אפשרות לגבות את הכסף, והרי זה כאילו לא נתן לו כלום [לפמות נמופן שכנר בזמן הגמינה לו היה כיסוי, או בזמן שהיה נקוב נמטר] ואם כל הטעם להתיר הוא רק מחמת שמוגדר כמוכר החוב בעצמו, במוכר צקים של דולרים אם נחשיב את הדולרים לפירי דעת הערך שי שכשמוכר חוב של פירות מאחר והפירות יכולים להוזיל, אין בזה חיסרון כשהמוכר מקבל עליו גם את האחריות, אמנם ישנם אחוזים מסויימים שהם עמלת טירחה וכדו', וממילא כל שאינו גבוה ממנו הרבה יותר בשיעור הניכר ממש יש כאן עוד טעם להתיר [וים עוד הרב נדדים זה, עיין נמיב"ם נ"ה, בר"י פט"ו ט"ו-י"ז].

ו. כל ההיתר הוא רק במי שקונה את החוב, אבל במי שפורע חוב של חבירו, אפילו באופנים שחבירו חייב להחזיר לו, מ"מ אינו נחשב שקנה ממנו ואסור לו לקבל מחבירו יותר ממה ששילם עבורו, ולכן כל עוד שהשני לא נתחייב ממש ואינו קונה את חובו אסור. ובמהרי"ט כתב שכל ההיתר של מכירת חוב נאמר רק בחוב, אבל לא בהבטחה, ולכן אינו יכול להעביר לחבירו זכות הוראת קבע עתידי שתרמו עבורו תמורת סכום מזומן קטן יותר.

ז. המחנ"א והחכמ"א כתבו שכשהמחיר האמתי הוא כשיעור שמוכר בתשלומים, אינו נחשב לאגר נטר, אבל המל"מ, רע"א, גר"ז, יד אברהם, חולקים שגם בכה"ג אסור, אלא שחלוקים בטעמם האם זה מפני שמחזי כריבית, או גזירה או מדינא, ובאחרונים הביאו משו"ת

אמרי יושר, לדון בדבר שהרגילות שלו הוא רק בתשלומים כגון מפעלים וכדו׳ וגם זה תלוי בטעמים אלו.

ח. ברמ״א מבואר שכל ההיתר הוא רק דינר במעות, כלומר שהדבר הוא בצורה של מכר, אבל לא מעות במעות, וכשאומר בלשון מכר גם בכל אדם שרי לא רק בסוחר דולרים, אלא שכל ההיתר הוא רק במטבע שאינו יוצא, כמבואר בחכמ״א וממילא אם נחשיב דולרים כמטבע היוצא לא יועיל אפילו שיש לו בבית, ורק מטבע שצריך שולחני לפרוט יהיה היתר. ואפילו אם אינו נחשב למטבע, כל ההיתר הוא רק במין אחר ולא באותו המין, ואפילו כשמפרש להדיא לשון מכירה, ולכן רק דולר ביורו וכדו׳ יהיה אפשר להתיר אבל לא דולר בדולר. ובאופנים שמותר על סמך שיש לו בבית, לדעת המחבר צריך שיהיה לו כל דמי הדינר, וברמ״א מתיר אפילו ביש לו מעט, ונחלקו עליו הט״ז והש״ך שבמוזיל לא מהני יש לו מעט, וברע״א כתב שמ״מ אין צריך שיהיה לו כנגד הכל, אלא סגי שיש לו כנגד מה שמוזיל גביה ומעט יותר מזה והשאר יועיל מדין פסיקה שיש לו מעט.

ט. פסיקה בהוזלה כשאין לו כלל לכו״ע אסור, בבר״י [כ״ג הערה י״ח] כתב שבחו״ד נראה שביש לו מותר אפילו בקבע לו זמן, ובסמ״ע כתב שכל ההיתר הוא רק מפני שיכול ליתן לו מיד, וא״כ בקבע לו זמן מותר, וכ״כ במחנ״א בדעת הר״מ, ובחזו״א כתב שכל שיכול ליתן לו, אפילו שלא רוצה לתת לו אלא למכור לכמה אנשים ע״ס שיש לו מותר, ובדבר שאין שומתו ידוע מבואר ברמ״א שמותר גם בהוזלה, וביאר הש״ך שמיירי בדברים שיש בכללות הדברים שער, כגון עלות ממוצעת של בגד מסויים, או מזוזה ברמה מסויימת, ולכן חיסרון של פסיקה אין כאן, אלא שכל בגד וכן מזוזה כשלעצמה יש לה את המעלה המיוחדת שלה, שמחמת כן מחירה משתנה, ורק בכה״ג מותר להוזיל, אבל החו״ד כתב שהרמ״א מיירי שבאופן שהמוכר לא מתחייב לשווק ממקום אחר אם לא יהיה לו, ורק מה שיש לו יתן, אין בזה חיסרון ואיסור פסיקה, ובכה״ג גם מוצר שאין לו כלל מחיר מותר למכור בהוזלה.

י. בשו״ע מבואר שאסור להוסיף כדי שימתינו ודייק מזה בשע״ד שרק בהתנה להדיא אסור, אבל בחו״ד נראה שכל שיש להם שער ידוע וממילא ניכר אסור, אלא שהדבר תלוי בדעתה הש״ך והרע״א האם בחוב שנעשה ע״י מכר מותר להוסיף בשעת תשלום של מעות. אלא שמאחר וחיוב השכירות היא רק לבסוף, כמבואר בשו״ע, כל שעדיין לא סיים יכול לשנות ולכן יוכל להתנות עמו ששבוע אח״כ המחיר יהיה יותר יקר ולא יחשב מחמת ההמתנה הקודמת כי מעלה לו בשכר העתיד שעדיין לא נתחייב. וכן כשהמעביד לא העביר לקרן פנסיה, מאחר וזה חלק מהמגיע להם כשאח״כ יעביר עבורם עם הריבית המגיע להם יחשב שנותן ריבית עבורם ואסור.

יא. לדעת הרמ״א ההיתר בדילועים הוא רק אם כבר גדלו קצת, ולפי מה שביאר הגר״א כי הוא פרי גמור שכבר ראוי ללקוט, משא״כ בפרדיסא, ובהמשך כתב הרמ״א שהטעם שפרדיסא אסור דאין דרך למכור כך, ובט״ז ביארו שנחשב כאילו קונה מה שדרך עכשיו לקנות כך בשוק, וא״כ יל״ע מאחר וברור שפרי זה לא לוקטים בכזה מצב, אפילו שנחשב כבר לפרי ששייך לומר שכבר נקנה, מ״מ הרי אינו נמכר כך, אבל בביאור הגר״א כתב שהן הן דברי הנ״י שהביא הרמ״א לעיל שממילא קרבו, וכן לפי החילוק השני שהובא בגר״א שאפילו אם עדיין אינו ראוי ללקיטה ג״כ נחשב למכירה ומותר, ורק במקום שצריך עדיין לעבדו, עצם זה שהמוכר ממשיך בעבודה בחינם הוא ריבית, ומוכח שלא מכר לו, ממילא אפילו בגודל כזה שעדיין לא ראוי ללקיטה כלל תלוי אם עדיין צריך להשקיע באתרוגים או לא צריך להשקיע. ובט״ז וש״ך מבואר שמותר דוקא אם נותן לו מאלו שהיה בשעת פסיקה ולא אחרות, אמנם בגידול״ת כתב שהטעם שצריך ליתן דוקא אלו זה דמחמת זה שהלוקח מקבל עליו אחריות נחשב שכבר מכר לו עכשיו פירות אלו ואינו סתם פסיקה בעלמא, וכדי שיחשב כך מספיק בזה שאם לא יהיה לו כלל מאותם הקיימים עכשיו לא יביא לו מהשוק אבל לא צריך שיקבע על פירות מסויימים שבפרדס דוקא, ולפי״ז לכאורה יוכל אפילו לסכם איתו שיצטרך להביא לו את האתרוגים הכי מהודרים שיהיו לו בפרדס, כי יחשב שכבר קנה בשעת התשלום. ובראשונים נאמרו עוד חילוקים בין פרדס לקישואים וחלב, ומדבריהם נתבאר בגידול״ת [ס״ג כ״ה] שמאחר וצריך להמתין זמן עד שיקבל והמשלם הרבה פחות מחמת כן, עצם קבלת האחריות של הלוקח שאם לא יהיה לא יקבל, אינו מספיק כדי שיוכלו לייחס לזה הפרש מחיר גדול כל כך, וממילא יש לדון שכשקובע עמו לתת לו את האתרוגים המהודרים ממש, הפער בינו לפרי קטן ורגיל הוא כ״כ גדול ויאסר וא״א להחשיב שזה תמורת הקבלת אחריות.

יב. כשהרקיבו ולא מחמת התחדשות מצב, אפשר שהרי זה בכלל מקח טעות שלא על זה סיכמו ובכל האופנים אין בזה חיסרון של קבלת אחריות, אבל בנפגם בהידור, אפשר שאפילו ברמה שברור שלא על זה סיכמו, אבל זה התחדשות מצב, והרי זה רק מדין קבלת אחריות, ובאחריות תלוי שבסתם פסיקה שיכול להביא אחר אין הלוקח צריך לקבל אחריות כלל, אבל כשמסכם על פרי מסויים ואינו יכול להביא לו אחר מבחוץ, אם כל האחריות הוא על המוכר לא מהני, ואפילו אם הלוקח עשה בהם קנין המועיל ממש, אבל אם הלוקח מקבל עליו אחריות זולא כגון שהסחורה תגיע אחרי סוכות גם ישלם לו את הסכום שהתחייב, בט״ז נראה שמחלק בין אונסים השכיחים או אינם שכיחים, ובגר״ז כתב שמספיק גם אם המוכר מקבל עליו שאר כל האונסים, ובש״ך נראה שלא מספיק קבלת אחריות זו.